

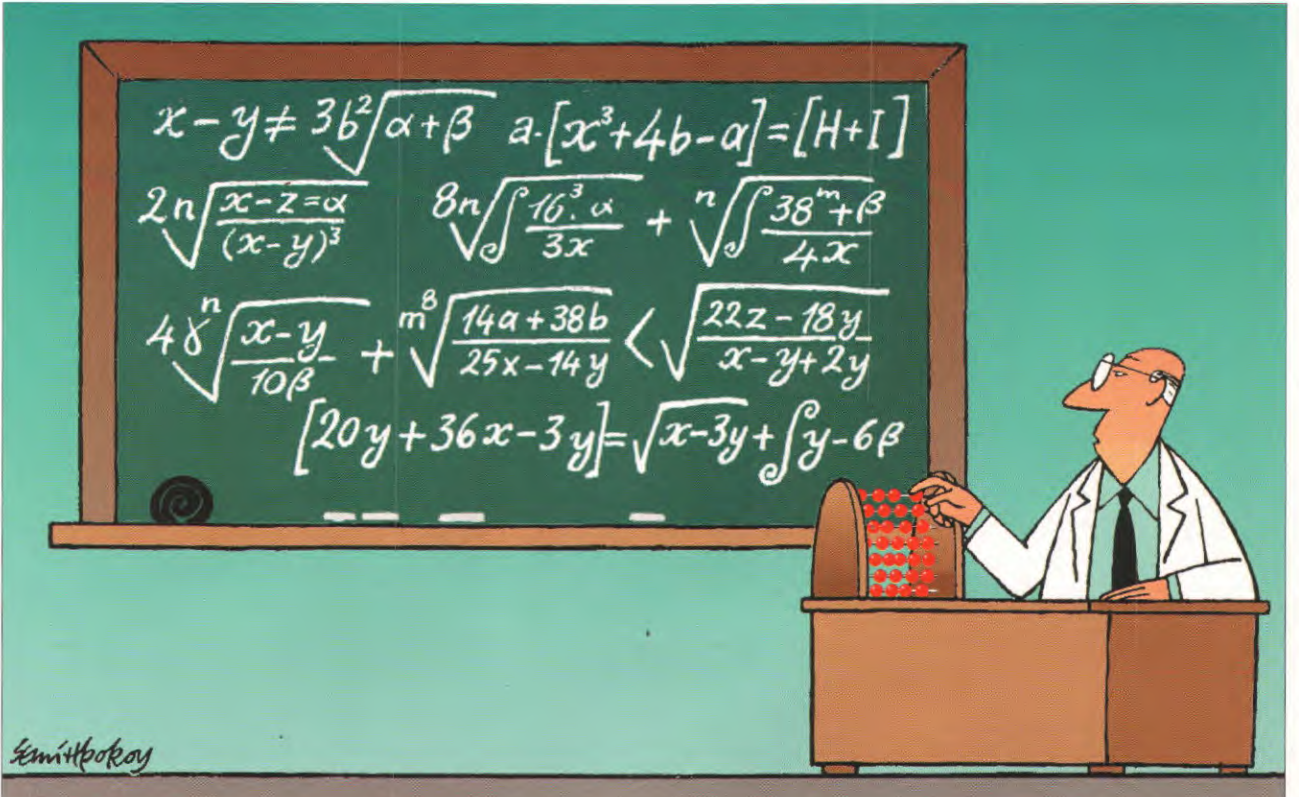
İKTİSAT

Dergisi

Sayı: 376 Şubat 1998 Fiyatı: 500.000.- TL

Üniversiteler, Bilim ve İktisat Eğitimi

- İktisat Öğretisi Üzerine ■ Üniversiteler ve Bilimsel Üretim
- Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Eğitim
- Düşünce Tarzı ve Kültür Modeli Olarak Bilim
- Üniversite, Akademia ve İktisat ■ İnsan ve Eğitim
- Üniversitelerde Part-Time ve Bazı Muhtemel Sonuçları Üzerine

Sümerbank

Kişiye Özel Krediler

Kişiye Özel Ödemelerle

Burada!

Mola zamanı!

Sümerbank'ın **Kişiye Özel Krediler**'i konuttan otomobile, bilgisayardan mobilyaya, eğitimden tatile her gereksininizi en hızlı, en ekonomik şekilde karşılar.

Üstelik gelir akışınıza uygun vadelerle, kişiye özel taksitlerle ödersiniz.

Bütün bunlar için Sümerbank'a 5 dakika uğramanız yeter.

SÜMERBANK

Kuşaktan kuşağa

İŞE İNANARAK BAŞLADIK...

VE BUGÜN

BEKO OLARAK 38 AYRI ÜLKEDEYİZ...

HER ZAMAN İNSANA DEĞER VERDİK...

VE ŞİMDİ

BEKO MARKASI İLE

MİLYONLARCA İNSANIN HİZMETİNDEYİZ...

DÜNYA EKONOMİSİNE

TÜRKİYE'DEN "BİR DÜNYA MARKASI"

KAZANDIRMANIN GURURUNU

HEP BİRLİKTE YAŞIYORUZ.

Isıtmayı düşünmediğimiz bir yer!

Isıtma sistemlerimiz şimdilik

Türkiye'yi ve Avrupa'yı ısıtıyor.

40 yılı aşkın tecrübemiz, yüksek

teknolojimiz, üstün performansımız,

1500 personelimiz, ülke çapında

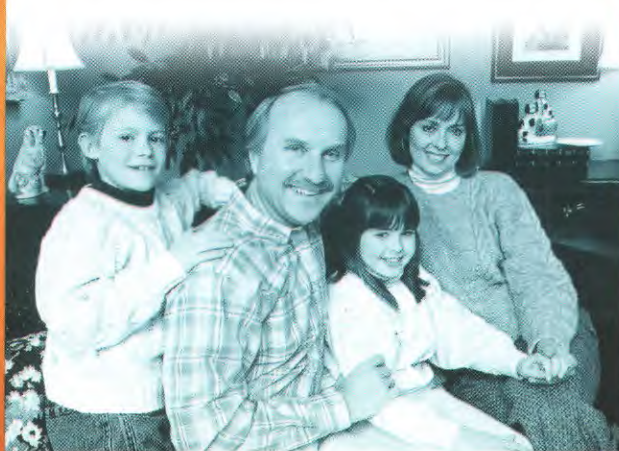
yaygın satış ve servis hizmetleri

ağımızla milyonlarca ailenin ve

yuvanın sıcaklığı için varız.

 Demirdöküm®
"KESİN ÇÖZÜM"

Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş. Pazarlama ve Satış Grubu
Çamlıca İş Mrk., B2 Blok Ünalın Mah., Ayazma Cad., Küçük Çamlıca
81190 Üsküdar-İstanbul Tel: (0216) 317 64 14 Faks: (0216) 317 65 75

D

ergimizin bu sayısını Üniversiteler, İktisat Eğitimi ve Genel Eğitim üzerine ayırdık. Böyle bir dosya sayısı oluşturmamıza bizleri iten çeşitli etkenler oldu. Bu ülkenin yaklaşık son 120 yıllık tarihi aydınlarla halk arasındaki farklı düzeylerdeki kopukluğun tartışmaları ile doludur. Aydın ve eğitilmiş kişileri yetiştiren kurumlardan biri olan Üniversiteler ve eğitim sistemi, oluşan ve aynı dilin

ortak özelliklerini telaffuz edememenin bir ölçüde sorumluluğunu da taşımaktadır. Eğer o ülkenin aydınları ile halkı arasında ciddi uçurumlar oluşmuş ve de gittikçe genişliyorsa, çözüm genellikle askeri disiplin içinde tek ve kesin reçetelere yönelik olmaktadır. "Açarsın her ile bir Üniversite" mantığı bu kopukluğu gidermek için herkesin üniversite eğitimi (!) alması istenir ve politikacıların oy kaygısı ile bu gerçekleşir. Çok şükür, Üniversite ve yüksek okulsuz ilimiz kalmadı. Hal böyle olunca, uçurumların kapanması halk ile üniversite kaynaşması beklenirken, YÖK

yasasının üzerinden henüz 16 yıl geçmişken yeni üniversiteler tasarlanıp, elit ve daha elit Üniversiteler sınıflaması sayesinde hiyerarşik bir yapı ortaya çıkmaktadır. İşte bu karmaşa içinde Üniversiteler

İktisat'dan

eğitim ve bilim kurumları olarak ortak bileşenleri olan çalışanları ve öğrencileri ile işlevlerini ne ölçüde yerine getirebiliyorlar? İktisat eğitimi cephesinde ne tür gelişmeler olmakta, bu sayımız içinde tartışmaya çalıştık.

Gerek eski sayılarımıza gerekse son bir yıl içindeki dergilerimize katkı sağlayanların ağırlıklı ölçüde akademi içinden oldukları farkedilmiştir. Bu konuda kesin ve net bir tercihimiz bulunmamasına rağmen yazarlarımızın öğretim üyeliği ile iştigal etmesi, dergimizin ayrı bir niteliği olduğunu düşünüyorum. Önceden de belirtildiği gibi bu durumda biraz da iğneyi kendimize batıracak bir dosya hazırlamak istedik. Ancak yeterince katkı sağlayamadık. Örneğin üniversitelerimiz de eğitimin düzeyi hangi ölçülerde kaç sosyal bilimcimizin uluslararası dergilerde yazıları yayınlanıyor, akademik kadroların ne kadarı kan bağı taşıyan yakınlarımıza tahsis edilmiş gibi sorulara sayfalarımız arasında yer ayıramadık.

Bu sayımız içinde İzzettin Önder'den İktisat Öğretisi Üzerine, Nur Serter'den Üniversiteler ve Bilimsel Üretim Üzerine iki ayrı incelemeyi dikkatlerinize sunuyoruz. Ayrıca B. Bilmez Can'dan "İktisat Ders Kitapları", T. Cangil'den "Üniversite, Akademia ve İktisat" O. Z. Çetinkaya'dan "İnsan Eğitimi" konulu incelemelerin, Türkiye Bilimler Akademisinden A. Alpar "Düşünce Tarzı ve Kültür Modeli olarak Bilim" i ele alan çalışması, F. Ercan "Eğitimin Metalaşması ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Eğitim" i adlı ve bir sempozyumda sunulan çalışması, eski bir öğretim üyesi ve dostumuz A. Ekşigil'den "Üniversiteler ve Part-Time" adlı incelemesi Cem Kirazoğlu'nun "Üniversitelerimiz ve Araştırma Görevlileri" yazısı ile dosyamız tamamlanmaktadır. Bu sayımıza daha önceden yazı gönderen H. Bilgin'den "Politik Yozlaşma ve Anayasal İktisat", Y. Güngör'den "Kapitalist Ev Sanayinin Yeniden Dirilişi" adlı incelemelerini dosyamız içine dahil ettik. Ayrıca Üniversite Eğitimi üzerine İktisat Fakültesi Dekanı Münir Kutluata ve öğretim üyesi Hasan Kirmanoğlu'ndan iki görüş aldık. Kitap tanıtımı sayesinde bu sayımızda Amin Maalouf'un ve Catherine Baker'ın sınımsız yazılarına meraklanabilirsiniz...

Dostlukla...

Kuvvet LORDOĞLU

e-mail: lordoglu@marun.edu.tr

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yayımlanır

Kurucuları:
Nihat Batur, Oktay Emed, Reşad Umur.

Sabibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:
Kuvvet Lordoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:
İlker Aktükün, Serhat Aligil, Fuat Ercan, Gündüz Fındıkçıoğlu, Kuvvet Lordoğlu, Tahir Mutlu, Yasemin Öztürk, Aylin Soydan

Danışma Kurulu:
Doç. Dr. Kaya Ardiç,
Prof. Dr. Nihat Falay,
Prof. Dr. Merih İpek,
Prof. Dr. Eser Karakaş,
Prof. Dr. Murat Özyüksel

Yayın Kurulu Sekreteri:
Deniz Diblem.

Reklam Sorumlusu:
A. Güliz Çöllüoğlu

Kapak Çizimi: Semih Poroy

Yönetim Yeri:
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL
Tel: (0212) 250 50 34 - 250 16 42
Fax: (0212) 235 73 43

Dizgi - Baskı:
Yenilik Basımevi - 243 55 72

Dağıtım:
Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları: Yıllık: 5 milyon TL.
Altı aylık: 2.5 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör. ve Öğretim Üyesi: (Yıllık) 4 milyon TL.

Yurtdışı: 45\$

Abone Hesap No:
Akbank Taksim 7097-DHU
Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir.
Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak mümkünse bilgisayar disketiyle birlikte ulaştırılmasını rica ederiz.

İÇİNDEKİLER

- 5** İktisat Öğretisi Üzerine İzzettin ÖNDER
- 9** İktisat Eğitimi Nasıl Olmalı? Hasan KIRMANOĞLU
- 10** Üniversiteler ve Bilimsel Üretim Nur SERTER
- 17** Bilim ve İktisat Eğitimi Münir KUTLUATA
- 18** İktisat Ders Kitaplarının İktisadı Bilmez Bülent CAN
- 23** Üniversite, Akademia, İktisat Taner CANGİL
- 34** İnsan ve Eğitim Osman ÇETİNKAYA
- 39** Düşünce Tarzı ve Kültür Modeli Olarak Bilim M. Ali ALPAR
- 46** Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Eğitim Fuat ERCAN
- 59** Üniversitelerde "Part-Time" ve Bazı Muhtemel Sonuçları Üzerine Adnan EKŞİGİL
- 63** Politik Yozlaşma ve Anayasal İktisat Mehmet Hüseyin BİLGİN
- 70** Kapitalist Ev Sanayiinin Yeniden Dirilişi Yasemin GÜNGÖR
- 75** Üniversitelerimiz ve Araştırma Görevlileri Cem KIRAZOĞLU
- 78** Buhur Kokan Kitaplar: Amin MAALOUF Adil BAKTIAYA

İktisat Öğretisi Üzerine

İzzettin Önder (*)

İktisat öğretisinin günümüzdeki durumu ve bu öğretinin yürütülüşü, aynı mevzu etrafında şekillenen iki farklı konudur. Bunlardan birincisi, iktisat öğretisinin içeriği; ikincisi ise, bu öğretinin yükseköğretim kurumlarında oturtuluş ve okutulmuş biçimidir. Eğitimin toplumsal işlevi açısından bu iki işlev aynı temel amaca yöneliktir. Bu hedef; bireysel düzeyde yapılan algılamayı denetleyerek, toplumsal işleyişi, sistemin yeniden üretilip sürdürülmesi yönünde gerçekleştirmektedir.

Çok kaba ve genel hatlarla iktisat öğretisi alanındaki gelişmelere baktığımızda, içeriğinin sermayenin gereksinimine göre şekillendiğini görürüz. Mikroiktisat ve makroiktisat alanlarının gelişimi sermayenin iki farklı kriz dönemlerine rastlamaktadır. Birinci ve ikinci kriz dönemlerinin sorunları farklı olduğundan dolayı, iktisata yaklaşımlar da farklı olmuştur. Böylece, farklı dönemlerde farklı gereksinimler karşısında ortaya çıkmış olan farklı iktisat araçları ailesi, eklektik bir yapı içinde, iktisat öğretisinin genel çatısının oluşumunda kullanılmıştır. Günümüzde yaşanan krizin niteliği farklı olduğundan dolayı, makroiktisat adı altında ortaya çıkmış olan ve özünde Keynesgil politikaları yansıtan iktisat öğretisi, yerini yeni ve farklı görüşlere bırakmaktadır.

Bu basit ana gelişme çizgisi dahi iktisat öğretisinin şekillenmesindeki hakim dokuyu ve öğretinin şekillenmiş biçimini açığa çıkarmaktadır. İktisat öğretisinin şekillenmesinde iki kaba hat öne çıkmaktadır. Sermayenin gereksinimi doğrultusunda gelişen ve sorunsalı açıkça belirlemeden, çözüm önerilerini gündeme getiren anahat iktisat öğretisi birinci katmanı oluşturmaktadır. Sistemi yumuşatmayı amaçlayan yan öğreti-

ler ise, iktisat öğretisinin ikinci ve koruyucu katmanını oluşturmaktadır. Koruyucu nitelikli ikinci katman, anahat öğretinin temel felsefe ve varsayımından taviz vermeden, işleyişi ıslah edici ve yumuşatıcı uygulamaları gündeme getirmektedir. Bunun en tipik örneğini, sistemin özündeki bir çatışma olan, emek-sermaye ihtilafını konu alan çalışma ekonomisi oluşturur. İşleyiştten bir örnek vermek gerekirse, temel felsefeye ait olarak, ücret artış oranlarının emek verimlilik artış oranına endekslenmesi gerektiği, aksi durumda enflasyonist baskının oluşacağı görülmüştür. Açık ki, böyle bir felsefe ücret-kâr oranlarının değişimini amaçlamadan, mutlak ücret artışı sağlamayı hedeflemektedir.

İktisat öğretisinin anahat ve destekleyici öğreti

Mikroiktisat ve makroiktisat alanlarının gelişimi, sermayenin iki farklı kriz dönemlerine rastlamaktadır. Birinci ve ikinci kriz dönemlerinin sorunları farklı olduğundan dolayı, iktisata yaklaşımlar da farklı olmuştur.

ailesi biçiminde verilmesi hem ana hedefi ve işleyiş aksaklıklarını başarılı bir biçimde gizliyelebilmekte, hem de işleynin yumuşatılacağı yönünde adımlar atıldığı izlenimi vermektedir. Böylece, temel felsefe kamufle edilmiş olmaktadır.

İktisat öğretisinde düşünceyi bulandırmanın ve böylelikle net görüntü almanın engellendiğinin diğer bir kanıtı da, giderek yoğunlaşan kantitatif ve modelleme yöntemlerinin ağırlık kazanmasında belirginleşmektedir. Özellikle modelleme yöntemi, üç ana aşamada düşünme ve eleştirme yeteneklerini ciddi olarak tahrir etmektedir. Bunlardan birinci aşama varsayımlar aşaması olup, burada ciddi hiçbir itiraza yer vermeyecek biçimde ve amaca yönelik olarak seçilmiş belirleyiciler veya katsayılar saptanır. İkinci aşamada önceden tanımlanmış ve sınırları belirlenmiş bir model, hiçbir eleştiriye tabi tutulmadan uygulanarak, yine düşünce ve eleştiriyi engelleyici biçimde, dikkatler tekniğe yönlendirilmektedir. Böylece, amaçsal belirleyicilerle, otomatik bir süreç sonunda belirli bir hedefe ulaşılmaktadır. Kuşkusuz, modeller test edilerek, bunların gerçeği yansıtmaya de-

(*) Prof. Dr., İ.Ü. İktisat Fakültesi

recesi ölçülür. Bu nedenle, modelin gerçeği yansıtmaması kuşkulu görülmeyebilir. Ancak böyle bir test yöntemi eleştirileri modele ve/veya modelin işleyişine yönelttiği halde, sistemi ve sistemin işleyişini gözardı etmektedir.

Modellerle çalışma yöntemi bireysel düzeyde düşünme, eleştiri yöneltme ve bunlardan da önemli olarak, varolanı değiştirme yeteneğini köreltir. Bu yönü ile modelleme sistemi, varolan sistemin belirli süreçlere hapsedip, onu çevreleme işlevini görmekle kalmaz, aynı zamanda, bu sistemi ve onun işleyişine yönelik bireysel bakışları ve algılamaları da ciddi olarak sınırlar. "Eleştirel akıl, araçlara sıkışmış, öznelleşmiş, biçimselleşmiş, ütopyasızlaşmış teknik akıl ile karıştırılmamalıdır; çünkü teknik akıl, eleştirel aklın sunduğu gibi, yeni bir değerler sistemi ya da yeni bir dünya görüşü sunmaz." (Weisskopf, 1996, s.47.)

Modellerle çalışma yöntemi bireysel düzeyde düşünme, eleştiri yöneltme ve bunlardan da önemli olarak, varolanı değiştirme yeteneğini köreltir.

ğindedir. Araçsal yaklaşım, toplumların tarihsel süreç içindeki devinimini gözardı ettiği için, sistemin işleyiş sonuçları hakkında fikir verememektedir. Soyut teorik temeller üzerinde geliştirilmiş olan ve mükemmel işleyiş modelleri içinde ele alınan araçlar, sistemin gerçek işleyişini kapsamadığı gibi, gerçek ile ilgili bireysel algılamaları da kesintiye uğratmaktadır. Soyut düzeyde mükemmel görüntü sergileyen araçlar gerçek hayattaki aksaklıkları iktisadi araçlar dışında gelişen ve sistemin işleyişini bozduğuna inanılan dışsal faktörlere yüklediğinden dolayı, söz konusu aksaklıklardan iktisadi sistemi değil, sisteme müdahaleleri sorumlu mevkiine taşır. Bu nedenle iktisat öğretisinde, gerçek hayattaki tüm çarpıklıklara rağmen, ısrarla, günümüzdeki koşulları asla yansıtmayan ve çok farklı varsayıllara dayanan neo-klasik araçlar işlenir.

Gerçek yaşamdaki aksaklıklara rağmen öğretilde aynı araçlara ağırlık vermenin bir başka amacı da, bir yandan sistemi onaylatıp, meşrulaştırırken öbür yandan da sistemin koruyucu hedeflerinin yetiştirilmesidir. Her araç hem dayandığı varsayımlar hem de amaçladığı hedefler açılarından taraflı ve ideoloji yüklüdür. Aracın tarafsızlığı savı ideolojik bir kan-

dırmacadan öteye geçemez. Araçların ideolojik yüklü olması, sadece kapitalist sisteme özgü bir nitelik olmayıp, her sistem için geçerli ve doğrudur. Bu niteliklerinden dolayı, sistemler kendi araçlarını üretir ve onları yaşatırlar. Sistemin bünyesine ters olan bir araç zamanla eritilir ve sistemden dışarı atılır. Bunun en tipik örneği, 1845 yılında John R. McCulloch'un tanımladığı ileri sürülen vergilerin transformasyon etkisidir. Bu etki bugün iktisat öğretisinde yer almamaktadır. McCulloch transformasyon etkisini şu ifadelerle açıklamıştır: "Bireyler sadece umutla değil, fakat korkularla da güdülendirilirler. Vergiler ikinci kanaldan etkili olurlar." (McCulloch, 1845, s.10.)

Vergilerin transformasyon etkisi, vergi nedeni ile ekonomide verimliliğin ve milli gelirin yükselebileceği savını açıklayan etkidir. Kaldor türü potansiyel verim vergisi de aynı görüşe dayanmakta olup, 1868 Meiji Restorasyonu'ndan sonra Japonya'da uygulanan arazi vergisi de aynı ilkeye dayandırılmıştır. Buna rağmen, günümüz iktisat ve maliye öğretisinde böyle bir görüşe yer olmadığı gibi, bunun tam aksi olan, vergilerin ikame etkisine yer verilmektedir.

Araçlara, okutuluş biçimi itibarıyla, sistemin soyut tanımlanmasından öte, bireysel davranışları güdüleme işlevidir yüklenmektedir. Yine vergilerin etkisi konusundan örnek vermek gerekirse, vergilerin verimliliği ve bu yolla gelirleri arttırabileceği etkisi yerine, vergilerin çalışma arzusunu körelttiği ve üretim faktör arzını olumsuz etkileyeceği yönünde öğretilde yoğun biçimde işlenmesi, bireysel davranışlar üzerinde etkili olarak, vergiye karşı aşırı direncin oluşumuna yol açabilmektedir.

Benzer politik yönlendirmeler sadece araç düzeyinde değil, fakat bilim alanları itibarıyla da seçici olarak gerçekleştirilmektedir. Örneğin, iktisat öğretisinin bireyi "rasyonel" olarak varsayması ve kabul etmesine karşın, iktisat psikolojisi bireyi bir sosyal varlık olarak ele alarak, davranışının çok çeşitli dürtüler altında belirlenebileceğini ileri sürmektedir. Bu dürtüler arasında sosyal çevreye uyma ya da ondan etkilenme, taklit etme, sosyal izolasyon riski almama vb. gibi saikler sayılabilir. Gerçi hangi saik altında olursa olsun, bireyin davranışsal kararı, kuşkusuz, o çerçevede rasyonel olarak kabul edilebilir. Ancak, iktisadi bir modelde iktisat dışı davranış iktisat alanı içinde rasyonel olarak kabul etmek, zorlamadan öte bir mantıksal gerekçeyle oturtulamaz. Oysa, günümüzün araçsal iktisat öğretisinde iktisat-dışı dürtülerle belirlenen bireysel davranışlar da rasyonel olarak ele alınmaktadır.

Araç düzeyinde sürdürülen iktisat öğretisinin, yine aynı bağlamda çok ciddi bir eksiği de, bu araçları ve/veya sistemsel işleyişi tarihsel perspektiften yok-sun olarak ele aldığı kadar, eş zamanlı olarak kurum-ların işleyiş ve etkileyiş süreçlerini de ihmal etmesidir. Toplumlar ve sistemler doğrusal hareketler izlemekte, fakat sistemlerin iç dinamikleri ile devamlı devinim içinde sürüklenmektedir. Bir zamanların konjonktür dalgaları, günümüzde yerini kronik daralmaya bırakmış bulunmaktadır. Yine bir zamanların enflasyon-işsizlik ikilemi, günümüzde yerini bir tür birlikte-lik olan stagfasyona bırakmıştır. Gerçi bu gelişmeler de teorilerle kapsanmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır, ancak bu çabalar tarihsel bir bütünlük içinde sunulmak yerine zaman içinde kompartmanlara bölünmüş ve birbirinden ilintisiz olarak öğreti alanına yansıtılmaktadır. Böyle bir yaklaşım, bireylerin ve toplumun bilincinde tarihsel süreç mantığının oluşumunu engellemektedir.

Benzer teknik, sosyal kurumların bütünselci bir bakış açısı içinde ve kapsayıcı bir biçimde ele alınmalarını engelleyici yöntemlerle, eş zamanlı statik analizlerde de başarı ile uygulanmaktadır. Bu yöntemde, toplumsal kurumlar ayrı ayrı ele alınarak, sorunlar o kurumlara özgü olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, KİT'lerdeki aşırı istihdam sorununun, ülke genelinde aşırı nüfus artışı, yetersiz yatırım ve işsizlik sigortasının bulunmaması gibi bir dizi nedenin KİT'lere yansıtılmış bir bileşkesi olarak görülmesi yerine, salt KİT sorunu ve hatası olarak görülmesi, hiçbir gerekçeyle dayanmadığı ve doğru olmadığı halde, topluma karşı rahatça savunulabilmektedir. Buradaki amaç, böyle bir hatada özel sermayenin katkı payını gizleyerek, tüm sorumluluğu KİT'lerin üzerine yıkmak ve böylece özelleştirme karşıtı direnci kırabilmektir.

İktisat öğretisinin içeriği kadar bu öğretinin işlenişinde de ideolojik amaç yüküldür. Yüksek okullardan farklı amacı olması gereken üniversitelerde hem tarihsel hem de eşanlı olarak farklı sistemlerin kural ve işleyişinin incelenmesi gerekirken, sadece bir sistem ele alınmaktadır. "İktisat Bilimi" ya da "İktisat Teorisi" adı altında yürütülen dersler ve bu derslerde işlenen konularda tek bir sistemin soyut düzeydeki araçları verilmektedir. Böylece, öğrenciler tarihsel bir perspektif alamadıkları gibi, belirli bir zaman kesitindeki gerçek işleyişin ve bozuklukların nedenlerini de görememektedirler. Bu yolla üniversiteler düşünen ve eleştiren bireyler değil, fakat sistemi benimseyen kalfalar üretmektedir.

Sistemin araçları öğretilirken bu araçlara yönelik eleştiriler de geliştirilebilmektedir. Fakat böyle bir

eleştiri sistemi değil, araca yönelik olarak ve onu mükemmelleştirme çabası ile yapılmaktadır. Açık ki, bu tür eleştirel yaklaşım sistemin çatışmalarını görmeyeceği gibi, görülebilir hataları da sisteme değil, fakat kötü uygulama, yetersiz yönetim vb. gibi araçsal düzeydeki süreçlere yıkarak, sistemi aklamaktadır.

İktisat öğretiminde farklı sistemler ve onların araçları aynı ağırlıkta ve aynı aktarım yöntemi ile verilmektedir. Ders programlarından da açıkça görüldüğü gibi, ana gövdeyi kapitalist sistemin işleyişi oluşturmaktadır. Bunun yanında, diğer sistemlerle ilgili bilgiler fevkalade marjinal bir biçimde ve ana gövdenin yanında,

bazen tarihsel kalıntılar gibi, bazen de çürümeye yüz tutmuş ve yeryüzünden silinmeye mahkûm olan bir düzenin kırıntıları biçiminde verilmektedir. Böylece, öğrenci bir sistemin araçlarını teori, bilgi ya da yansız bilim olarak algılamakta, diğerlerinininkini ise, müzede seyirlik ve ideoloji yoğun araçlar olarak görmektedir. Böylesine çarpık öğreti sistemi o denli ileri düzeye taşınmaktadır ki, bilim görüntüsü ile verilen araçların yanında diğer sistemlerle ilgili araçlar öğrenciye verildiğinde, ikinci grup bilgiler ideoloji olarak görülmekte ve algılanmaktadır.

Üniversitelerdeki iktisat öğretiminde aynı bağlamda ciddi bir hata da sadece düşünce sistemi olarak değil, fakat ifade dili olarak da öğrencilerin diğer sistemlere karşı kapalı tutulmaya çalışılmasıdır. Böylece, bir sistemde eğitilen öğrenci, diğer sisteme ait bir esere karşı dil ve kavram olarak yabancılaşmaktadır.

İktisat öğretisinin gerek içeriği gerek eğitim yönteminin böylece şekillendirilmesinin özünde, bireyi sisteme karşı yabancılaştırma çabası yatmaktadır. Marksist düşünce sisteminde güçsüzleşme ile devamlılık arasında ilginç bir doğrusal ilişki söz konusudur. Sistem içinde yabancılaşan emek, sisteme boyun eğme eğilimi içine girer. Zira, yabancılaşma derecesine bağlı olarak bireyin kendisini tarihsel ajan olarak algılaması ve değiştirmesi olasılığı zayıflar. (Lichtman, 1982, s.29.)

İktisat öğretisinin ikinci önemli işlevi bireyde bastırma mekanizmasını güçlendirmektir. Gerçek hayatın

**"İktisat Bilimi" ya da
"İktisat Teorisi" adı
altında yürütülen dersler
ve bu derslerde işlenen
konularda tek bir sistemin
soyut düzeydeki araçları
verilmektedir.**

işleyişi sonucunda oluşan tüm olumsuzluklar ve adaletsizlikler birey tarafından algılanır. Ancak, algılanan bu olguların süper-egonun izin verdiği bir bölümü bilinç düzeyine yükselir. Diğerleri bilinçaltında ya da bilinçdışında bastırılmış olarak bekletilir. Bu tür bastırılmış dürtüler sistemden çıkarı olan veya olmayan her bireyde oluşur. Geleceğe karşı güvensizlik, aşırı saldırganlık, tatminsizlik vb. gibi davranış bozukluklarının birçoğu bu tür bastırılmış dürtülerden kaynaklanmaktadır. Davranış bozuklukları oluşturmalarına rağmen, bu tür bastırılmış dürtüler sisteme karşı tehdit oluşturmaz. Zira bu durumda, ortaya çıkan semptomlar asıl sorunu gizleyecek biçimde şekil değiştirerek kendilerini ifade eder. Böylece, davranışsal bozuklukların oluşmasına rağmen, sisteme yönelik ciddi bir tehlike belirmez. (Lichtman, 1982, s.185) Ancak, bastırmayı gerçekleştiren toplumsal değerler ve bilgi sistemleri zayıflayıp, akılcı düzen kaybolmaya başladıkça, "başka bir deyişle, bireyin kendi değerleri sistemi herhangi

bir akılcılaştırma sürecinden koparıldığı zaman, bastırma olayı birey için tahammül edilemez bir yük haline gelir." (Weisskopf, 1996, s.46.) Tek yanlı ve kesinlikle ideoloji yüklü araç-bilgi ailesinin yansızlık görüntüsü altında ve bilim olarak genç dimağlara şırınga edilmesinin altında, bireyi, algıladığı olgulara yabancılaştırarak, olguların baskılanmasını sağlamak amacı yatmaktadır.

Kaynakça

Lichtman, Richard: *The Production of Desire*, The Free Press, New York, 1982

McCulloch, John R.: *A Treatise on the Principles and Practical Influence of Taxation and the Funding System*. London, 1845.

Weisskopf, Walter A.: *Yabancılaşma ve İktisat* (O. Köymen, yayına hazırlayan, kolektif çeviri) Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1996.

23. İKTİSATÇILAR HAFTASI TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ

23. İKTİSATÇILAR HAFTASI'nın tarihi 13-16 Mayıs 1998 olarak kesinleştirildi.

Bu yıl dört gün olarak yapılması hedeflenen hafta, 13 Mayıs 1998 Çarşamba günü İ.Ü. Merkez Bina'da başlayacak, sonraki üç gün ise THE MARMARA OTEL'inde gerçekleştirilecektir.

Programın oluşturulması amacıyla Araştırma Organizasyon Komisyonu tarafından üyelerimiz, hocalarımız ve ilgili kurum ve kişilerle yapılan toplantılar sonucu aşağıdaki program taslağı benimsenmiştir.

TARİH	SAAT	YER	OTURUM KONUSU
13 Mayıs 1998 Çarşamba	10-17	İ.Ü. Merkez Bina	İKTİSAT ÖĞRETİSİNDE DEĞİŞİM Bildiriler: -Üniversitelerin Bilgi Üretme İşlevi ve Piyasa -İktisat Öğretisinde Değişim* Tartışma
14 Mayıs 1998 Perşembe	10-17	The Marmara Oteli	EKONOMİK DİNAMİKLER Bildiriler: -Sanayi, Tarım ve Hizmetler -Emek/Sermaye Tartışma
15 Mayıs 1998 Cuma	10-13	The Marmara Oteli	TÜRKİYE DÜNYA'NIN NERESİNDE? Panel
	14-17		SERMAYENİN SERBEST DOLAŞIMI VE SONUÇLARI Panel
16 Mayıs 1998 Cumartesi	10-17	The Marmara Oteli	TÜRKİYE'DE İNSAN Bildiriler: -Antropolojik boyut -Sosyolojik, Tarihsel boyut -Ekonomik boyut Tartışma

Not : Katılımcılardan kesin yanıtlar alınmadığı için katılımcı isimleri belirtilmemiştir.

İktisat Eğitimi Nasıl Olmalı?

Hasan Kirmanoğlu (*)

İktisat diğer sosyal bilim dallarından farklı olarak sadece sözel bir disiplin değil aynı zamanda, mahiyeti gereği, sayısal teknikler kullanmak durumunda olan bir disiplindir. Bu bakımdan iktisat sosyal bilimlerle doğa bilimlerinin ara kesitinde yer almaktadır.

İktisat eğitimi, disiplinin bu özelliğini kesinlikle dikkate almalıdır. Dikkate alınması da ötesinde önceliği sayısal tekniklere vermelidir. Sayısal tekniklerle kastedilen matematik ve istatistiğin iktisada uygulanması olan ekonometri yöntemleridir.

Bilimsel faaliyet için sezgi ve teknik kullanımı iki vazgeçilmez unsurdur. Birincisine gerek, ikincisine ise yeter koşul demek uygun olacaktır. Sezgi, bilindiği gibi, daha ziyade kişilerin doğuştan sahip oldukları bir özelliktir. Bu nedenle eğitim yolu ile geliştirilmesi imkânı sınırlıdır. Buna karşılık yeter koşul niteliğindeki teknik kullanımının eğitim aracılığı ile öğretilmesi ve öğretimi mümkündür.

Sayısal tekniklerin kullanımı iki açıdan önemlidir: söylediklerimizin içsel tutarlılığının sağlanması ve olgularla bağdaşıp bağdaşmadığının sınanması. İlkinin matematikle gerçekleştirilir.

İktisatta model olarak adlandırdığımız soyut yapıların oluşturulması matematik kullanımının en iyi bilinen örneğidir. Modeller gerçeklik ile ilgili olarak yaptığımız analizin tutarlı ve belirgin olmasını sağlar.

Ancak analizin tutarlı olması bir şey, doğru ya da yanlış olması başka bir şeydir. Çünkü, bin kişi tarafından izlendiğini söyleyen bir paranoyak tarafından anlatılanlar da içsel tutarlılığa sahip olabilir. Klasik model, Yeni-Klasik model, Keynesgil model, Yeni-Keynesgil model vb. hepsi içsel tutarlılığı olan soyut yapılar. Ölçülebilir gerçek üzerinde analiz yapan modellerin söylediklerinin doğruluğunun ya da yanlışlığının belirlenmesi için ampirik olarak sınanmaları gerekir. Ampirik sınama ise iktisatta, bilindiği gibi, ekonometri ile yapılır. Bu nedenle köklü bir ekonometri eğitimi iyi bir iktisat eğitiminin temelini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak iktisat eğitiminin;

1 Formel iktisat teorilerini öğrencilere bildiren çok formasyon edinecekleri biçimde sunması ve

2 Ekonometrik tekniklerin kullanımını, öğretmesi gerekir.

(*) Prof.Dr., İ.Ü. İktisat Fakültesi, İng. İktisat Bölümü

Üniversiteler ve Bilimsel Üretim

Nur Serter (*)

Üniversiteyi diğer eğitim kurumlarından ayıran en önemli özellik, bilgi aktarımından ziyade, bilgi üretim kurumu oluşudur. Üniversiteler, yüksek öğrenimi, araştırmayla birleştiren ve destekleyen kurumlardır. Ancak eğitimin en son halkasını oluşturmaları, üniversiteleri meslek öğreten kurumlar olmak gibi bir yükümlülükle de karşı karşıya bırakmaktadır. Meslek eğitimi, üniversitelerin temel amacı gibi görmek ise, üniversitelerin bilimsel üretim, akademik formasyon ve topluma yön verecek aydınların yetiştirilmesi gibi fonksiyonlarının ikinci plana atılmasına ve üniversitenin meslek okulu gibi yorumlanmasına yol açmaktadır.

Bilimsel Üretim-Öğretim İlişkisi

Üniversitelerin temel fonksiyonu, şüphesiz ki *öğretim*dir. Ancak üniversite öğretimini, diğer kurumlardan ayıran, bilimsel üretimin desteğinde süren, dinamik, yenilikleri aktarmayı esas alan, düşünsel yeteneği geliştirici, analiz ve sentez yapmayı teşvik edici ve araştırmaya yönlendirici bir öğretim olmasıdır. Diğer bir ifade ile, üniversite öğretimine ayrıcalık veren unsur, bilimsel üretimle eşgüdümlü olmasıdır. Bilimsel üretimin öğretimi geliştirmesi kadar, öğretim metodlarının bilimsel üretimi teşvik edici olması da önemlidir. Öğrencinin bilimsel formasyon kazanması hızlandıkça, özgür bir tartışma ortamı içinde yeni sorular, yeni bakış açıları'nın ortaya çıkması araştırmalara farklı bir derinlik kazandırır.

Üniversite öğrencisini, bilimsel üretim sürecinin dışında, ondan yalnızca yararlanan olarak değil, içinde, ona katkı yapabilen olarak kabul etmek, çağdaş bir üniversite anlayışını da beraberinde getirecektir.

Öğretme sürecinin bilimsel üretimle iç içe olması,

kalıpcı, ezbere dayalı, sürekli kendini tekrar eden ve "tamamlanmış ders" anlayışını da geride bırakmayı gerektirir. Bilimdeki hızlı gelişmeler, hemen hiçbir konuda son noktanın konulmasına imkân bırakmamaktadır. Üniversite öğretim üyesinin bu gerçeğin idrakinde olarak, sürekli bilgisini yenilemesi, tartışmaya, analiz ve senteze ağırlık vererek yeni görüşlere fırsat tanınması, bilimsel üretimle ahenkli bir öğretim için zorunluluktur.

Mesleki öğrenimi üniversite öğreniminden ayıran en önemli özellikler arasında da bu konu yer alır. Meslek öğreniminde öğrencilere tam olarak düzenlenmiş, kullanıma hazır bilgiler aktarılırken, üniversite bu bilgileri öğrencinin araştırmasını, tartışmasını, keşfetmesini amaçlar.

Bilimsel Üretim ve Araştırmacılık

Bilimsel üretim ve öğretim *araştırma* fonksiyonunu da beraberinde getirir ve araştırma, öğretimin ayrılmaz bir parçasıdır. En yalın tanımı ile araştırma, içeriği açıkça kontrol edilebilen, yeni bilgilerin üretim sürecidir. Araştırmanın temel koşulu, önceden programlanmayan yenilik oluşu, yani sonuçlarının önceden tasarlanamaz oluşudur.

Zira bilim, önceden belirlenmiş doğruları kanıtlamayı değil, gelişen ve değişen şartların ışığında, doğruya ulaşmayı hedefler. Bilimsel üretim sürecini ise, verileri esas alarak ve bilimsel yöntemlerden yararlanarak gerçekleştirir. Bilimsel ahlak verilerin, inanç, çıkar ya da eğilimlere göre çarpıtılmadan kullanılması gerektirir.

Araştırmanın bilimsel olması, bağımsız olması ile mümkündür. İsmarlama sonuçlara yönelik araştırmalar, bilimsel olamayacağı gibi, bilime siyasetin, inancın ya da ticaretin bulaşması riskini taşıdıkları için, üniversitelerin bağımsız bilimsel niteliğine gölge düşürürler. Hatta araştırmaların başarıdan bile bağımsız

Bilimsel üretimin, öğretimi geliştirmesi kadar, öğretim metodlarının bilimsel üretimi teşvik edici olması da önemlidir.

(*) Prof. Dr., İ.Ü. İktisat Fakültesi

ÖNEMLİ BİR YERİNİZ VAR...

Universal Sigorta'nın insan yaşamında,
vazgeçilmez bir yeri;
Universal Sigorta acentelerinin ise
Universal Sigorta'da büyük bir değeri var.

Çünkü, insanlar için aynı yerde buluşmak,
Universal Sigorta'lı olmaktır.

Universal Sigorta bir Türkpetrol Holding kuruluşudur.

**UNIVERSAL
SİGORTA**

Muallim Naci Caddesi No: 100 80840 Ortaköy / İSTANBUL
Tel: (0212) 227 52 22 (PBX) Fax: (0212) 227 52 45

ESİTTİR ESBANK

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik atılım yıllarında, Anadolu'dan bir grup girişimci güçlerini birleştirerek Eskişehir Bankası'nı kurdu. Bundan tam 70 yıl önce... 1927 yılından bugüne, müşterilerinin çıkarlarına en az kendi varlığı kadar önem veren Esbank, her zaman *başarının sessiz ortağı* oldu. 70. yılında Esbank, geleceğe daha hızlı adımlarla ilerliyor. İnsanı ön plana çıkaran yaklaşımıyla, dürüstlük ve açıklık ilkeli hizmet anlayışı: Bu temel üzerinde şimdi yeni atılımlar, tümüyle yenilenen bir teknolojik altyapı, yeni şubelerle desteklenen bir hizmet ağı yükseliyor. Tümü de, bireylerin ve kurumların bir bankada özledikleri her şeyi Esbank'ta bulmaları, inançla, güvenle ve gönül rahatlığıyla, "Türkiye'de banka eşittir Esbank" demeleri için.

İnsan, deneyim, gelecek, hizmet... Banka eşittir Esbank.

Banka **ESBANK**

olması gerekir. Bir araştırmanın sonucunda belli bir sebep sonuç ilişkisine ulaşamaması riski daima vardır. Bu risk, araştırmanın bilimselliğinin göstergesi durumundadır.

Araştırmanın bilimselliği, bilim idollerinin görüşlerinden, hakim ideolojilerden, ekonomik sistemlerin baskın ilkelerinden, geleneklerden de bağımsız olmayı gerektirir. Aksi halde bilim, geçmişin tekrarıdır ibaret kalır ve gelişemez.

Bunun en tipik örneklerinden biri, Eski Yunan düşüncesinde ve eğitiminde yaşanmıştır. Antik Yunan düşüncesinin ilk büyük ve gerçek bilgini Aristoteles, kendinden önceki filozofların ileri sürdükleri görüşleri toplayıp, sistemleştirerek, ilk bilimsel yapıyı felsefeyi ortaya koymuştur. Mantık biliminin kurucusu olduğu gibi, politikadan meteorolojiye kadar, günümüzde kullanılan çeşitli terimlerin yaratıcısıdır. Müthiş dehasıyla insanlığı iki bin yıl etkilemiş, çok büyük bir bilgidir.

Ancak Aristo'dan sonra, onun görüşlerini savunanlar en küçük bir yeniliği dahi kabul etmemiş, hatta onun görüşlerini tartışmaya kalkışanlar, bunu hayatlarıyla ödemişlerdir. Uzun yıllar boyunca "gerçek", onun söyledikleri ve yazdıkları olarak tanımlanmış, ona uymayan fikirlerin doğruluğu kesinlikle araştırılmamıştır.

"Filozof" deyince o, "okul" deyince onun öğretisi ve "bilim" deyince onun sistemi, tartışılmaz kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, bilimdeki gelişmeleri olumsuz yönde etkilemiş, üniversiteler modern bilime muhalefetin öncüsü durumuna gelmiştir. 17. yüzyıla kadar süren bu durum, bilimi, dogmaların esaretine sokmuştur. Avrupa üniversiteleri bir yandan Aristotelesçi felsefenin sürdürülmesi yolunda faaliyet gösterirken, diğer yandan katolik kilisesi ile de işbirliği içinde olmuşlar, kilise, üniversiteyi yaratan ve besleyen bir kurum olma özelliğini taşımıştır. Hemen bütün hocaların tarikat üyesi, öğrencilerin büyük bölümünün ise dinsel kariyere hazırlanan kişiler olduğu Avrupa üniversiteleri, yeni bilim adamlarının ortaya çıkışını engellemiştir. Galileo, onsekiz yıl üniversitede bir kürsü sahibi olmayı başardığı halde, en önemli eserini (Dialogue et Discourses) bir üniversite profesörü olarak değil, Toskani Grand Dükünün matematikçisi olarak yayımlamıştır.

Bilimsel dogmatizmin orta çağ boyunca Avrupa bilim hayatında yarattığı karanlık, bilimsel üretimin, her türlü sınırlamadan bağımsız bir ortamda gerçekleşebileceğinin en güzel örneklerinden biridir.

Bilimsel araştırmanın diğer bir koşulu ise, çıkar gözetmez oluşudur. Çıkarlara bilimin alet edilmesi hiç de zor değildir. Bilimden destek arayan çıkar grupları hep var olmuştur, olmaya da devam edecektir. Bilimle örtülenmiş çıkarıcılık, hem alet olana, hem de çıkar gruplarına büyük maddi imkânlar sağlamaya yatkındır. Üniversitenin imkânlarını, araştırma potansiyelini, yetiştirmiş araştırmacı kadrolarını fakat en önemlisi de bilimsel etkinliğini kullanarak hedeflerine ulaşmayı amaçlayanlar, bu konuda uygun bir ortam yakaladıkları takdirde kullanacaklar ancak üniversitenin bilimsel onuru da bundan yara alacaktır. Üniversitenin siyasi çevrelerle ve iş çevreleri ile olan ilişkilerinde, araştırma faaliyetlerinde son derece dikkatli olması zorunluluğu vardır. Araştırmaların finansmanına katkıda bulunan kurumların, bilimi satın almalarını engellemek, araştırmaları yürüten üniversite öğretim üyelerinin sorumluluğundadır.

Üniversitede yapılan araştırmalar, herkese açıktır. Bilimsel çalışmaları, teknik buluşlardan ayıran en önemli fark budur. Bilimsel araştırmaların sonucu olarak ortaya çıkan yenilikler, bilimsel bilginin paylaşılabilsin sonucudur. Her yeni bilimsel araştırma bir diğerine yardımcı olmakta ve bilim böylece gelişmektedir. Bilimin evrensel oluşu, bilim kurumlarının çatısı altında gerçekleşen yeni buluşların gizlenmesini ve bir mal gibi satılmasını önlemektedir. Üniversitede elde edilen bilginin patent hakkı yoktur.

Bilimsel üretim iyi yetiştirmiş, bilimsel düşünen kadrolara, bilimsel araştırmaların özendirildiği, maddi ya da manevi biçimde ödüllendirildiği bir eğitim anlayışına, araştırmaları gerçekleştirecek her türlü ekipmanın sağlanmasına, finansmana, zamana, fakat bunların hepsinden önemli bir başka şeye, bilimsel bir coşku ve heyecana ihtiyaç gösterir.

Üniversitelerimizde bilimsel üretimin yetersizliğinden yakınırken, yukarıda sayılan tüm faktörleri değerlendirerek bir sonuca ulaşmak mümkün olacaktır.

**Araştırmanın
bilimselliği, bilim
idollerinin
görüşlerinden, hakim
ideolojilerden, ekonomik
sistemlerin baskın
ilkelerinden,
geleneklerden bağımsız
olmayı gerektirir.**

Üniversitelerimiz ve Bilimsel Üretim

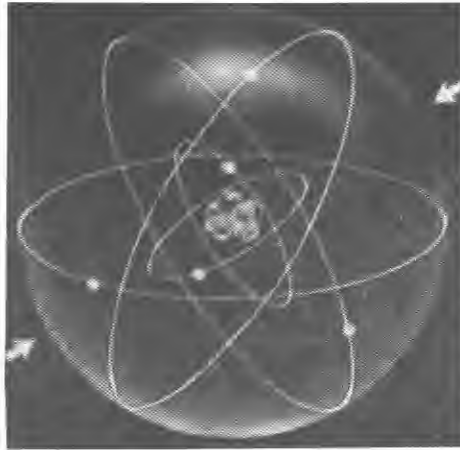
Üniversitelerimizin bilimsel üretim konusunda yaşadığı kısırlık, hiçbir bilim adamının alınganlık göstermesini gerektirmeyecek kadar açıktır. Önemli olan, bu konuya bir suçlu aramak değil, giderilmesinin yöntemleri üzerinde düşündürmektir.

* Türkiye'de üniversite sayılarında meydana gelen hızlı artış, bilimin niteliğinden büyük taviz verilmesini zorunlu kılmıştır. Bilimadamlarının yetişmesi için gereken zaman, ortam ve koşullar sağlanamadan açılan çok sayıda üniversite, bilimsel üretim bir yana, öğretim bakımından dahi ciddi sorunlar yaşamaya devam etmektedirler.

* Üniversite öğretim üyeliğine başlangıç aşaması olan araştırma görevliliği, maddi koşullarının elverişsizliği nedeniyle eski çekiciliğini yitirmiş, en başarılı mezunlar, özel sektörde iş arar hale gelmiştir. Araştırma görevlilerinin seçiminde, az sayıda aday arasında tercih yapma zorunluluğu, araştırma yeteneğine sahip elemanları kıt bir faktör haline getirmekte ve araştırmacılığı büyük ölçüde kısırlaştırmaktadır.

* Araştırma ve bilimsel yenilenme sürecine büyük katkı sağlayacak olan lisansüstü öğrenim, akademik kariyerin en önemli aşaması olup, bilimsel bakış açısının kazanımına ve araştırmacılığın gelişimine bir başlangıç teşkil eder. Lisansüstü öğretimin yapısındaki merkezileşme ve kitlesel bir öğrenime dönüştürülme, nitelik bakımından ciddi kayıplara yol açmaktadır. Çok sayıda öğrencinin tez hazırlama zorunluluğu, yeni araştırma konularının bulunmasını imkânsız kılarken, yeterli kaynaktan yoksunluk, bir yabancı dili iyi derecede bilmemek, araştırma tekniklerine vakıf olmamak ve danışman öğretim üyelerinin yeterli zamanı ayıramamaları, bilimsel üretimin gerçekleşmesinde büyük engeller oluşturmaktadır.

* Lisansüstü çalışmalarındaki nitelik kaybının bir diğer sebebi ise yukarıda sayılan olumsuzlukların da yol açtığı

aşırı hoşgörüdür. Bilimsel hoşgörü pozitif bir kavramdır. Ancak bilimsel üretimde nitelik kaybına yol açıyorsa, bunu hoşgörü olarak adlandırmaktan çok, bir tür bilimsel kayıtsızlık olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. Yeterli olmayan bir lisansüstü çalışmayı kabul etmek, bilime, eğitime, öğrencilerin araştırma konusundaki isteksizlik ve yetersizliklerine kayıtsız kalmakla eş değerdir. Bilimsel hoşgörü, bilimsel tekelciliğin kırılmasında ve bilim-

de yeniliklerin ortaya çıkmasında etkili olurken, bilimsel kayıtsızlık, bilimdeki gelişmeleri engellemektedir.

* Gerek araştırma görevliliği kadrolarının doldurulmasında gerek lisansüstü eğitimde karşılaşılan sorunlar yeni üniversitelerde büyük boyutlara ulaşırken, köklü ve eski üniversitelerin de benzeri sorunlarla karşı karşıya oldukları bilinmektedir.

* Bilimsel üretim ve akademik eğitim konusunda önderlik etmesi mümkün olabilecek üniversitelerimizin, Anadolu üniversiteleriyle işbirliği konusunda fazla hevesli olmamaları ve bu konuda herhangi bir sorumluluk almaya yanaşmamaları da yüksek öğrenimdeki farklılıkların kapanmasını engellemektedir. Oysa akademik işbirliğinin hem yeni gelişen üniversiteler hem de köklü yüksek öğrenim kurumlarına büyük katkı sağlayacağına kuşku yoktur. Özellikle lisansüstü çalışmaların motivasyonunda, bilimsel yeniliklerin paylaşılmasında, yeni yayınların temininde, çağdaş bir eğitim anlayışının paylaşımında eski üniversitelere büyük görevler düşmektedir. Bu konuda yapılacak olan bazı organizasyonların, biraz özveri ile desteklenmesi halinde, yeni kurulan üniversitelerin gelişimine katkı yapmak mümkün olabilecektir.

* Bilimsel çalışmaların da her türlü çalışma gibi bir tür ödüllendirilmeye ihtiyaç gösterip, göstermediği hemen hiç tartışılmayan bir konudur. Bilimadamlarının bilimsel çalışmaları salt bilime katkı amacıyla yaptığına inanarak, onu insanüstü bir konumda değerlendirmek yaygın ancak yan-

lış bir kanıdır. Bilimadamı ise kendisine toplumun giydirdiği bu karşılıksız hizmet kimliğini onurla taşımakta, ancak insani özlemlerden de kurtulamamaktadır.

Bilimadamının beklediği ödülü, maddi bir ödül olarak değerlendirmek de yanlıştır. Bilimadamı için en büyük ödül, yaptığı bilimsel çalışmanın bilinmesi ve değerlendirilmesidir. Üniversitelerde yapılmakta olan araştırmalar ve bilimsel çalışmaların büyük kısmı, toplumun sorunlarına çözüm önerilerini de içerirler. Sosyal bilimlerde, fen bilimlerinde, tıpta, mühendislik dallarında yapılan pek çok araştırma, somut bulgular, çözümler içerir. Bu araştırma ve çalışmaların dikkate alınmaması, onlara değer verilmemesi, kamuoyunda hiçbir etki yaratmaması, bilimsel araştırma yapma motivasyonunu engelleyici sonuçlar yaratır.

* Türkiye'de görülen bir diğer olumsuz etki de bir buluş ya da düşünce üretiminin değerlendirilmesinde rol oynayan milliyet ayrımcılığıdır. Türk bilimadamlarının üretimleri çoğu halde dikkate değer bulunmazken, Batılı bir bilim adamının benzeri bir bilimsel üretimi büyük ilgi çekmektedir.

* Bilimsel üretim de desteğe, teşvike ve övgüye muhtaçtır. Kamuoyunda bir bilimadamının başarılarından pek ender olarak söz edildiği halde, bilim dışı alanlarda, örneğin sporda, siyasette, kısmen de sanatta elde edilen başarılar, kamuoyunun bilgisine sıklıkla sunulmaktadır.

Kıt kaynaklarla, büyük özveriyle, zor şartlarda gerçekleştirilen bilimsel araştırma ve çalışmaların, maddi bir ödüle lâyık görülmesi dahi, en azından ilgi ve beğeniyle ödüllendirilip, desteklenmesine öncelikle üniversite içinde başlamak, medyatik kişilere "fahri doktora" dağıtmaktan daha büyük anlam taşıyacaktır.

* Bilimsel üretimin vazgeçilmez iki koşulu zaman ve araştırmaya ayrılacak kaynaklardır. Bilimsel üretimdeki yetersizliğe gerekçe olarak daima kaynak yetersizliklerinden söz edilegelmiştir. Ancak onun kadar önemli bir diğer kıt faktör de zamandır. Zaman kıtlığı, şüphesiz ki tüm zamanını eğitim ve araştırma faaliyetlerine ayıran öğretim üyeleri için değerlendirilmesi gereken bir konudur. Zamanını üniversite dışı faaliyetlere ayıran öğretim üyelerinin, esasen araştırma ve bilimsel çalışma yapamamak gibi bir kaygıları bulunmamaktadır.

* Zamanını üniversitedeki çalışmalara ayıran öğretim üyelerinin büyük bölümü, ağır bir ders yükü, idari görevler, bilimsel konferans ve toplantılar, li-

sansüstü çalışmaların danışmanlığı, sınavlar, sınav kağıtlarının değerlendirilmesi gibi çok sayıda görevi bir arada yürütmek zorundadırlar. Bundan arta kalan zamanları ise, çeşitli makale ve ders kitapları yazma ve yazılmış olanları güncelleştirme faaliyetleri ile dolmaktadır. Türkiye'de araştırma yapacak öğretim üyelerinin belli bir süre derslerden muaf tutulmaları gibi bir uygulama mevcut değildir. Oysa araştırma ve bilimsel üretim bölünmemiş bir zaman aralığına ve konsantrasyona ihtiyaç gösterir. Özellikle öğretim üyesi yetersizliği içinde bulunan yeni üniversitelerde, üniversite içindeki ağır ders yüküne ek olarak, bölgedeki meslek yüksek okullarının eğitiminde de üniversite öğretim üyelerinden yararlanılmaktadır. Bu koşullar, bilimsel üretim için gerekli olan çalışma sürelerinden fedakârlığı zorunlu kılmaktadır.

* Bilimsel üretimin ikinci temel ihtiyacı, araştırma yapmayı mümkün kılacak araç gereç, ekipman, laboratuvar, atelye, araştırmacı teminidir. Bunların önemli bir bölümü, maddi kaynak yetersizliklerinden karşılanamamaktadır.

Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Araştırma ve Geliştirme harcamaları 1996 da 66.709 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir. AR-GE harcamalarının GSYİH'ya oranı ise, binde 4.5'dir. Oysa aynı oran, OECD ülkelerinde, Japonya ve ABD'de % 2.5-3, Fransa ve Almanya'da % 2-2.5'dur. AR-GE harcamalarına ayrılan payın % 62.2'si Yüksek Öğretim tarafından kullanılmaktadır. AR-GE personeli içinde yüksek öğretimin payı ise 1995 de % 63.7 iken, 1996 da % 60.4'e düşmüştür.

* Araştırma - Geliştirme faaliyetlerine ayrılan kaynakların yetersizliği, bilimsel üretim açısından kısıtlayıcı bir faktördür. Yüksek Öğretim kurumlarında araştırmaların finansmanında başka kaynakların aranmasına yönelik ise, bilimsel araştırmaların talep edilen konularla sınırlandırılmasına yol açmakta, araştırmayı finanse eden kurumların talepleri ile sınırlı bir bilimsel üretimin, ne gibi sakıncalar taşıyabileceğine yukarıda değinilmiş bulunmaktadır.

* Bilimsel üretim, sözkonusu edilen tüm zorlukların aşılması halinde bile gerçekleşemiyebilir. Çünkü

Bilimadamının bilimsel çalışmalarını, salt bilime katkı amacıyla yaptığına inanarak, onu insan üstü bir konumda değerlendirmek yaygın ancak yanlış bir kanıdır.

bilimsel üretim coşku, sevgi, heyecanla beslenir. Yaratıcılık ve hayal gücü ile gelişir. Yaratıcılık ve hayal gücüne eşlik eden bilgi, yeniliklerin ortaya çıkışını hızlandırır. Zihinsel bağımsızlığın ve özgür düşüncenin sağlanabildiği ortamlarda ve bilimin değer bulduğu toplumlarda bilimsel üretimin hız kazanması doğaldır.

* Üniversite öğretimini, lise eğitiminden farksız kabul eden ve kalıplaşmış bilginin aktarımını yeterli gören bir yüksek öğrenim anlayışının bilimadamlarında bu coşku, heyecan ve yaratıcılığı uyandıramamasını doğal karşılamak gerekir. Eğer bir eğitim sistemi yaratıcılıkla, sıradanlığı eş değer kabul ediyorsa, bilimsel tutkunluğu, bilimsel monotonluktan ayırdedemiyorsa, bilimsel üretimdeki kısırlaşmanın önüne geçmek kolay olmayacaktır.

Üniversiteler - Aydınlar ve Toplum

Üniversitelerin görevi, bilimsel üretimle sınırlı değildir. Bilimsel üretimden alınan güç ve destekle, topluma yön verecek aydınların yetiştirilmesi ve toplumun aydınlatılması da üniversitelerin görevleri içinde yer alır.

Bilim, toplumdan soyutlanmış ve ona yabancı bir yapılanma içine girmişse, toplumun aydınlarla ve üniversitelere soğuk bakması ve güven duymaması kaçınılmaz olur.

Bu nedenle üniversitelerin aydınların yetişmesindeki rolü son derece önemlidir. Çünkü aydın, toplumsal sorunlara duyarlı, çözüm arayıcı ve sorumluluk duygusu gelişmiş kişidir. Bilgiyi analiz edebilen, sentez yapabilen, çoğaltan, ilişkilendiren, bir dünya görüşüne dönüştürebilen özelliklere sahiptir. Aydın olmanın yolu, bilimden ve bilimsel metod ve teknikleri kullanarak sonuca varmaktan geçer.

Üniversiteler, toplumun aydınlatılması yönündeki sorumluluklarını, doğrudan olduğu gibi, yetiştirdikleri aydınlar aracılığı ile de yerine getirirler. Ancak bu rollerinde başarılı olabilmeleri, toplumla olan ilişkilerinin niteliğine bağlıdır. Kendisini toplumdan izole eden bir aydınlar grubunun, gerçek dünya ile yüzyüze gelince yaşadığı şaşkınlık ve üretilen onca bilginin anlamsızlığını farketmelerinin acısı, Herman Hesse'nin Cam Boncuklar Oyunu adlı eserinde çok çarpıcı bi-

çimde anlatılır. İşte benzeri yanılgılara düşülmesinin önüne geçmek, üniversitelerin hassasiyet göstermesi gereken konular arasında yer almalıdır.

Bilimsel üretimin sağlayacağı yararların insanlık ve toplum için olduğu görüşünden hareketle, toplumsal sorunlara duyarsız bir üniversite anlayışı kabul edilemez.

Bilimsel üretimden toplumu yararlandırmak ve toplumsal bir aydınlanmanın sorumluluğunu üstlenmek, üniversitelerin hedefleri arasında yer almak zorundadır.

Bilim, toplumdan soyutlanmış ve ona yabancı bir yapılanma içine girmişse, toplumun aydınlarla ve üniversitelere soğuk bakması ve güven duymaması kaçınılmaz olur.

21. yüzyıl, bilginin ve bilimin yüzyılı olmaya adaydır. Bilgi üretiminin hız kazandığı bir dünyada yer

alabilmek ve bilgi tabanlı bir üretim sürecinde ayakta kalabilmek, üniversite eğitiminin yeniden değerlendirilmeye tabi tutulmasına olan ihtiyacı artırmaktadır. Tüm dünyada eğitim sistemlerinin tartışmaya açılması, yeni modellere yönelik hızlı arayışlar, değişen şartlara uyum için zorunlu hale gelmiştir.

Bilimsel üretimin gerektirdiği; düşünen, sorgulayan, yaratıcı zihinlerin yetişmesi için, eğitimin ilk öğretimden başlayarak yeniden yapılandırılmasına ve yüksek öğretim için gerekli zihinsel altyapının, eğitim süreci içinde oluşturulmasına ihtiyaç bulunduğu açıktır. Türkiye'de başlatılan eğitim reformu çalışmalarının, yetiştirilecek insan modeli konusuna önemle eğilmeleri, üniversitelerde yaşanan bilimsel üretim darboğazlarının aşılmasına ve araştırmacı zihinlerin yetişmesine büyük katkıda bulunacaktır.

Görüş:

Bilim ve İktisat Eğitimi

Münir Kutluata (*)

Bilim denilince, öncelikle bilimin geliştirilmesi ve sonuçlarından faydalanılması akla gelir.

Türk toplumu bilime ve bilimadama saygılı bir toplumdur. Bilime saygı bilimden faydalanmak en azından bilime duyulan ihtiyacın bilincinde olmaktan kaynaklanır. Her ortamda bilim hakim kılınmazsa, bilime ihtiyaç duyanların sayısı azalır. Bunun doğal sonucu olarak maalesef bilime saygı da azalır. Saygının azaldığı ortamlarda da bilimin gelişmesi beklenemez.

Bilim politikaları denilince, birincisi bilim ortamının oluşturulması ve geliştirilmesi, ikincisi bu ortamda oluşan bilgilerin ve sonuçların kullanılmasını mümkün kılmak ve özendirmek anlaşılır.

O halde, bilim politikalarından kastedilen, bilim ortamını geliştirmek ve hayatın bütün alanlarında ilgilileri bilimin verilerini ve bilimsel sonuçları kullanmak zorunda bırakmaktır. Daha doğrusu, bilim dışı bütün yolları kapayarak, bilime olan talebi artırmak suretiyle bilimin gelişmesini sağlayan ortamı oluşturmak gerekiyor. Bilim ile hayatın ilişkisini kurmak bilimsel gelişmeyi otomatiğe bağlamak demektir. Türkiye'nin başlıca ihtiyacının bu olduğunu söyleyebiliriz.

Günümüzde sanayi üretim çağının sona ermekte olduğu, üretimde bilgi çağı olarak adlandırılan bir döneme girildiği dikkate alınırsa, bilim politikalarının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Bilimle üretilen, bilimin ürünü olan bilginin üretimin temelini oluşturması "bilim ile hayatın ilişkisinin kurulması"nın önemini daha açık hale getiriyor.

Gerçekten insanların kendilerinin bile tam olarak farkında olmadıkları ihtiyaçlarını önce ortaya çıkarıp, sonra onlara cevap verecek üretim bilgi ve tekniklerinin gelişmesini özendirmek, bilgi çağı ekonomisinin başlıca dinamiği olarak görülüyor.

Günümüz ekonomisinin ulaştığı sistematik adeta her türlü bilgiyi tabir yerinde ise "para eder" hale getiriyor, bu da bilimi teşvik ederek bilimsel gelişmeye en uygun ortamı sağlıyor.

Bilgi çağı üretim şartlarında ürünlerin ömrünün çok kısaldığı, üretim birimlerinin ömrünün ise hergün yenilenen ürünlerle uzatılabildiği bir ortam oluşmuştur. Böyle bir ortam bilim ve teknoloji, araştırma ve geliştirmeyi diğer alanlarda olduğundan daha çok iktisatla içiçe getirmiştir.

İktisat eğitimi ve Üniversiteler denilince de iki nokta dikkatimizi çekiyor. Birincisi dünyadaki bütün gelişmelerin iktisat eğitiminin önemini daha da artırıyor olması.

Diğeri ise, Türkiye'de iktisat eğitiminin daha az fiziksel yatırımla yapılıyor olması ve maalesef daha az insan yatırımı ile olabileceğini zannetmek.

Bu anlayış, ülkenin neresinde olursa olsun açılan üniversitelerde ilk önce iktisat eğitimi verme iddiasında olan birimlerinin faaliyete geçirilmesine sebep olmuştur. Halbuki, üniversitemizde iktisat eğitimi, iktisadi hayatın ve iş dünyasının talep edeceği insanları yetiştirmek, iş hayatını bizzat genişletebilecek bilgi donanımındaki kişileri ülkemize kazandırmak zorundadır.

Bu zorunluluğun iyi anlaşılması, İktisat Fakültesi'nin öneminin de anlaşılması anlamına gelir. Dünya koşullarına ülke ihtiyaçlarına, iktisadi ilgilendiren bütün alanlardaki bilimsel gelişmelere uygun iktisat eğitiminin öncülüğünü 1936 yılından beri İktisat Fakültesi yapmaktadır.

Gerek iktisat bilimindeki her türlü gelişmenin eğitime ve hayata uygulanması, gerekse, iktisadi bilimlere sağladığı doğrudan katkılarla İktisat Fakültesi'nin bu öncülüğü günümüzde de devam etmektedir.

(*) Prof.Dr., İ.Ü. İktisat Fakültesi Dekanı

İktisat Ders Kitaplarının İktisadı

50. Yılında Samuelson'un İktisat Ders Kitabı

B. Bülent Can (*)

Giriş

Başlıından da anlaşılabilir gibi, bu yazının konusu, iktisat ders kitaplarının içeriği değil, birer "meta" olarak bu kitapların "piyasa"sı olacak.¹ Ancak bu, okuyucuyu, piyasa araştırmasıyla ilgili "bilimsel-akademik bir yazı" beklentisine sokmamalı. Konumuz çok daha yalın ve sınırlı: Dünya çapında kullanılan İngilizce ders kitaplarının satışlarından yazarların elde ettikleri paralar ve bu pazarda yıllarca en güçlülerden biri olarak kalmayı başaran bir kitap ile yazarı Samuelson. Daha açık söyleyecek olursak, bu yazının kaleme alınmasını motive eden iki şey söz konusudur: Birincisi, geçtiğimiz yıl bir ders kitabı yazarına peşinen ödenen ücretin miktarı bir çok insanın dikkatini bu konuya çekti. İkincisi, 1998 yılı, Samuelson'un, iktisat ders kitapları konusunda devrim sayılabilecek olan ve yarattığı ekolle sonraki tüm ders kitaplarını etkileyen kitabının ilk baskısının yayınlamasının ellinci yıldönümü.

Dünyanın eurocentrist-modern standardizasyonu sonucu, Batı'da üretilen iktisat biliminin, giderek daha yaygın bir şekilde dünyanın her yerinde öğretildiği bilinen bir gerçekliktir. Genellikle Batı'daki mevcut ders kitaplarının çevirilerinin ve bu kitaplardan yapılmış derleme kitapların kullanıldıkları bu öğretim sürecinde, giderek artan bir eğilim de İngilizce kitapların ana ders kitabı veya yardımcı kaynak olarak kullanılmasıdır.² Bu durum, ana dili İngilizce olan ülkelerde zaten tüketilmesi beklenen bu ürünlere yeni pazarlar açılması anlamına geldiği için, İngilizce ders kitapları üretimi, gelecek vaad eden birer yatırım olarak oldukça ilgi çekiyor.

Ders Kitabı Milyoneri Olmak!

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, birer "meta" olarak piyasada satılan bu kitaplar, -genelde kitaplar için geçerli olduğu gibi- birer "entellektüel emek" ürünüdürler ama, bununla kalmazlar. Bu yönleriyle, yani yazarı tarafından yazılmış haliyle henüz meta sayılmazlar. Bu niteliğe ancak piyasaya sürülmek üzere bir yayınevi tarafından yayınlanıp, bir dağıtımçı firma tarafından satıcıya ulaştıkları anda kavuşurlar. Bu nedendir ki, yazarın tek başına, sözkonusu bu metanın "üretici"si olması sözkonusu değildir. Bu bağlamda bu

yazı İngilizce iktisat ders kitapları iktisadının sadece yazarların elde ettikleri para boyutuyla ilgilidir. Konuyu ilginç kılan üç unsur sözkonusudur: Birincisi, "iktisadı kavratma ve okuyucuyu ona müdahale etme veya yönlendir-

me konusunda eğitme" gibi bir özel fonksiyona sahip olan bu kitaplar birer meta olarak iktisadın nesnesidirler aynı zamanda. İkincisi, bu kitapların piyasada iyi satılanları, yayıncısına, sanıldan çok daha fazla para kazandırmaktadır. Yani büyük rakamların konuşulduğu önemli bir pazar sözkonusudur. Üçüncü ve sonuncu unsur, son yıllarda bu yazarlara verilen astronomik avanslar ve ücretler nedeniyle konunun magazin nitelik kazanmasıdır.

Şu anda en çok satılan ekonomik ders kitaplarının yazarlarının eline, sonuç olarak ortalama üç yüzbin ile beş yüzbin dolar arasında telif ücreti geçiyor. Genellikle peşin olarak değil de kitapların satış hızına bağlı olarak zamanla ödenilen oldukça büyük miktardaki bu paraları kazanan yazarların hemen hemen hepsi Amerika'daki üniversitelerde öğretim görevlisi olarak çalışan profesörlerden oluşuyor. Bunların asıl işlerinden kazandıkları paranın onları aç bırakmayaca-

*Batı'da üretilen iktisat biliminin,
giderek daha yaygın bir şekilde
dünyanın her yerinde öğretildiği
bilinen bir gerçektir.*

(*) Dr., Freie Universität Berlin, Türkoloji Bölümü öğretim görevlisi

ğını(!) ve genelde Amerika'da "best seller" kitapların yazarlarının bu yoldan zenginler arasına katılabileceğini herkes biliyor ama, ders kitapları yazarları için bunun özel bir durum olduğu ve iktisat ders kitapları yazarlarının bu konuda bir istisna oluşturdukları da genelde kabul ediliyor. Bu yazarlara ödenmekte olan telif ücreti hergün artmakla birlikte, Stanford Üniversitesi'nden Michael J. Boskin'in geçtiğimiz yıllarda, bir iktisat ders kitabı için tanınmış yayınevlerinden Mc Graw-Hill'den bir milyon dolar talep ettiği haberi herkesi şaşırttı. Yayınevinin bu talebe olumsuz cevap vermesi genelde piyasada-ki telif ücretlerini artırmayı engellememiş olmalı ki, Harvard Üniversitesi'nden Gregory Mankew yeni hazırladığı bir iktisat ders kitabı için 1997 yılında tam bir milyon dört yüz bin dolar telif ücreti almıştı. Üstelik -alışılmışın dışında- bu telif ücreti, kitabı yayınlamak isteyen Dreyden Yayınevi tarafından yazara peşin olarak ödenmişti. Bunu duyan herkes Mankew'in ne kadar iyi "iktisat" bildiğini daha kitabı almadan öğrenmiş oluyordu! Bir bilim-dalı olarak iktisadi ne kadar iyi öğretebildiğinin bu ücreti belirtmekte ne kadar etkili olduğu bilinmiyor ama, görece pek oylumlu olmayan (797 sayfa) bir kitap olarak, içinde kullanılan didaktik yöntem nedeniyle eleştirmenlerden genelde olumlu not aldığı söyleniyor. Yayınevinin editörlerinden birinin iddiasına göre, bu yöntemin sırrı da iktisat bilimdalının mümkün olduğunca en basit şekilde ve günlük hayattan bol örnekle anlatılması, kitabın sayfalarının bol yazıyla tıktırılmayıp sayfalarının kenarlarında bolca açık yer bırakılması ve mevcut ders kitapları arasında en az sözcük içerenlerden biri olmasında yatıyor. Nitekim yayınevinin, piyasadaki diğer kitaplarla karşılaştırması sonucu, bazı kitapların Mankew'inkinden daha fazla sözcük belirlenmiş. Kullanılan dilin sohbet havasında olmasına, bolca görsel malzeme (resim, karikatür, gazete kupa-rları vb.) kullanılarak kitabın albenisinin artmasına ve çerçeve yazılarla günlük yaşamdaki iktisadi olaylara bolca yer verilmesine dikkat edilmiş. İktisat öğrencilerinin gözünü en çok korkutan şeylerden matematiksel yöntem mümkün olduğunca basitleştirilirken, "falanca sanatçı veya sporcu niye bu kadar kazanıyor?" gibi magazin niteliği taşıyan bazı yazılarla genelde "hafif" bir üslup tutturulmaya çalışılmış.

Mankew'in kitabı piyasada ne kadar tutulur bilinmez ama, daha şimdiden Amerika'daki bir çok üniver-

sitede yaklaşık olarak 85 kadar öğretim görevlisi tarafından ders kitabı olarak kullanıldığı ve bir çok dile çeviri haklarının satın alındığı biliniyor. Genelde olumlu tepkiler alan kitaba gelen eleştirilerden biri, kitapta Keynesçi analizlere gerekli önemin verilmemesiyle ilgili ki, bu konudaki tartışma dolaysız olarak, iktisat bilimdalında Keynesçilikle ilgili kamp-laşmayla bağlantılı. (Nitekim, iktisat ders kitapları konusunda bir efsane olmuş Samuelson'un yukarda sözünü ettiğimiz, ilk olarak 1948 yılında yayınlanan kitabında içerik olarak en çarpıcı yenilik, Keynesçi kısa-dönem dalgalanmalarıyla ilgili tartışmalara yer verilmesi olmuştu.) Mankew, bu eleştirileri reddedip, kendisinin yaptığının, konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak için (alışıla-gelmişin dışında) önce uzun-dönem denge durumuyla ilgili teorileri ver-

dikten sonra Keyneçi kısa dönem dalgalanmalarına yer vermek olduğunu ve bunu kesinlikle "Keynes'in ihmal edilmesi" anlamına gelmeyeceğini belirtiyor. Rollins College öğretim görevlilerinden Mark Skousen, Mankew'in bu tavrını desteklerken; Keynesçi yaklaşımını ders kitaplarına taşıyarak sonraki kuşakları etkileyen Samuelson'un, kitabında açıkça Keynesçiliğin savunuculuğunu yaptığını belirtiyor.

İktisat Ders Kitabı Yazarları Arasında Efsane Bir İsim: Samuelson

Massachusetts University of Technology profesörlerinden Paul A. Samuelson'un, 1995 yılına kadar 15 baskısı yayınlanan klasikleşmiş kitabının her baskısını inceleyerek, bu kitabın evrimini anlatan Skousen (1997), yazısına şu cümlelerle başlıyor: "Paul Samuelson'un *Economics*'i, Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill ve Alfred Marshall'ın çalışmaları dahil, bugüne kadar ki en başarılı kitaplar arasında önde geliyor. Kitabın bugüne kadar ki 15 baskısı dört milyondan fazla satıldı ve 41 dile çevrildi." (Skousen, 1997: 137) Onlarca yıldan beri kaç kuşak iktisatçının yetişmesinde "ilk kitap" rolüne sahip olan Samuelson'un kitabı, Virginia Üniversitesi profesörlerinden Kenneth G. Elzinga'ya göre bu yönüyle tüm bilim-dallarındaki ders kitapları arasında özel bir yere sahip. Yeni "yıldız" Mankew de bu konuda Samuelson'un hakkını veriyor: "20. yüzyılın ve belki de tüm zamanların en önemli iktisat ders kitabı Paul Samuelson'un-kidir." (Schneider, 1997: A13)

1970 yılında iktisat bilimdalında Nobel ödülü alan Samuelson, asıl ününü, ilk olarak 1948 yılında McGraw-Hill yayınevi tarafından basılan bu kitabına borçlu. Neydi bu kitapta yeni olan? Her şeyden önce yeni "lay-out"u, kullanılan didaktik ve güncelliği... O güne kadar kullanılan kitapların uzun süreden beri yenilenmediğini, bir çok yeni gelişmeye yer vermediğini bizzat Samuelson da belirtirken (1997: 154), Schneider (1997: A13) ise, daha önceki kitapların "eski, tarihi geçmiş ve sıkıcılığıyla ün salmış" olduklarını ekliyor. Yepyeni bir form ve üslupla yazılmış olan bu kitabın önemli bir yeniliği de içeriğiyle ilgiliydi: "Dr. Samuelson makro iktisadi ve beraberinde -yoğun işsizliğe çare olarak hükümet müdahalelerini savunan İngiliz ekonomist- John Maynard Keynes öğretisini okulların birinci sınıflarına soktu." (loc. cit.)

Yeni içeriği ve stili sayesinde zamanla en çok kullanılan ders kitabı haline gelen kitap, daha sonraki yıllarda bir çokları tarafından taklit edildiyse de hiç biri Samuelson'un ününe kavuşamadı. Sonuçta Samuelson'un yöntemi genelde tüm ders kitaplarına hakim oldu. Nitekim Samuelson'un kitabını 1970'lerde tahından indiren ilk kitap, onun yöntemini daha da basitleştirerek kullanan Camphell R. McConnel'in 1963 yılında yine McGraw-Hill yayınevi tarafından yayınlanan "Economics: Principles, Problems and Policy" adlı kitabı oldu. Bugüne kadar altı yüz kadar üniversite ve enstitü tarafından kullanılan kitap, toplam olarak dört milyon adet satılmış durumda. Şu anda hâlâ büyük bir farkla önde giden bu kitabın ardından ikinci sırayı ise New York Üniversitesi'nden William J. Baumol'un, 1979 yılında Dryden yayınevi tarafından yayınlanan "Economics: Principles and Policy" adlı kitabı alıyor. Bu kitabın yeniliği ise, o güne kadar sadece ileri seviyedeki sınıflarda öğretilen "toplam arz-toplam talep" modelini daha birinci sınıfta öğretmesiydi.

Şu anda piyasada 35-40 ders kitabının rekabet halinde olduğu biliniyor ama, pastanın tamamına yakını en başta gelen beş-altı kitap arasında paylaşıyor. Daha sonra gelen kitapların satışlarıyla bunların arasındaki fark çok büyük. Samuelson'un (1985'te yayınlanan onikinci baskısından itibaren yazarlığını William D. Nordhaus ile paylaştığı) meşhur kitabı ise, McGraw-Hill yayınevine göre, şu anda, "en çok satılan ilk on" listesinin sonunda. Ama bu kitabın önemi, satış ve kullanılma oranından çok, alanında devrim yapmış olması, bir kaç kuşağı etkilemiş olması, uzun süre "bir numara" olması ve elli yıldan sonra hâlâ kullanılıyor olmasından kaynaklanıyor.

Kaynakça

Elzingia, Kenneth G. (1992) "The Eleven Principles of Economics" *Southern Economic Journal*, Vol 58, No.4

Lipsey, G. Richard & Steiner, O. Peter (1981) "Economics" Sixth Edition, Harper International Edition, New York.

Samuelson, Paul A. & Nordhaus, William D. (1995) "Economics" 15th Edition, McGraw Hill, New York.

Schneider, Alison (1997) "A Harvard Economist Hits the Jackpot With a \$1.4-Million Advance for a Textbook" *The Chronicle of Higher Education*, October 10, 1997.

Skousen, Mark (1997) "The Perseverance of Paul Samuelson's Economics" *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 11, No.2.

Sobel, Robert (1980) "The Worldly Economists" Free Press, New York.

Dipnotlar

¹ Tamamen bir "derleme" niteliğindeki bu yazıdaki bilgiler, ayrıca kaynak verilmemişse, bu yazının hazırlanmasında öncelikle kullanılan Schnedier, 1997'den aktarılmıştır.

² Nitekim, iktisat bilimdalıyla arası pek iyi olmayan biri olarak benim bu konuya ilgim, yıllar önce bitirdiğim ODTÜ Ekonomi bölümünde İngilizce iktisat ders kitaplarını kullanmış olma bağlamındadır. Şimdi bu bölümde hangi ders kitabı kullanılıyor bilmiyorum ama, o zaman kullanılan ve şu anda kütüphanemin "sevmediğim kitaplar" bölümünde tuttuğum Lipsey & Steiner, 1981'e o zaman verdiğimiz paranın Türkiye koşullarında astronomik olduğunu hâlâ hatırlıyorum. Sözde bir Marksist olarak, toplumsal ilişkileri anlatmakta anahtar olduğuna inanarak okumaya başladığım ve daha ilk yılında hayal kırıklığına uğradığım iktisat bilimdalından soğumamda bu ders kitabının ne kadar etkisi oldu kestiremiyorum ama, ODTÜ kütüphanesinde bolca bulunan Samuelson'un ders kitabını daha çok sevdiğimi hatırlıyorum. Her hangi bir nedenden dolayı Samuelson daha bir "bizden" gibi gelmişti o zaman bana ama, bu yazıyı hazırlarken geriye dönüp iki kitabı yeniden incelediğimden bunun nedenini doğrusu şimdi kendime açıklayamıyorum...

...elinizde ne var?

Her an sağlığınıza tehlikeye atan bir ortamda yaşıyorsunuz.
Yanınızda Universal Hayat, elinizde Unicard olsun.

UNIVERSAL HAYAT SİGORTA

Tel: (0212) 258 82 22 Faks: (0212) 258 49
Tel: (0312) 468 89 81 Faks: (0312) 467 13
Tel: (0232) 483 93 40 Faks: (0232) 489 32

Keşfedilecek Yeni Lezzetler

Evet, Türkiye'de yine bir ilk, Kırlangıç adını taşıyor;
Kırlangıç Özel Sızma Serisi... Sarmısaklı, Kekikli ve Biberli
Sızma Zeytinyağları... Doğal, farklı ve keşfedilecek yeni lezzetler.
Siz de bu yeni lezzetlerin keşif yolculuğuna katılın.
Sofralarınıza, yemeklerinize yeni tatlar katın.

KIRLANGIÇ

Doğadan Süzülen Sağlık

Üniversite, Akademia, İktisat¹

Taner Cangil

Terminoloji açısından -ne Türkiye'de, ne de Batı'da- üniversiteden maaş alan herkes "bilim adamı" değildir. Ayrıca, her üniversite mensubu araştırmacı olmaz, araştırmacı olmayan da esasen bilim adamı olamaz. Türkiye'de her üniversite mensubu akademisyen de olmaz, çünkü akademia *jenerik olarak* oluşmamıştır. *Olmayan* akademianın üyesi manasında akademisyenin de varolamayacağı açık olmalı. Dolayısıyla, "Türkiye üniversitelerinin spesifik akademiasına mensup iktisatçı" anlamında akademisyen iktisatçı yoktur. (Milli bilim/milliyetçi üniversite vb. anlamlara gelebilecek bir saptamada bulunmayı amaçlamadığımı, "milli bilimin"/"milli üniversitenin" terimlerde çelişki olduğunu düşündüğümü ifade edeyim: yanlış anlaşılmasın.) Entellektüeller mevcuttur: o ayrı. Ayrıca, tek tek akademisyen niteliği taşıyan bireyler de elbette ki vardır: ama bu bireylerin çoğu başka akademiklerle ilişkili oldukları için akademisyen durumundadırlar. Daha açık yazayım: her kim ki bir referans mektubuyla öğrencisini Princeton'a vs. sokabilir, o akademisyendir. Batı akademiasının bir uzantısı olmayan -yani akademianın kendisinin bir parçası olmayan- hiç kimse bunu yapamaz. Ergo, bizim akademimiz henüz oluşmamıştır. Zaten bu yazının yazılması amacı da budur. Türkiye üniversitelerinin büyük çoğunluğu -iktisat disiplini açısından bakarsak- Batı üniversitelerinin ortalama standartlarının altındadır ve Batı üniversiteleri ile herhangi bir alışverişte de bulunmamaktadırlar. Üstelik bu durumdan yakınan üniversitelerin sayısının fazla olmadığı saptamasını da yapabiliriz. Oysa ki, yapılması gereken ilk işlerden birisi üniversitemizin büyük bir hızla Avrupa üniversiteleri ağına dahil edilmesi, hoca ve öğrenci değiş-tokuşlarının günlük hadiseler haline

gelmesidir. Ama... aması var ve bu "ama" öyle sıradan bir ama değil.

Akademia ve akademisyen kelimelerinin kullanılması çok da kolay olmaması gerektiğini ifade ettim. Yaptığım saptama doğru ise üniversitede kadrosu olan yurttaşların hoca/öğretmen olmaları birincil misyonları olmalıdır. Parlak olanların ders yükü hafif tutulur ve onlara imkânlar ölçüsünde araştırma için biraz daha fazla boş zaman yaratılmaya çalışılabilir; bu kadar basit.

Ayrıca, genç üniversite mensupları -doktoralı veya değil- *ileri seviyedeki* dersleri vermeli, *giriş* dersleri pedagojik davranabilecek tecrübeli hocalar tarafından verilmelidir. Bu zaten dünyanın hemen her yerinde böyledir. Sivri konularla ilgili uzmanlık dersleri o konularla o anda fiilen uğraşanlar verir ve genel olarak gençler daha aktif çalışırlar. Ayrıca dışarıdan da ders verilebilir ve bazı durumlarda üniversite camiasının içinde olmayanlar daha iyi ders verebilirler. İktisat disiplini matematiksel bir

Dersi bırakan veya hakkını vermek istemeyen öğrenciler kendilerini "iktisadın sosyal bir bilim olduğu" iddiası ile savunuyorlar ise ve bu iddia iktisat matematiği ve istatistik/ ekonometri bilmemeyi/ öğrenmemeyi/öğrenememeyi haklı çıkarmak için kullanılabiliyor ise geriye söylenecek ne kalıyor?

disiplindir ve tündengelimci/aksiomatik bir payı disiplinin çekirdeğinde ağır basmaktadır. Ancak, bazı lisans derslerinin de direkt olarak uygulamaya dönük olmasında yarar vardır. Mesela, para-banka-finans konuları bu tip konulardandır. Öte yandan, elbette ki bu iş dünyanın her yerinde bir *lonca düzendir*, bunu hepimiz biliyoruz: ama bazen bu ortam gereğinden fazla zarar vermektedir. Kamu üniversitelerinin sağladığı mali imkânların çok yetersiz olması yüzünden üniversitede kadrosu olan insanların danışmanlık işleri yapmaları nasıl normal karşılanmak durumundaysa, asıl işi özel sektörde veya Merkez Bankası, Hazine, DİE vs'de olan insanların da üniversitede ders vermeleri de o derecede normal olmalıdır.

"Üniversite, akademia, iktisat" geniş bir konu. "Bir kış masalı" ile devam edelim. Hipotetik bir örnek vereyim. Günün birinde genç bir asistana ileri seviyede bir teori dersini vermesi söylensin ve bu asistan dersi ciddiye alsın. Öğrenciler bu derste oyun teorisinin temel kavramları, Pareto etkinlik ve bu kavramın genel denge modellerindeki bazı uygulamaları, kâr-paylaştırma modelleri, Roemer'in "analitik marksizmi", lineer modelde matematiksel marksist iktisat (Morishima, Pasinetti vs) gibi konularla iyice tanışsınlar, ders kitabı olarak Varian'ın bir kısmını yapsınlar. Başka özel konular da olsun. Problem kümeleri, egzersizler hazırlansın ve bir kısmının cevapları öğrencilere dağıtılsın. Ders "normal" bir Batı üniversitesindeki "normal" pratiğe yakın şekilde -ama sınav soruları çok kolaylaştırılarak: sonuç olarak x üniversitesi Harvard değil elbette- verilsin. (Ayrıca, görüldüğü gibi, dersin konuları neoklasik bir ders programının dışına da çıkmaktadır. Bu konuda eleştiri yapmaya hazır olanların da itiraz edemeyecekleri bir zemin böylece oluşturulmuştur.) Yine de, dersin matematiksel niteliğini -oldukça *heuristic* düzeyde işlenmekle beraber- fazla ağır bulan ve Lagrange çarpanını bile öğrenmeden yüksek lisansa gelmiş olan bazı öğrenciler bu dersi bırakıp betimleyici dersleri alsınlar. (Dikkat! Bir teori dersi, yani *zorunlu olması gereken* bir ders bırakılıp yerine -örneğin- bir iktisadi tarih dersi alınabiliyor!) Daha sonra bu öğrenciler *deskriptif* tezler yazarak "akademisyen" olsunlar. Sonunda doçent, profesör vb. ünvanlara da kavuşacaklardır. Yalnız, Lagrange çarpanını yine de çarpmayacakları tahmin edilebilir. Bildikleri iddia edilen İngilizceyi ne kadar bildikleri de pek belli değildir.

Acı tabii, ama "gerçek" bir kış masalı bu. Bu dersi bir zamanlar vermiş olan bu asistan arkadaş hâlâ bu garip duruma bakıp şaşımaya devam ediyor mu bilemem. Ne söylenebilir? Türkiye'den başka bir ülkede böyle iktisat bölümleri olabilir mi ve akademik ünvanlar bu kadar ucuzlayabilir mi? Dersi bırakan veya hakkını vermek istemeyen öğrenciler kendilerini "iktisadın sosyal bir bilim olduğu" iddiası ile savunuyorlar ise ve bu iddia iktisat matematiği ve istatistik/ekonometri bilmemeyi/öğrenmemeyi/öğrenememeyi haklı çıkarmak için kullanılabiliyor ise geriye söylenecek ne kalıyor? "Bir kış masalı" kaba dö-

nüşmüyor mu? Öte yandan acaba bu öğrencilerin sonradan aldıkları akademik ünvanları YÖK mü dağıtıyor ve YÖK mü "neoklasik iktisat bize gerekmez" türü garabetler ile iktisatın -neoklasik veya değil- kendisini öğrenmek için hiç çaba sarfetmeden "akademisyen" olmanın yollarını açık tutuyor? YÖK oyun teorisinin kurucu kavramlarını hiç değilse kavram olarak öğrenseniz günaha girersiniz mi diyor? YÖK bir ekonometri paketi kullanmadan "doktor" ünvanı almazsanız gücenirim mi diyor? "Akademik" iktisatçılar gündelik gazetelerin ekonomi sayfalarına yazı yazabilsinler diye mi yetiştiriliyorlar? *Muhtemelen iktisat departmanlarının sorunu YÖK değildir, belki de hiç olmadı.*

Bu *kış kabusundan* hisse çıkararak neler söylenebilir?

(1) İktisat doktorası, bu şartlar altında, *zorunlu* olarak akademik bir derece değildir. Doğrudur çünkü Türkiye'de yapılan iktisat doktoralarının büyük kısmının evrensel standartları tutturmadığı aşikardır. Tabii, Harvard Harvard'dır, Kentucky de Kentucky'dir. Ama bir "ortalama standart" da mevcuttur. Elbette, bu ülkede de başarılı çalışmalar yapılabilir ve yapılmaktadır. Ancak, bu işi ciddi olarak yapanların kendi

gayretleri, kendi maddi olanakları ve daha önce edindikleri donanımla başarılı oldukları da açık olmalı. Çoğu üniversitenin bu süreçte rolü neredeyse yok gibidir ve doktora öğrencilerinin tek derdi "bir kazaya uğramadan" bu sıkıntı verici dönemden kurtulmaktır. Evrensel standartları tutturmak diye bir sorun, genellikle olmadığı için bir *teşvik sorununun* bu tür bireylerin önüne çıktığını da kabul etmeliyiz.

(2) Öte yandan, Batı'da da doktora her yerde aynı anlama gelmez. ABD'de doktora şarttır çünkü iktisatta master derecesi ABD sisteminde anlamsız bir iştir. Doktoraya girmek için master zorunlu olmadığı gibi, Ivy League okulları ve diğer ciddi üniversitelerin çoğu master programı açmazlar. Master bazen "geçer-ken" doktora programının içinde verilir, bazen hiç verilmaz. Bazen de doktora programını bırakmak zorunda kalanlara teselli mükafatı olarak master verilir. Ama Avrupa'da olay daha farklıdır. Master zorunludur ve kendi başına hem akademik, hem de profesyo-

nel açıdan anlamlı bir derece olabilmektedir. Örneğin, Bank of England'ın Vice-Governor'ı Mervyn King LSE MSc derecesi ile yine LSE'de full profesör oldu. Keza, Richard Layard Cambridge BPhil History (Social Sciences Tripos) ve LSE MSc Economics ile full profesördür. (MSc Economics derecesini sekiz-dokuz yıl özel sektörde çalıştıktan sonra aldı.) Anthony Atkinson şu anda Oxford'da Nuffield College'in Warden'i ve BPhil'in (lisans) ötesinde derecesi var mı bilmiyorum. Önemli iktisatçı Robert Clower 50 yaşından sonra bir Oxford DPhil'i (doktora) aldı. (Neden gerek duydu, bilinmez. Bazı ham iktisatçılar adamın canını sıkmış olabilirler.) Son yıllarda bu örnekler azalmakla beraber İngiltere'de hâlâ MIT PhD'si ile ömür boyu "lecturer" kalıp bir BSc veya BA ile full profesör olunabilir. Fransa'da da "Grandes Ecoles"lerden çıkanlar başka bir derece almayabilirler. "Ancien élève" sıfatı yeterlidir. Meselâ, Nobel ödüllü Gérard Debreu'nün doktorası ve hatta master derecesi bile yoktur.² Neden? 25 yaşında RES ve EJ ya da JET'te iki-üç makale yazarsanız iş bitmiştir. PhD alın almayın full profesör olabilirsiniz. 45 yaşında bir şey yazamıyorsanız da isterseniz üç PhD alın, iş yine bitmiştir! İlla böyle dergilere yazılsın demiyorum, hatta JET'i fazla anlamlı da bulmam. Ama oranın *ölçüleri* ve *meşruiyet kazanma mekanizmaları* böyle. Burada da en azından burası için ciddi sayılabilecek dergilerin sayısı artmalı, tüm yerli dergiler güvenilir hakem müesseseleri geliştirmeli ve içe dönük yayınlarda da akademik çıta yükseltilmelidir. Akademik ünvanlar bekleme süresine değil, bu tür yayınların niteliğine/niceliğine bağlanmalıdır. İktisatta ekoller varsa, her ekol kendi dergisini çıkarabilir ve/fakat akademik bir ortak kalite standardı da, mümkün olduğu kadarıyla, olmalıdır.

(3) Daha açık konuşayım: Türkiye'de de x üniversitesinde sıradan bir doktora yapacağınıza gidin Oxford'da David Hendry'den (mesela!) ekonometri öğrenin. Bir yılda öğreneceklerinizle Türkiye'de ömür boyu bir adım önde olursunuz ve hiç bir yerli doktora Oxford'da bir yılda öğreneceklerinize denk olamaz. Türkiye'de bir adım önde olmak gibi anlamsız bir durum bir yana, *gerçekten* bilgi sahibi olursunuz. (Bu Thatcher Hanım'ın gayretlerine rağmen hâlâ böyledir.) Hatta, kendi adıma, Batı'da üçüncü sınıf bir yerden PhD alınacağına birinci sınıf bir yerden MA almanın daha iyi olacağını da düşünmüyorum değilim. Bu işler böyledir ve Oxford'dan alınan bir MPhil derecesi burada profesör olmak için fazlasıyla yeterli sayılmalıdır; çünkü İngiltere'de bile yeterli olabilir. LSE'den alınacak bir MSc Econometrics & Mathematical Economics derecesi ile önemsiz bir Amerikan üniversite-

sinden alınan bir PhD arasında da akademik açıdan LSE lehine fark vardır: bu bence çok açık.³ *Kaliteye bakılmalıdır, başka bir şeye değil.* Çok lazımsa burada bir tez yazılır, olur biter. Yani, burada formel olmayı haklı gösterecek bir şey mevcut değil artık. Çok iyi bir Avrupa üniversitesinden herhangi bir derece alırsanız ve ciddiye alınabilecek belli bir sayıda -mesela 5- makale yayınlamışsanız full profesörlük yolunuz açık olmalıdır. Hipotetik bir örnek daha vereyim: Merkez Bankası Araştırma Daire Başkanlığı yapmış, Cambridge'den Finans MPhil'i almış ve 50 tane yayın yapmış bir insan üniversiteye dönmek istediği zaman direkt olarak full para-banka-finans profesörü olmalıdır. *Nokta.* Bu insana formaliteden ibaret bir doktora yaptırmaya kalkmanın anlamı yoktur.

(4) Bu böyle olmalıdır çünkü "sosyal bilimler" denilen alan esasen bir kültür/ideoloji alanıdır. Bilim değildir. Bu alanda entellektüel kalitesini gösteren herkese yer olmalıdır. Bir örnek daha vereyim: Türkiye onuncusu (ÖYS) olup, Makina Mühendisliğini birincilikle bitirip, Boğaziçi Üniversitesi'nde fizikte asistan olmuş olan ve 3.80 ortalama ile fizik MS'i alıp iktisat doktorasını çok sıkılarak yarım bırakan bir arkadaşım var. Türkiye'deki iktisat profesörlerinin büyük kısmını rahatlıkla her açıdan geride bırakan bir zekâyı, matematik bilgisi ve yeteneğine, genel iktisat kültürüne sahiptir ve olsa olsa 35-36 yaşındadır bu arkadaş. Özel sektörde yönetici olarak çalışıyor. Üç-dört sene sonra ben üniversiteye döneyim derse ne olacak? Doktoranı bitirmemişsin mi denilecek? Bitirir ama iş "bitirse ne olur, bitirmese ne olur" noktasına çoktan gelmişse durup düşünmek lâzım. Bütün bunları yazmamın nedeni üniversitelerimizin formel yapılarının *bilgi ve zeka sinyallemeden* çıkmak üzere olmalarıdır. Bilindiği gibi, Arrow okula gitmenin en önemli fonksiyonunun *sinyalleme* olduğunu yazmıştı. Bir birey Harvard'a girmiş ise bu onun kapasitesini sinyaller. Çıkmış ise kapasite+çalışma+sebatkarlığını gösterir. Türkiye'de üç-dört üniversite dışında alınan iktisat doktora dereceleri bugün neyi *sinyallelemektedir*? "Sinyallediği pek bir şey kalmadı" diyorsanız lisans sonrası programlarının baştan aşağı değişmesi gerektiğini kabul etmeli-

Çok iyi bir Avrupa üniversitesinden herhangi bir derece alırsanız ve ciddiye alınabilecek belli bir sayıda -mesela 5- makale yayınlamışsanız full profesörlük yolunuz açık olmalıdır.

siniz. Bu programlara dayalı ünvanların anlamı da kendiliğinden sorguya açık hale gelmiyor mu? Bir de kalkıp zaten hiç bir anlamı kalmamış programlarda iki doktora sınavı hakkı falan gibi komiklikler yapmanın kime yararı vardır?

(5) Orjinal tez yazma nasıl olur konusuna hiç değinmiyorum. *Plagiarism* meselelerine de zaten sıradan bir olay deyip, geçiyorum. Bu şartlar altında/yüzünden, zeka ve akademik bilgi konusunda -maalesef- kadrosu üniversitede olan şahısları çok aşan bireyler mevcuttur ve üniversitelerin iktisat bölümleri bu konuda çok -ama çok- düşünmek durumundalar. Bu durumun tek nedeni de kamu üniversitelerinin sunduğu

maddi imkânların sınırlı olması değildir. *Çoğu üniversitedeki inanılmaz seviye düşüklüğü ve boğucu hava yüzünden parlak insanların ciddi bir bölümü üniversiteyi bir kariyer olarak düşünmemektedir.*

Özel üniversiteler tek ümit olarak gö-

Özel üniversiteler tek ümit olarak görülmeye başlanmışsa bunun nedeni sadece parasal olanaklar veya araştırma fonlarının azlığı değildir.

rülmeye başlanmışsa bunun nedeni sadece parasal olanaklar veya araştırma fonlarının azlığı değildir. SSCB'de matematik bölümlerinde belki abaküs ayarında bilgisayarlar bulunuyordu ama Rus matematikçilerini ve öğrencilerini Batı 1990-91'de adeta "havada kapı". Neden acaba? Çünkü teorik matematik için kalem/kağıt yeterli oluyordu. Ve sadece gerçekten yetenekli insanlar üniversitede kalabiliyorlardı. İktisat da böyledir: çok yüksek araştırma fonu falan gerektirmez. Sadece şu soruya cevap vermeyi gerektirir. "Yirmi sene önce bir iktisat kitabı okumuştum, bu sene yine onu anlatayım, olsun bitsin" diyebilen insanlar medeni dünyanın neresinde akademik statülerini koruyabilirler? Şu anda bir test yapsak ve mesela, makroekonomi dersi veren öğretim üyelerine Blanchard & Fischer'in Azariadis'in, Sargent'in (son) kitaplarını alıp çalışmış, çözümlü egzersiz kitaplarını istemiş, problem kümelerin hazırlamış, son makalelerden oluşan modern bir syllabus/okuma listesi hazırlamış, "ben hiç değilse olayı takip ediyorum, MIT'de, Cambridge'de, Sorbonne'da, Berlin'de ne yapılıyor biliyorum" diyecek durumda olup olmadıklarını sorsak? Elimizi vicdanımıza koyup cevap verelim lütfen... Yok eğer "ben zaten American Economic Review gibi genel bir dergideki makaleleri bile zor anlıyorum" deniyorsa akademik ünvanları hiç

kullanmayalım, çünkü profesör olmanın ölçüsü American Economic Review'ı anlamak değil, oraya yazmaktır. Bu durumda onurlu bir fiili emeklilik mutlu edecektir.

(6) Ekonomi "sosyal fizik" projesi olarak faydayı bir vektör alanı olarak kurmuş ve fiziği taklit ederek başlamış bir disiplindir. Marx da fizik analogisi yapmıştır çünkü toplam kâr=toplam artı- değer ve toplam değer=toplam fiyat demek bir konservasyon prensibi postüle etmek demektir. Marx'ın yaptığı fiziğin vektör alanı formalizmi -enerjetik- öncesi dönemine ait bir muhakeme tarzıdır. Marx'ta ya da başka yerde, bu taklit işlemi bazen başarılı oluyor, bazen açık zorlamalar şekline bürünüyor. Ancak, tanımı gereği bu disiplin matematiksel bir disiplindir. Neoklasik iktisadın kalbindeki insanların yaptığı gibi yapılmayabilir. Ama, yine de matematiksel modellemeye dayanacak ve istatistik (ekonometri) kullanacaktır. Elbette ki, ekonomi bölümlerinde çeşni olarak iktisadi tarihçiler, iktisat ve epistemoloji sorunları üzerine çalışanlar vb. entellektüeller bulunacaktır. Ama bu alanlar olsa olsa *yan gıvoldur*: asıl iş teori ve ekonometridir. Sonuçta iktisat modellemeye dayalı bir disiplindir. İktisat eğitimi buna göre düzenlenmek zorundadır ve bu bir kaçınılmazlıktır. Heterodoks konulara ayrıca yer verilir: ama asıl çekirdek (core) bu nedenle es geçilemez. Elastikiyet formülü yazamayan ve integral alamayan birisinin Kapital'i "anlayabileceğine" de beni kimse inandıramaz.

(7) Eskiden öğretim üyesi olan tanınmış, parlak, ama "hırçın" bir aydınımızın dışarıda, özellikle Fransa'da, yapılan doktoralar hakkında pek de iyi şeyler düşünmediğini görüyorum. Bu vesile ile bu konuya da değinmek istiyorum. Açık konuşayım: Fransa'da doktora yapmış iktisatçılarımızın çoğu, özellikle 60'lar ve 70'lerde gitmiş olanlar, *iktisata teğet* geçen bazı çalışmalar yapmışlar ve bir kısmı "bon pour l'Orient" sayılabilecek doktoralar almışlardır. Kanımca, Ecole Polytechnique, Paris 1, ENSAE, EHESS, DELTA-Ecole Norm Sup ile bağlantılı veya Paris 9 ile bağlantılı çalışmalar yapanlar -buralarda DEA yapmaları kaydıyla ve yoksa, Türkiye'de aldıkları sıradan master'leri bile orada saydırmak için büyük bir gayret içine girmedikleri takdirde- teknisyen olarak çok -ama çok- iyi eğitim alabilirler. Paris dışında da Toulouse 1 ve Aix-Marseille 3 çok ciddi programlara sahipler. Buralarda istatistik-iktisada uygulamalı matematik-ekonometri ve matematiksel iktisat DEA'sı yapanlar -herhangi bir toplumsal düzende- istatistik enstitüleri, merkez bankaları, planlama, hazine türü kurumlar için gerekli ön eğitimi almış olabilirler. Harvard'da ikinci

veya üçüncü yıl doktora öğrencilerine verilen dersler buralarda DEA öğrencilerine veriliyor, biliyorum. Yani, Fransa çok iyi olabiliyor. Keza, İsveç, Hollanda, Belçika, Almanya da öyle. Örneğin, Stockholm School of Economics ile London School of Economics arasında bir kalite farkı yoktur. Varsa bu belki Stockholm lehinedir. (Bu bilgi de zor ulaşılır bir bilgi olmayıp, Internet'ten post-graduate programları karşılaştırarak on dakikada görülebilircek bir enformasyon parçasıdır.) Keza, Paris'te de LSE'nin Msc Econometrics & Mathematical Economics'i ayarında, ki oraya çok zor girilir (%5.5 kabul oranı var, başvuranların hepsi sınıflarının en iyileri arasındaki öğrenciler), beş adet program sayabilirim. Burada dikkat edilecek nokta şudur sanıyorum. Paris'e gelip "ekonomi sosyolojisi", "Türkiye'nin iktisadi tarihi" vb. bir alanda tez yazmak kolaydır. Tarihçilik değildir, iktisatçılık da değildir. Sosyoloji midir onu da bilemem. Ama iktisat doktoru ünvanını getirir. Fakat, bu Londra'da London School of Oriental and African Studies'de de (SOAS) böyle olabilir. Başka yerlerde de mümkün. Yalnız, tabii, oralarda iktisat doktoru ünvanını değil de iktisadi tarihçi ünvanını, Orta Doğu'cu ünvanını falan getiriyor. Şöyle iskonto edilebilir sanıyorum: ciddi bir DEA gerçek bilgi açısından doktoradan da iyidir. DEA sonrası ciddi bir doktora tezi yazılmışsa o daha da iyi tabii. Bunları yazarken şu ayrımı yapıyorum: kişilik, aydın ve entellektüel olmak ve siyasi görüş, zorunlu olarak okunan yerle ilgili değildir. İktisatçı derken bir minimumun üzerinde teknik kullanabilme becerisi kazanmaktan söz ediyorum. Fransa isteniyorsa bunu verir. Gerisi Fransa'nın ya da Sorbonne'un derdi değildir. Daha bir zaman serisinde mevsimselliği nasıl ayıracağını, ayırıp ayırmayacağını, seri duran (stationary) değilse yapılması gereken bir şey olup olmadığını vs. bilmeyen insanlara -hatta varyansı tanımlayamayacak ve/veya "two-stage least squares" nedir/ne zaman kullanılır sorularına cevap vermeyecek insanlara doktora verilmiş, profesör yapılmışlardır. Bu, en küçük zorluğa göğüs ger(e)meyen bazı yurttaşlarımızın bilinçli tercihidir. Hatta onların ve onlara yer veren bitmiş tükenmiş üniversitelerimizdir. Hiç kimse de "entellektüel" olma bahanesinin arkasına saklanmasın: entellektüel iseniz ve tekniklerden hoşlanmıyorsanız iktisadın dışındaki sosyal teori alanlarına neden gitmiyorsunuz? Bu yol her zaman açık. Fransa kendisi için X'lerinde, ENA'larında, EHESS'lerinde Ecole Normale'lerinde gereken kadroları yetiştiriyor. Türkiye'de, Fransa'dan veya değil, doktora alarak iktisat bölümlerine yerleşmiş insanların 40-45 yaşından sonra antropoloji, iktisatta metod, ta-

rih, iktisadi tarih, sosyoloji(zm) gibi işlere soyunmalarının anlamı ne olabilir? En azından istatistik ve iktisatta uygulanan matematik, oyun teorisi ve iktisat teorisi konularında ders vermekten zevk almaları icab ederdi.

(8) Bundan da önemli sorunlar var. Bugün bazı "üniversiteler", ilkokuldan sonra mesela Galatasaray'a giremeyen, liseden sonra ODTÜ veya Boğaziçi için puan tutturamayan, bir dili okuduğu bile şüpheli, düpedüz beşinci sınıf zekâyâ sahip bazı insanların istilasına uğramıştır. Yurtdışına her nasılsa gidenlerin çoğu bu tür insanlar olduğu için Fransa'ya da sıkça geliyor olabilirler. Fransa'da "Grandes Ecoles"lerden çıkmamış birisinin Ecole Norm Sup'te chargé de cours olabilmesi bile mümkün oluyor mu? Hiç sanmıyorum. Sorun galiba Türklerde, Fransa'da değil. Demek ki neymiş? X, Ecole Norm Sup, ENSAE, EHESS; Sorbonne, Dauphine vb. yerleri hedefleyeceksiniz ve "kaçak güreşmeyeceksiniz".

(9) Bir de "neoklasik iktisat ahistoriktir, apolojiktir vs" masalı var. bu masala "her mevsim geçerli masal" adını veriyorum. Bu masal çok sayıda iktisatçı adayına zarar vermektedir ve üstelik, bu insanlara sahte bir kolaylık da sunmaktadır. Öyle ya, "ahistorik" deyip makro ve mikrodan, "apolitik" deyip ekonometriden, "apolojetik" deyip finans ve dış ticaretten vs. "kurtulmak" mümkün! İsterseniz "iktisat söylemi ideolojik bir söylem olup modern piyasa toplumunun hegemonya aracıdır; bu söylemin dışına çıkalım" diye her iktisat birinci sınıf öğrencisinin aklından geçmiş olan bir nosyona takılırsınız ve bu sizi tüm iktisattan muaf tutar! Tabii, aynı zamanda "iktisatçı" olmayı da bırakmış değilsiniz! (Hem yumurta hem omlet meselesi!) Bu çocuklukları bırakıp büyümenin zamanı gelmedi mi? Piyasa ekonomisi yapın, rekabete açılın, rant ekonomisinden vazgeçin dediğimize göre... Öte yandan, neo-klasik iktisatın çehresi 1975'ten sonra çok değişti. Anglofonlar için sorun yok: zaten herkes İngilizce yazıyor. Frankofonlar da Serge-Christophe Colm, Jean-Michel Grandmont, Roger Guesnerie, Jean-Jacques Laffont, Jean Tirole, Bruno Julien, Gabriel Demange, Monique Florenzano, Bernard Cornet, Jean-Pierre Aubin, Martine Quinzii, Yves Balasko, Patrick Bolton, Philippe Aghion, Heracles Polemarchakis, Jacques Drèze, Hervé Moulin gibi frankofonların yazılarına bakabilirler. Dersleri de var. Neoklasik iktisatı hiç beğenmeyenlere de, naçizane, John Eric Roemer'i okumalarını öneririm. Biraz matematikseldir ama bu bir engel olmaz sanırım. Georgescu-Roegen kadar, en az, ilgi çekici bula-

bileceklerini sandığım Philip Mirowski, *More Heat Than Light*, 1988'e de bir göz atabilirler. Ayrıca, matematiksel iktisat sanıldığından daha az neo-klasiktir ve sanıldığından daha faydalıdır kanısındayım. "Büyüyen bir ekonomide büyümeden her sınıf eşit derecede faydalanabilir mi?" -ya da "how to share a growing cake fairly?" - türü sorular herhalde hem felsefe, hem iktisat, hem de matematik soruları oluyorlar. Akademik iktisadın önemli arterlerinden birisi budur: *matematiksel siyaset felsefesi* olma arteri! "Entelektüel" ve "sosyal bilimci" olmaya da engel değil galiba.

Masahımızı bitirelim. Türkiye AB ile entegre olursa ve üniversitelerimiz AB ağına dahil olursa Nobel almış insanlara, Nobel alabilecek kapasitedeki onlarca başka iktisatçıya ve onların parlak öğrencilerine bizim programlarımızda her zaman yer olacaktır. *Bütün iktisat programları değişecek, hocalar rekabete girecek ve profesör bürolarının ışıkları geç saatlere kadar yanacaktır.* İsimleri dergilerde görülen insanlar her zaman üniversitelerimizin koridorlarında gezinecekler, öğrenciler Jean Tirole, Jean-Jacques Laffont, Jean-Michel Grandmont, Reinhard Selten, Atkinson, Newberry, Krugman, Summers, Stiglitz... geldiği zaman "bizim Jean hoca yine gelmiş, dersten sonra rakı içmeye çağırsak mı acaba?" diyebileceklerdir? Malinvaud x üniversitesi'nin koridorlarında gezerken profesörlerimiz "Edmond, akşama bizdeyiz" diyebildikleri zaman üniversite sistemimiz "normal" dönmüş olacak.⁴ Dünya küçüldü: yakında MIT'den, Harvard'dan naklen ders yayınlamaya da başlayabiliriz.

Beğenilir veya beğenilmez: akademik iktisat enternasyondur ve koruma duvarlarının arkasında akademia oluşamaz.

Ek: Lisans sonrası iktisat ders programı önerisi

Programa alınanlar en az 550 TOEFL ve minimum 700 Quantitative, 450 Verbal, 550 Analytical olmak üzere toplam en az 1700 GRE Genel Test ibraz edenler arasından seçilir. Bu koşullara uygun aday yoksa program o yıl açılmaz. Lisans ders notları ikinci derecede önem taşır fakat lisans derecesinin alındığı kurum önemlidir. Mühendislik ve matematik bölümü mezunlarının başvurusu teşvik edilir.

Birinci Yıl

1. Dönem

- İleri Mikroiktisat
- İleri Ekonometri Teorisi
- Oyun Teorisi 1
- İleri Matematiksel Metotlar 1
- Genel Denge Teorisi

2. Dönem

- İleri Makroiktisat
- İleri Ekonometri 2
- Oyun Teorisi 2
- İleri Matematiksel Metotlar 2
- Genel Denge Teorisi 2

+ 2 Seminer: İktisat Teorisi (*Matematiksel İktisat*) Semineri ve Ekonometri Semineri

+ Master tezi (Bir yayınlanabilir teorik makale veya daha uzun ampirik bir çalışma)

Birinci yılın sonunda Eylül ayında master derecesi alınır. (Alamayanlar bütün yılı tekrar ederler: ders geçme değil, yıl geçme uygulanır.) İsteyenler master'ı alıp programı bırakabilir veya ara verebilirler. Devam edenler doktora doğru ilerlerler. Bu takdirde master yılı aynı zamanda doktoranın birinci yılı olmuş olur. Ayrıca doktora giriş veya doktora yeterlilik sınavı yapılmaz: program yekparedir. Transfer öğrenciler için transkripte göre her olayda ayrı ayrı karar verilir. Kararı "Denklik Komisyonu" verir. Denklik Komisyonu AB ve ABD üniversitelerinden otomatik transfer yapılabilecek programların listesini ayrıca saptayabilir. (Örneğin, "ABD'de Ivy League okulları ve İngiltere'de Oxford, Cambridge, LSE, London Business School mezunları, Fransa'da "Grandes Ecoles" mezunları sınava alınmaz, denklik otomatiktir ve bu okulların mezunlarından GRE talep edilmez" gibi).

Master derecesi ile programa transfer olan öğrencilerin derslerinin yalnızca 1/3'ü kabul edilir. Zorunlu programın 2/3'ünü yeniden almak zorundadırlar.

İkinci Yıl

1. Dönem

- Zaman serileri ve Stokastik Prosesler
- Oyun Teorisinde seçme konular
- Non parametrik ve semi parametrik teknikler
- Genel denge teorisinde seçme konular

2. Dönem

- Analitik siyaset iktisat
- Formel siyaset teorisi
- Finans teorisi
- Finansal ekonometri

3. Dönem (Yaz veya 3. Yıl)

- Parasal Makroekonomi
- Kamu iktisadı
- Dış Ticaret ve Kalkınma
- Çalışma İktisadı
- Endüstriyel organizasyon
- + Doktora öğrencileri semineri
- + Uluslararası konuklardan paper prezantasyonları
- + Zorunlu ikinci yabancı dil (ingilizce dışında) yeterlilik sınavının geçilmesi
- + Tez. Doktora tezi lüzumsuz tarihi bilgi ve alıntılardan arındırılmış olup ampirik veya teorik (matematiksel formatta) mevcut bilgiye katkı niteliğinde olması ve ileri tekniklere hakimiyeti açıkça göstermelidir. Tez jürisinde uluslararası hakem olması zorunludur. Jüri 5 kişiden oluşur.

● 1 tez danışmanı (ortak danışmanlık halinde 2 danışman olabilir)

- 2 fakülte içi öğretim üyesi
- 1 başka üniversiteden (Türkiye) hakem
- 1 yabancı üniversiteden (yurtdışı) hakem

Program bir bölgedeki, mesela İstanbul, bazı kamu üniversitelerinin dahil olduğu bir "Ortak Network Programı" olabilir ve gerekirse birkaç üniversite tarafından ortaklaşa verilir.

Programda yabancı/konuk öğretim üyeleri mutlaka ders verecektir. Başarılı öğrencilerin Ecole Poly-

technique, EHESS, Ecole Normale Supérieure (DELTA), LSE, Bonn, Tel Aviv, Technion (Haiffa), Pompeu Fabra gibi kurumlara kolayca araştırma veya formal eğitim için gitmeleri sağlanacaktır.

Egzersiz çözme ve tartışma saatleri dikkatle düzenlenecek ve öğrencilerin anlaşılabilir bir materyalle karşı karşıya kaldıklarını düşünmelerine yol açacak garip obskürantist metotlara başvurulmayacaktır. Program matematiksel ve ağır olmakla beraber her normal mühendisin yapabileceği niteliktedir. İleri Matematiksel Metotlar 1 ve 2 dersleri gereken teknik temelleri verecektir. İleri Ekonometri 1 dersinin ilk ayında gerekli matematiksel istatistik ve olasılık teorisi revizyonu yapılacaktır. Lisans iktisat olan ve bu yüzden eğitimi yetersiz olanların eksiklerini kapatma şansları olacaktır. (Bilindiği gibi iktisat lisansı iktisat doktorası için yetersiz bir eğitim verir. Bu durum zamanla değişecektir.)

Programda iktisadi tarih, metot sorunları, iktisadi düşünce tarihi, Türkiye ekonomisi gibi derslere yer verilmeyecektir. Bu derslerin içeriğini öğrenci kendi kendine öğrenebilir. Ayrıca, bu konulara ana teori dersleri sırasında ve okuma listeleri aracılığı ile değinilebilir. Lisans sonrası programda betimleyici derslere gerek yoktur.

Bir örnek vermek gerekirse, İleri Mikroiktisat dersinin içeriği Hal Varian, David Kreps, Mas-Colell/Whinston/Green, Laffont 1 ve Laffont 2 gibi ders kitaplarına tekabül eder. İleri Makroiktisat dersinin konuları Blanchard & Fischer ve Azariadis'te değinilen konulardır. Ekonometri dersleri için Green, Hamilton, Harvey'in çeşitli kitapları, Hendry ders kitabı olarak kullanılabilir. Seviye budur. Oyun teorisi ve genel denge teorisi için seviye daha yüksektir. Fudenberg & Tirole ve Myerson oyun teorisi için düşünülebilir. Formel siyaset teorisi dersinde politik makroiktisat, seçim sistemleri, sosyal ve kamusal seçim teorilerinden bahsedilebilir. Ordershook & Riker akla geliyor. Alesina, Cukierman ve Arrow, Sen, Kelly, Fishburn, Farquharson da akla geliyorlar. Analitik Siyaset İktisat dersinde Sraffa, Morishima, Steedman, Roemer, Elster vb. yazarlardan bahsedebiliriz. Bu derste Marx da okunabilir ve öğrenci Kapital'in bazı bölümlerini okuyarak merakını giderebilir. Finans teorisi için standart bir kitap, örneğin, Huang & Litzenberger seçilebilir. Finansal ekonometri için Campbell, Lo & MacKinlay uygun olabilir. Ders kitabı ve makale listelerini en iyi okullarla aynı hizaya getirmek enformasyonun serbest dolaştığı bir ortamda sorun değil: İnternet bile yetebilir.

Zamanla lisans dersleri de bu programa göre ayarlanacaktır. En azından, lisansta "Analitik İktisat" opsiyonu isteyen öğrencilere açık olabilir.

Bu programa isteyen "No Bullshit Economics PhD Programme" adını verebilir. İstenirse *Kantitatif İktisat Doktora Programı* adı da -totolojik olmakla beraber, çünkü iktisat zaten kantitatifdir- verilebilir. Böyle bir programın varlığı başka iktisat programlarının varlığına engel de teşkil etmemektedir. Yani, bu tarz iktisat zaten zorla benimsetilemez. Ancak, benim kanım bu tip bir programın çekici olabileceği şeklindedir.

Bir sayı vermek gerekirse, her yıl maksimum 20 öğrenci bu program için uygundur. 15 kadar öğretim üyesi bu programı götürebilir, hatta 10 tane bile yeter.

Böyle bir program zaten iyi eğitim veren 3-4 üniversitenin dışındaki kurumlara bir atılım yapma fırsatı verebilir. Zaten iyi eğitim verdiği söylenebilecek güzide kurumlarımıza da muhtemelen zarar getirmeyecektir. En iyi Batı üniversitelerinde geçirilecek bir akademik yılla beraber bu program son derece iyi bir teknisyen eğitim verecektir ve beş yıl içinde vereceği 100 master, 30-40 doktora derecesi ile Türkiye'de önemli bir boşluğu dolduracaktır. Böyle bir programdan sadece master alanlara bile bazı üniversitelerimizde akademik yolların açık olmasına da çalışılmalıdır. Bu programın zorunlu olarak "hard-core neoclassical" iktisatçılar yetiştireceğini de hiç sanmıyorum. (Yani, Anwar Shaikh de ekonometri kullanıyor, mesela değil, mi?)

Dipnotlar

¹ Bu yazı sadece iktisat disiplini ele almaktadır. Türkiye'de diğer üniversiter disiplinler hakkında fazla bilgim yok. (Belki siyasal bilimlerden de bahsedebilirdim.) Ayrıca, yazı bilinçli olarak çok *sert* bir üslupla yazılmıştır. Bunu dürüstlük olarak görüyorum ve Türkiye'nin gerçek bir demokrasi olma sürecinde üniversitelerinin (iktisat bölümlerinin) de gerçek üniversiteler olmasının kaçınılmaz olduğu kanısındayım. Bu argümana karşı "sen ne diyorsun, gerçekler çok farklı değil mi?" denilebilir. Ben burada extra-akademik yöntemlerle kadro alan pseudo-akademisyenleri değil, bu işi bu şartlarda bile ciddiye aldıklarını düşünenleri ve sırf bu yüzden bile saygıyı hak edenleri hedef alıyorum. Çünkü diğerlerini zaten ciddiye alıp leyhte veya aleyhte görüş beyan

etmek mümkün değildir. Burada "normal" entellektüellerin eksikliklerinden bahsediyoruz. Aile içi biraz sert bir "muhabet" söz konusu. (Yoksa öyle değil mi?)

² "O Debreu ama" denilebilir. Olabilir, ama Debreu Berkeley'de profesör. Biz Berkeley'den bahsetmiyoruz. Mutatis mutandis.

³ Yurtdışına asistan gönderilirken de tek kriter bu olmalıdır ve garip sınavlar icat etmenin veya acayip kriterler aramanın anlamı yoktur. En iyi okullardan kabul alanlar hemen gönderilir ve başka kimse hiç bir yere gönderilmez. Çok mu anlaşılmaz bir kriter bu yani? Hani kurum Harvard'dan kabul alan öğrenciyi hangi hakla bir de sınava tabi tutabilir? Ayrıca, iddia ediyorum, çoğu iktisat fakültesinin yapacağı sınavı geçen adamı Harvard almaz, Harvard'ın aldığı adam da o sınavları geçemez!

⁴ İşin bu tarafını vurgulamamın nedeni, olayı "demisti-fiye" etmek istememdir. Yoksa, muhtemelen Jean Tirole rakı sevmez ve Malinvaud daha mesafeli durur! Yalnız, Avrupa ve ABD budur ve ilişkiler herşeyden önce şahsi düzeydedir.

7 gün, 24 saat hiç
uyumayan
sigorta

AGF Garanti Sigorta, şimdi günün 24 saati kesintisiz hizmet veriyor.
Nerede ve ne zaman ihtiyacınız olursa, AGF Garanti Sigorta,
haftanın 7 günü, günde 24 saat
bir telefonla yanınızda. Tıpkı gerçek bir dostun olması gerektiği gibi.

GARANTİ SİGORTA

"AGF GARANTİ SİGORTA DOĞUŞ Holding ve AGF International'in ortak kuruluşudur."

Genel Müdürlük: Büyükdere Cad. No: 32 Mecidiyeköy 80290 İstanbul

Tel: (0 212) 288 78 30 / 274 67 04 Fax: (0 212) 274 67 08

SIEMENS

150 Yıldır Sizinle

Siemens, iletişimden ulaşıma, enerjiden
tıp teknolojisine, otomasyondan
şalt tekniğine, aydınlatmadan
bilgisayar teknolojisine kadar elektronik
ve elektriğin her alanında; mühendislik,
geliştirme, üretim ve servis yetenekleriyle
çözümler sunuyor, hizmet verdiği
her kuruluşun başarısına destek oluyor.

**Siemens, 150 yıldır insanın ve
yaşamın ulaştığı
her noktada, her an sizinle.**

Arkadaşımız Semih POROY Karikatür Vakfı Tarafından Yılın Karikatürcüsü Seçildi

Dergimizin kapak çizimlerini Mayıs 96'dan beri hazırlayan Sn. Semih Poroy, Karikatür Vakfı tarafından "Yılın Karikatürcüsü" seçilmiştir. Kendisini tebrik ediyor, başarılarının devam edeceğine inanıyoruz.

İKTİSAT DERGİSİ

SEMİH POROY

1954 Yılında Samsun'da doğdu. 1975'ten bu yana İstanbul'da yaşıyor. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi son sınıfında öğrenimini bıraktı, yalnızca çizerlikle uğraşmaya başladı.

İlk karikatürü "Akbaba" da yayımlandı (1975).

Cumhuriyet, Vatan, Milliyet, Demokrat gazetelerinde, Özgür İnsan, Yansım, Milliyet Çocuk, Milliyet Sanat, Düşün, Gösteri, 2000'e Doğru, Çağdaş Türk Dili, Varlık, Adam Öykü dergilerinde çizdi.

Karikatürcüler Derneği yönetim kurullarında çalıştı, 1984'de başkanlığını yaptı. Karikatür üzerine tartışmacı yazıları da yayımlanan Poroy, 1979'da May Yayınları'ndan çıkan Sosyalist Kültür Ansiklopedisi yazı kadrosunda bulundu; Türkiye karikatürünü ve karikatürcülerini inceledi, yazdı. Bazı karikatür yarışmalarına katıldı, ödüller aldı. 1984'ten bu yana yarışmalara, 1988'den bu yana da yarışma jürilerine katılmıyor.

1977'de haftalık mizah sayfası "Ciddiyet"te başlayan Cumhuriyet çizerliği, vinyet, karikatür, portre-karikatür ve çizgi-romanlarla sürdü. 1989'da başladığı günlük bant-karikatürü "Harbi"yi de çiziyor. Çok sayıda kitap resimleme çalışması bulunan Semih Poroy, Mayıs 1996'dan bu yana İktisat Dergimizin kapak karikatürlerini çizmeyi de sürdürüyor.

Anadolu'nun değişik bölgelerindeki yerel şenliklerde bir çok kez karikatürlerini sergiledi. Karikatür yaşamının 20. yılında Karikatür Vakfı'nın çağrılısı olarak Ankara'da retrospektif bir sergi düzenledi (Şubat'95). Meslekdaşı Kamil Masaracı ile birlikte Almanya Ludwigshafen kent kitaplığında (Haziran'96) ve Bulgaristan Gabrovo Mizah Müzesi salonlarında (Nisan'97) sergiler açtı.

1982 Aydınlar Dilekçesi imzacılarından olan Poroy, Barış İçin Bir Milyon İmza girişimcileri arasında yer aldı. 1997'de, Düşünceye Özgürlük kitabından ötürü bir çok aydınla birlikte DGM'de yargılandı.

Karikatürcü Nezih Danyal tarafından Ankara'da kurulan Karikatür Vakfı'nın "Yılın Karikatürcüsü" armağanı ile onurlandırılan sanatçının portre çizimlerinden oluşacak albümü, Vakıf tarafından bastırılarak, 8-12 Mayıs tarihleri arasında yapılacak 4. Uluslararası Ankara Karikatür Festivali'nde kendisine sunulacak.

Semih Poroy'un bant-karikatür tipi HARBİ

İnsan ve Eğitim

Osman Çetinkaya

İktisat Fakültesi'nin kurucu dekanı Ö. C. Sarç'ın "Bu fakülte devlete kaliteli memur yetiştirmek için kurulmuştur" dediği rivayet edilmektedir. 1933 üniversite reformunda genç Cumhuriyetin kendine yeni kadrolar oluşturmak için üniversitelere bu gözle bakması, o zaman için anlaşılabilir bir şey olabilir. Bugün sorun, bu anlayışın devam edip etmeyeceği sorundur ve eğitim, Türkiye'nin geleceğini belirleyecek ana sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Eğitim Kurumları

Üniversiteler esasen, allâme-i küll yetiştirmeyi amaçlayan monarşilerin felsefelerinden doğmuştur. Günümüzde burjuvazi ise, üniversal bir eğitim vermeyeceğini kabul etmekte, bilimi ve dolayısıyla eğitimi pazara, meta üretiminin ihtiyaçlarına tâbi kılmaktadır. Bugün geçerli olan eğitim sistemi ise, globalleşen dünyada merkezlerin empoze ettiği *kolonyalist* karakterde bir sistemdir. Hâkim, sınıfların eğitimi (kendine benzetme ve kolonlaştırma anlamında) devşirme karakterlidir, didaktik ve eliminatifdir. Devşirme özelliğiyle karakter ve inisiyatif sahibi birey tanımaz ve bu konuda şablonlar empoze ederken, eliminatif niteliğiyle de buna uymayanları sistemin dışında bırakır. Amacı yaratıcı ve özgür düşünen birey-insan yetiştirmek değil sistemin çarkları haline gelecek otomatları yetiştirmektir. Belleme ve taklit etme eğitimine dayalı bu hiyerarşik düzen, insanlığın ilerlemesinin ana dinamiği olan yaratıcılığa dayalı pozitif bir seleksiyon mekanizmasının çalışmasını daima engellemiştir ve engellemektedir.

Kapitalist dünyada rejim, "... giderek orjinindeki seleksiyon (ayıklanma) özelliğini kaybetti. Çünkü sonraki nesillere, ölümüne riskli birey eğitimi yerine,

belletme öğretisi ile bir zorbalık anlayışı intikal etti. Dolayısıyla da ortaya çıkan bir Kolonyalist Elit, devlet yönetimi olarak köleci Grek Kolonyalistleri'nin icat ettikleri demokrasi adındaki eleksiyon (seçim) sistemini rahatça kendine mal etti... Böyle bir sosyo-ekonomik düzenle "global"leşmek veya tek bir Dünya Devleti'ne varmak mümkün değildir... Anadolu Türk sivil toplumu nasıl ki eleksiyonu unutup tek bir hanedana bağlanarak sonunu hazırladı ise, bugünkü Batılı sivil toplum(lar) da, seleksiyonu unutup finans kapital hanedanlarına bağlanarak sonunu hazırlamaktadır (lar).²

Bir toplumsal kurum olarak eğitimin bugünkü iktisadî tahlilini, İ. Önder hocamızdan yaptığımız aşağıdaki alıntı tam olarak yansıtmaktadır:

İktisat teorisinde matematik kullanılması veya fizik kanunlarının iktisadî olaylarda geçerliliği gibi arayışlar, bu ortak modülün gerekliliğine bir örnek olarak gösterilebilir.

"Toplumda gelir dağılımı bozuldukça, eğitim hizmetlerini talep edenler ile bu hizmeti finanse eden gruplar ayrışmaya başlamaktadır. Böyle bir ayrışma sonucunda, hizmetten yararlananların hizmet bedelini ödeyecek bireylerden oluşturulmasına çalışılarak, hem eği-

tim hizmetlerinin geliri yeniden dağıtıcı politikaların bir aracı olması engellenmeye, hem de beşeri sermaye oluşumu maddi sermayeye bağlanarak, ileriki dönemlerdeki ekonomik ve yönetsel güç merkezlerinin denetiminin elden bırakılmamasına gayret edilmektedir."³

İ. Önder ayrıca, yüksek öğretimdeki harç mantığının "... öğrenciyi bağımsız birey olarak kabul etmeyen, onu ailesine, ya da kendisini finanse edecek bir kurum veya gruba tâbi kılan anti demokratik bir yaklaşımı" ifade ettiğini belirtmektedir.

Üretim tekniği emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime dönüştükçe, eğitimin niteliği ve finans yöntemi de değişmekte, sermayenin kullandığı alanlarda yoğunlaşmaktadır. Eğitim ve öğretimin meta

haline gelmesi, insanların karakterini de etkileyecektir:

*"Bugün genel olarak halk, bütün dünyada, Amerika da dahil, lümpenleşecek, yani bilgi yoksunu haline gelecek. Ben buna biraz hayvansallaşma demek istiyorum."*⁴

İnsanın hayvansallaşması, eğitimle de ilgili olarak, yaşadığımız dünyanın en vahim sorunu olarak çözüm beklemektedir. Kapitalizm geliştikçe, insan bir hayvan seviyesine indirgenir:

Kolonyalistler, "... aynı zamanda birer ekonomist olarak- daima insanı, barbarlık döneminden itibaren kavrayıp, bir "ekonomik varlık" yani bir "tüketici" veya -en fazla- ehlileştirilmiş, eğitimle şartlı refleks kazandırılarak kantitatif üretim yapar hale getirilmiş bir hayvan, meselâ bir dolap beygiri veya saman öküzü olarak düşünmüşlerdir."⁵

Bilimsel Branşlar Arasında İlişkiler

Eğitim sorununun esasında, fizik yapısı ve insan ilişkileriyle beraber, dünyayı bir bütün olarak kavramak, yani bütünsellik sorunu yatar. Günümüzde birbirlerinden ayrı duran bilimsel branşların, birbirleri üzerine tasvirlerinin (mapping) yapılması mümkün değildir. Branşlar arasında ortak bir modülün, orjinin bulunması gerekmektedir. İktisat teorisinde matematik kullanılması veya fizik kanunlarının iktisadî olaylarda geçerliliği gibi arayışlar, bu ortak modülün gerekliliğine bir örnek olarak gösterilebilir. Eğer bilimleri madde ve insana ait olanlar olarak iki ana bilim dalında ele alırsak, bunlar arasında ve kendi alt branşlarında da bu tasvirlerin yapılması gerekecektir. Madde ile ilgili bilimler kütleden hareketle belirlenirken, insan ile ilgili bilimler de emek kavramına dayanacaktır. Bilimler arasında kurulacak bu bütünsel ilişkilerin, ideolojik ve dolayısıyla siyasî sonuçlara yol açması da kaçınılmaz olacaktır.

*"... kolonyalist dünya görüşünü ancak üstyapı-altyapı ayırımını lüzumsuzlaştıracak bir şekilde insanla ilgili bütün bilimsel branşları tek bir bilim halinde birleştirecek olan "İnsan (Emek) Bilimi" (İEB) vasıtasıyla ortadan kaldırmak mümkündür."*⁶

İnsanla ilgili bütün bilimlerin modülünün ana karakteristikleri, beslenme ve üremeye karşı olan davranışlardır. İnsanın hayvandan kalite olarak farklılığı, yani hayvanlığın anti-tezi haline gelmesi bu iki hayvanî davranışın inkârıdır (negasyon). Bu konularda konan tabular ile birlikte etik yani irrasyonel insan meydana çıkmıştır. Bilime konu olan insanlık modü-

lû; insanın "etik mahlûk grupları halinde varolduğu" aksiyomuna dayanmalıdır.

Emek Kavramına Doğru

Hayvanların davranışlarını karakterize eden, bu davranışların reflekslere dayalı olmasıdır. Sonradan edinilen bir diğer davranış biçimi ise, şartlı reflekslerdir. İnsanlarda görülen bu davranış biçimi, bilindiği gibi bazı hallerde hayvanlara da kazandırılabilir. Şartlı reflekslerin önemi, ritm melekесinin ortaya çıkmasını sağlamasıdır. Yalnız insana has olan ritmik davranışlar ise, hayvandan farklılaşmanın belirleyici niteliğidir.

*"... insanın hayvandan esas farkı veya ekstrası, ritm'di. Ve bu, yalanlanamayacak bir lemma özelliği taşıyordu, ki böyle bir somut özellik sayesinde artık insan, bütün nitelikleriyle matematiksel mantığın inceleme sahası içine alınabilirdi."*⁷

İnsan olarak nitelendirilebilecek ilk etik canlılar, basit irrasyonel davranışlar olan ve hayvanî, ihtiyarî olmayan anonim karakterli melekelerle sahiptirler. Bugün kullandığımız "fakülte" kavramı da, "öğrenilerek kazanılmış meleke" anlamına gelmektedir. Bu melekeler arasında en köklü ve belirleyici olan ritm melekесidir. Ritm melekесi seçme ve sıralama kabiliyeti demek olan aklî melekенin de gelişmesinin nedenidir. Bu meleke, sıralama melekесini doğurur, sıralama ve ritm melekeleri de, birlikte, insanın ilk büyük keşfi olan ateşin kontrolünü sağlamıştır. Sıralama melekесi insana has bir melekedir ve insandan bağımsız olarak tabiatla var olamaz:

*".... ritm gibi sadece insana has bir davranış biçiminin zihindeki mütekabili (karşılığı) olan" objelerin sıralanması" özelliği de doğada apriori varolan bir özellik değil, insana has bir özelliktir."*⁸

Bu meleke daha sonra, insan düşüncesinde ve toplumsal ilişkilerde hayatî bir rol oynayacaktır. Bu arada, sıralama melekесinin Sembolik Mantığın "İyi Sıralama Prensipleri" (Well Ordering Principle)'ne tekbül ettiğini de belirtelim.

Ateşin kontrolünden sonra, insanoğlunun gerçekleştirdiği ikinci büyük sıçrama sıfırının bulunması ve

Ateşin kontrolünden sonra, insanoğlunun gerçekleştirdiği ikinci büyük sıçrama sıfırının bulunması ve cebir'in ortaya çıkmasıdır.

cebir'in ortaya çıkmasıdır. Sıfırın bulunması ile aritmetik ilmi bir nitelik kazanarak "El Cebir" ilmine dönüşmüştür. 7. yüzyıla kadar insanlığın hâkim düşüncesi inanca ve imana dayalı dinî düşünce olmuşken, cebrin ortaya çıkışı ile ilk defa olarak kendi kanunlarını kendisi koyan, dışarıdan bir müdahale olmaksızın içinden mantıken zorunlu neticeler çıkan, modern anlamda bilimsel bir mecburiyet sistemi ortaya çıkmıştır.

Marksizm, emeği sadece meta üretimi alanında kullanılması ile insanın var oluş ve gelişmesinin anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır.

Sıfırın keşfi ise esas itibariyle Aristo'nun mutlak eşitlik prensibinin çürütülmesi anlamına gelmektedir. Mutlak eşitliğin, ancak bir sıfır modülünün yok sayılması demek olduğu ispatlanmıştır. Mutlak eşitlik prensibinin çürütülmesi-

ne ek olarak, sıralama aksiyomu da matematik düşüncesine dahil edildiğinde, kümeler teorisinin, taşıdığı paradokslardan kurtulması mümkün olabilmektedir.

"... bütün bilimsel düşünce sistemlerinin metodolojisinin (veya mantığının) temel prensibi de 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren "Seçme Aksiyomu" (Axiom of Choice), "İyi Sıralama Prensibi", vs. olarak tesbit edilmiştir. Ve de 20. Yüzyıl'ın başında Russell Paradox'un ortaya konulmasıyla Aristo Mantığı bilinçli ve kesin olarak aşılmıştır."⁹

Hayvan ile insan arasındaki kalitatif ve kategorik fark evrim teorilerinde bulanıktır. İnsan bir yandan "aklı" nedeniyle hayvandan kalitatif olarak ayrılır, bir yandan da, yukarıda özetlenen hayvana zıt davranışları yok sayılır. Üretici, ya da doğayı temellük edici anlamda "emek" olmadan da insan toplumları var olmuştur. Bilindiği gibi Marksizm, "insanın gelişmesinde emeğin rolü"nü de ekleyerek Darwin'in evrim teorisine sahip çıkmıştır. Marks "Türlerin Kökeni"ni, "... bizim görüşümüzün doğal tarihî temelini ortaya koyan kitap bu kitaptır" diye nitelendirir. Engels'e göre gelişmede ilk adım dik yürümedir. Böylece eller için değişik çalışma şekilleri doğar ve el özgür hale gelir. El emeğin ürünüdür. Emeğin gelişmesiyle de, hem doğa üzerinde egemenlik kurulur, hem de ortaklaşa etkinlik yoluyla toplumsallaşma ortaya çıkar. Maymun sürü halinde yaşar, insan ise toplumsaldır. Dil ve beynin gelişmesi bu toplumsallaşmanın, soyutlama ve sonuç çıkarma yeteneği de beynin ve duyarının gelişmesinin sonucudur. Özet olarak denilebilir ki, insan emeğin kalite kazanması anlamında tekâmül et-

miştir. Oysa hayvanlar sadece tahavvül ederler, yani değişirler.

Tarihî materyalizmin ana kavramı olan emek, kendisi de meta olan ve meta üretimi yapan bir emektir ve iş kavramı ile özdeş düşünülmüştür. Bu yaklaşım, Marksizmde ekonomizmin öne çıkmasının belirleyici nedeni olmuştur. Marksizm, emeği sadece meta üretimi anlamında kullanılması ile, insanın var oluş ve gelişmesinin anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır.

"Marksizm'in temel hatası insan emeğinin tümünü "iş", yani "meta" olarak kabul etmesi ve dolayısıyla da insanın kendini, ruhunu, aklını yapılandırdığı "Kozmik Emek"ini veya meleke faaliyetini yoksaymasıdır."¹⁰

"... Marksizm'deki emek kavramı... bilimsel alanlarda bile tarifli değildir; sadece ekonomide "meta üreten faaliyet=iş" anlamında açıkça tariflidir... "emek" kavramını genişletmek ve buna mevcut ekonomik boyutunda ayrı bir boyut veya komponent daha ilâve etmek gerekmektedir."¹¹

İnsan emeği meta üretimi dışında da değerlendirildiği takdirde, yeni boyutlar kazanır. Emek, meta (iş) ve ruh (kozmetik boyut) olarak iki bileşeniyle karakterize edilmelidir. Emek aynı zamanda sıralanarak ölçülebilir bir kavramdır da.

Oysa emeğin, fizikteki kütle gibi evrensel bir tanımı yapılabilir: Emek hayvanî (içgüdüsel ve refleksif) davranışlar dışındaki davranışlardır. Emek sıralanabilir; dolayısıyla bir set teşkil eder, bu nedenle de metafizik bir kavram olmaktan çıkarak bilime konu olur. İşin ölçüsü kantitatif, kozmik emeğin ölçüsü ise kalitatifdir. Emek bu şekilde tamınlanınca, değer de, meta değere ve kozmik emeğe bağlanan manevî değerden oluşan iki bileşen ile açıklanabilir.

Eğitim Aşamaları

Bu bölümde, insanın hayvandan farklılaşması süreci esas alınarak, bir sınıflama daha doğrusu mertebelenendirme denemesi yapılacaktır.

Ritm melekesinin belki de en önemli özelliği sâri olması, yani insanlar arasında görerek, yaparak temas ederek yayılmasıdır. Başka bir ifade ile ırsî değildir, genler veya DNA'lar yolu ile geçmez. Eğer insanı hayvandan ayıran temel özellik ritm melekesi ise, bu sâri olma özelliği insan olmanın doğuştan kazanılan değil, zamanla edinilen bir nitelik olduğunu göstermektedir. Bu tespitten de, insanlığın binlerce yılda meydana getirdiği bugünkü medeniyet seviyesine, tek

tek bireyler olarak da aynı süreci yaşayarak geleceğimiz sonucu çıkar.

İnsanın gelişmişlik seviyesini belirleyen iki ana çizgi, ateş ve sıfır çizgileridir. Ateşi kullanabilme ve sıfır kavramını anlamayı ifade eden bu iki çizgi, üç ana bilinç ve idrak kademesi belirler.

Ateş altı denilen birinci kademe insanları mediyasyonla melekelerini güçlendirirler ve zihni kavramları, birbirleri ile bağlantılı veya sıralanmış kavramları oluştururlar. Bu kademe-den daha yukarı kademelere ulaşmak, bu seviyede harcanacak olan kozmik emeğe ve irsî olarak taşıdığı meleke güçlerine bağlı olacaktır.

Ateş ve sıfır çizgileri arasındaki ikinci kademe, ön anlayış denebilecek bir mertebeyi ifade etmektedir. Bu kademedeki insanlar teorik mantıkla yazılmış eserleri anlama, yorumlama, eleştirme ve hatta izah yeteneğine sahiptirler.

Sıfır çizgisinin üstü olan üçüncü kademe ise olgun anlayış kademesidir. İnsan zihninin en gelişmiş seviyesi olarak kabul edebileceğimiz bu kademedeki insanlar "aksiyomatik teori" düşüncesine ulaşmışlardır. Yeni düşünme metodları, ancak bu seviyedeki birey insanlar tarafından keşfedilebilir. Dinî, felsefî, ahlâkî, ve bedîî doktrinlerin izahı da bu kademe mümkün olabilir. Bilimsel kurgu şeklinde yeni senaryolar üretmek, gelecek toplumun moral ve estetik normlarını oluşturmak gibi zihni faaliyetler de bu kademe içinde değerlendirilebilir.

Bugün ne yazık ki, üniversite öğrencilerinin önemli bir kısmı -hatta kısmen öğretim görevlileri birinci kademe yer almaktadır. Ezbere dayalı eğitimle gelen, soru sorması yasaklanan, konular arasında nedensellik bağlarını kuramayan, yaratıcı bir düşünce gerektiren soruları cevaplayamayan bu öğrenciler, sadece belledikleri -şartlı refleksler kazandıkları- konularda ancak rutin işler yapmaya adaydırlar. Üçüncü kademe yer alıp bilimsel yaratıcılık gösteren bilim adamlarımız ise sayıca çok azdır.

Büyük çoğunluğu ikinci kademe yer alan insanlarımız ve öğretim görevlilerimiz ise, tamamı yurt dışındaki merkezler tarafından üretilen teorileri anlama ve öğrencilerine izah etme kademesindedirler. İyi dil bilenlerin asistanlık seçiminde tercih edilmeleri,

hatta bunun neredeyse tek kriter haline gelmesi bu bilimsel seviyenin bir sonucudur. Bilim üretmek değil, üretilenleri "tercüme" edecek insanlar, tercümanlar ön plana çıkmaktadır. Yabancı dil öğrenmenin toplumsal bir histeri haline gelmesi, özel okullara gösterilen aşırı ilgi ve pıtrak gibi biten lise ve -nedense hepsi de yabancı dille eğitim yapan- özel üniversiteler "kolonyalist" kültürün ne ölçüde geliştiğinin en belirgin göstergesidir. Bununla eşanlı olarak "Türkçe"nin, biraz da

Yabancı dil öğrenmenin toplumsal bir histeri haline gelmesi, özel okullara gösterilen aşırı ilgi ve pıtrak gibi biten lise ve -nedense hepsi de yabancı dille eğitim yapan- özel üniversiteler "kolonyalist" kültürün ne ölçüde geliştiğinin en belirgin göstergesidir.

ırkçılık çağrıştıran öztürkçeleştirme çabalarıyla anlaşılmaz bir hale gelerek dejenere olması, düşünme ve yaratma yeteneği olan başta öğrenciler olmak üzere, bütün insanlarımızın önünde ciddi bir engel olarak çıkmaktadır. Sonuç olarak dilde yaşanan bu kaos tefekkürü engellemekte ve toplumumuz birbirlerini anlamayan, dola-

yısıyla anlamlı ilişkiler kuramayan insanların kantitatif bir topluluğu haline gelmektedir.

Sonuç

1920 yılında Hindistan'ın Mizapur şehri yakınında avcılar kurtlarla yaşayan 8-10 yaşlarında iki çocuk bulurlar. İki ayak üzerinde durmayı bilmeyen, ellerinin yardımıyla yürüeyebilen bu çocuklar Kamala ve Amala adları verilir ve bütün çabalara rağmen uygar hayata uyum sağlayamazlar. Muhtemelen çok küçük yaşlarda kaybolan ve kurtlar tarafından büyütülen bu çocuklar yukarıda söylenenlerin bir ispatı ve insanın eğitimle insan olduğunun, yani ana babadan doğmanın insan olmaya yetmeyeceğinin, insanın bütün melekelerini sâri olarak kazındığının, insan olmanın toplumsal bir olgu olduğunun somut bir örneği olarak hatırlanmalıdır.

Günümüzde, insanın şartlı refleksler kazandırılarak meta üretimine tâbi hale gelmesi ve kendisi de metalaşmak suretiyle bir hiç mertebesine indirgenerek hayvanlaşması da, her geçen gün artan terör olayları, cinayetler, tüketim ve seks düşkünlükleri vb. ile kendini göstermektedir. Günümüzde kapitalizm ve kolonyalizm artık hiç bir ahlâkî ve bedîî (estetik) norma sahip değildir.

Böyle bir dünyada, 1997 yılı Nobel Ekonomi Ödülü iki Amerika'lı iktisatçıya, türev piyasaları araçlarının değerlerini belirlemede yeni bir yöntem geliştirmeleri nedeniyle verilmiştir. Bilimin finans piyasa-

larının ihtiyaçlarına, yani meta üretimine indirgenmesi, insanlık tarihinin hiç bir çağında bu kadar belirgin olmamıştır. Sistemin bilim adamlarından ve üniversitelerinden neler beklediğini gösteren bu somut örnek de hatırlanmalıdır.

Her türlü alışkanlığı veya şartlı reflekslerini kendi kendine kontrol edip -dış şartlar değişirse bile değiştirebilen, kendi koyduğu şartlar veya kurallarla kendini değiştirebilen, her zaman ve her yerde insanca hayatı yeniden kurup düzenleyebilen ve uygarlık yaratabilen birey- insanlara ihtiyaç, bugün her zamankinden daha fazladır. Bu insanların -üniversiteler dahil- nerede ve nasıl yetiştirileceği acil bir sorundur. Mühendisten, doktordan, iktisatçıdan önce insan yetiştirmek eğitimin ilk amacı olarak önümüzde durmaktadır.

Dipnotlar

¹ İnsan Emek Bilimi (İEB) "Katkı" dergisinde 1989 yılının sonunda yayınlanmaya başladı. 1995 yılına kadar bu dergide yayınlanan makaleler, aynı adla ve "Extension of Marxism" altı başlığı ile 1996 yılı başında kitap haline geti-

rildi. Bu konuda daha sonra, "Türkiye'de odaklaşma: Dilemma; ya Din Savaşları... ya da Tevhid-i Efkâr ve Global Devrim" (Kasım 1996) ve "Dilemma II: ya Müzmin Din Savaşları ya da Monist Rasyonalizm veya İnsan (Emek) Bilimi" (Ekim 1997) yayınlandı. Bu yazıda hâkim olan görüşler bu kaynaklardan yararlanarak derlenmiştir.

Bu yazıyı okuyarak değerlendiren ve eksiklerimi tamamlayan dostum Cumhuriyet Aksel'e teşekkürlerimi belirtmeyi bir vicdan borcu kabul ediyorum.

² "İnsan (Emek) Bilimi" (İEB), A.E. Güran, s.183.

³ "Eğitimin yeniden tasarlanması", Prof. Dr. İ. Önder, *İktisat Dergisi*, s.357, Mayıs-Haziran 1996.

⁴ "Üniversite eğitim emperyalizminin saldırısı altında", İ. Önder ile yapılan söyleşi, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, s.24, Haziran 1996.

⁵ "İnsan (Emek) Bilimi" (İEB), A. E. Güran, s.323.

⁶ "İnsan (Emek) Bilimi" (İEB), A. E. Güran, s.124.

⁷ "Dilemma II", A. E. Güran, s.6.

⁸ "İnsan (Emek) Bilimi" (İEB), A. E. Güran, s.63.

⁹ "İnsan (Emek) Bilimi" (İEB), A. E. Güran, s.149.

¹⁰ "Dilemma II", A. E. Güran, s.97.

¹¹ "Dilemma II", A. E. Güran, s.17.

İKTİSAT RAPORU 3. SAYISINA GİDİYOR...

İktisatının temel görevlerinden biri de içinde yaşadığımız iktisadi ve siyasi ortamı temel veriler çerçevesinde değerlendirmek, yorumlamak ve önerilerde bulunmaktadır. Bu amaçla geçen Ağustos ayında yayınına başladığımız ve abone sistemiyle çalışan İktisat Raporu'nun üçüncü sayısının hazırlıkları sürüyor. İktisadi Değerlendirme Komisyonu'nun hazırladığı raporun ikinci sayısında Milli Gelir ve Büyüme, Sektörel Gelişmeler, Dış Ekonomik İlişkiler, İstihdamda Muhtemel Gelişmeler, 500 Büyük Firma Çerçevesinde Türkiye Sanayiine Bakış ile Para ve Kredi Piyasaları konularındaki gelişmelere yer verildi. Bu sayıya Prof. Dr. Zafer Tunca, Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu, Prof. Dr. Nihat Falay, Dr. Öztin Akgüç, Erhan Bilgin ve Emin Server Çatana yazı ve yorumları ile katkıda bulundular.

Piyasa dağıtımı yapılmayacak ve üç ayda bir yayınlanacak Raporun yıllık abone ücreti 4.000.000 TL'dir. Abone olmak istiyorsanız lütfen bizi arayın...

Tel.: 250 50 34 / 235 61 55

Düşünce Tarzı ve Kültür Modeli Olarak Bilim¹

M. Ali Alpar (*)

Bir bildiride, bilimin yalnız bilim eğitimi için değil, genel olarak eğitim için ve kültürel üretim için bir model, bir örnek teşkil ettiği fikrini işlemeye çalışacağım.

Önce bilimin kendisinden bir örnekle başlamak istiyorum. Ben bir astrofizikçiyim. Son aylarda bizim konumuzda çok önemli bir yeni buluş oldu. Bilimin çalışmasına örnek olarak, kısaca, bundan söz etmek istiyorum.

Astronomide temel amaç, evrende neler bulunduğunu ve bunların nerelerde olduğunu, gök cisimlerinin yapılarını ve işleyişlerini anlamaktır. Bir gök cisminin mesafesini bulmak için genel yöntem, bu cismin ışımaya şiddetini bulmaya çalışmaktır. Cismin bulunduğu yerden dört bir yana saniyede ne kadar enerji yaydığını ölçebilirsek, bunu bizim teleskoplarımıza santimetre kareye saniyede ne kadar enerji geldiğiyle karşılaştırırız. Bu ikisinin oranı bize mesafenin karesini verir. Böylece ışımaya şiddetini bilirsek cismin mesafesini buluruz. Tabii, cisim ne kadar uzakta mesafesini bulmak da o ölçüde zorlaşıyor. Çok uzak cisimler için özellikle etkin olan, en güvenilir olan bir yöntem var. Bu yöntem: Cepheid değişenleri denen türden, özel bir tür değişen yıldızların gözlemlerini kullanmak. Bu yöntemi 1912 yılında, Amerikalı kadın astronom Henrietta Leavitt bulmuş. Gayet basit bir şekilde anlaşılabilir bir yöntem. Birtakım değişen yıldızlar var. Bunların değişimleri periyodik şekilde: yıldızın parlaklığı bir artıyor, bir azalıyor, bir artıyor, bir azalıyor. Bu muntazam bir şekilde hep aynı zaman aralıklarıyla tekrarlanıyor. Aradaki periyodu ölçebiliyoruz. Bu periyodlar, Cep-

heid değişenleri dediğimiz bu tür yıldızlar için günler veya haftalar mertebesinde. Henrietta Leavitt'in ilk kez farkına vardığı önemli özellik şu; bu yıldızların parlaklıkları (mutlak ışımaya şiddetleri) değişim periyodlarıyla orantılı. Bunu nasıl buldu? Başka yöntemlerle mesafeleri zaten bilinen değişen yıldızlara baktı, bunların bilinen ışımaya şiddetlerini periyodlarıyla karşılaştırdı ve arada gayet temiz, güzel bir ilişki olduğunu gördü. Bu olgu gözlemsel astronomide müthiş bir kolaylık sağlıyor. Hiçbir komplikasyon olmadan, teleskobunuza bakıyorsunuz; "ben ne kadar ışık alıyorum?", "ne kadar parlıyor, sönüyor?", bunları bir tarafa bırakıyorsunuz; kaç günde bir yanıp, sönüyor, ona bakıyorsunuz. Bu periyod, yıldız ne kadar uzakta

olursa olsun, aynı şekilde ölçebileceğimiz bir nitelik. Ona baktığımız zaman, mesela, beş günde yanıp sönen bir yıldızın, mutlak ışımaya şiddeti ne kadar olmalı; Henrietta Leavitt'in yaptığı eğriden bunu okuyorsunuz. Periyodu bu katarsa, demek ki, yıldız sa-

niyede uzaya şu kadar enerji veriyor: halbuki ben, elimdeki aygıtta santimetre kareye şu kadar enerji akısı alıyorum ve $1/d^2$ ilişkisinden d mesafesini buluyorum. Bu yöntem, bu kadar basit ve başka şeylerden bağımsız olduğu için çok uzak mesafelere kadar geçerli.

Nature dergisinin 9 Eylül 1994 sayısının kapağında Hawai'de bulunan Amerikan, Kanada, Fransız ortak teleskobuyla alınmış çok uzak bir galaksinin fotoğrafı çıktı. Bu imaj yeni optik teleskop teknolojisinin bir zaferi. Uzak teleskobu bu tür imajları alabilmek için atılmıştı. Hepiniz duymuşsunuzdur. Hubble uzay teleskobunun optiğinde bir problem oldu, istendiği kadar iyi çalışmadı ve böylece atmosferin altından, dünyadan gözlem yapan Hawai

Astronomide temel amaç, evrende neler bulunduğunu ve bunların nerelerde olduğunu, gök cisimlerinin yapılarını ve işleyişlerini anlatmaktır.

(*) Prof. Dr., TÜBA Asli Üyesi. ODTÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi

teleskobu, Hubble'in amaçladığı gözlemi ondan önce başardı. Uzak Virgo grubunda bulunan bir galaksinin içerisinde üç tane, ilk kez Leavitt'in tanımladığı türden Cepheid değişeni bulundu ve bunların mesafeleri ölçüldü.

Bu gözlem çok önemli, çünkü şimdiye kadar ölçülen en uzak Cepheid değişenler söz konusu. Hemen bir ay sonra, Hubble Uzay Teleskobu da yine Virgo galaksi grubunda bir başka galakside, yirmi ayrı Cepheid değişeni buldu. Hepsi aynı galaksinin içinde oldukları için, bunların hepsinin mesafesi aynı, dolaşısıyla bağımsız yirmi gözlemle, bağımsız olarak değişen yirmi yıldızın periyodlarıyla tek bir mesafeyi çok temiz bir şekilde ölçebilirsiniz.

Şimdi, bu basit mantıkla evrenin tümü hakkında gayet önemli bir bilgiye varıyoruz. 20'nci yüzyılda,

Bilim bir içerikten söz ediyor ve bu içeriğe nasıl ulaşacağını, o içerikten nasıl söz edeceğini, nasıl sonuç çıkaracağını oldukça açık bir şekilde belirleyen bir yönetim var.

evren görüşümüzün tamamen değiştiğini biliyorsunuz, evrenin tüm olarak davranışı, artık, bilimin bir araştırma konusu, gözlem konusu haline gelmiştir. Evrenin, böyle bir global, toplu davranışı olduğunun temel örneklerinden bir tanesi, uzak yıldız gruplarının uzak galaksilerin ortak

bir hareket içinde olmaları, ortak bir kaçış göstermeleri. Burada da yine tabiat insanı şaşırtıyor; gayet basit anlaşılabilir bir hareket söz konusu. Bir galaksinin mesafesi ve hızını ayrı ayrı ölçebilirsiniz, görüyorsunuz ki, galaksiler için bu ikisi birbirine orantılı; arada da evrenin temel bir sabiti var: buna Hubble sabiti deniyor. Elbette ki bu sabitin az hata payı ile temiz bir şekilde ölçülmesi çok önemli.

Demir sözünü ettiğim Ekim ayında yayınlanan son gözlemlere bakarak, Virgo galaksi grubunun mesafesini görelim; Virgo galaksi grubunda mesafesi (17±1 megaparsek). Bu birimi daha aşına bir birime çevirirsem, 50 milyon ışık yılı, yani teleskoplarımızın aldığı ışık 50 milyon yıl önce oradan çıktı, geçen Eylül ayında buraya geldi. Hubble sabiti, yalnız bu galaksi grubuna has bir özellik değil, evrenin tümüne ait bir özellik. Ancak, bu galaksi grubu mesafesi ölçülebilen en uzak örnek ve bu en iyi gözlem Hubble sabiti için şimdiye kadar en güve-

nilir değeri veriyor. Hubble sabitini 80±17 Km/s/ megaparsek yani, yüzde 20'nin biraz üzerine bir hata payıyla ölçüyoruz ki bu da çok düşük bir hata payı; çünkü, bundan önce Hubble sabiti, değişik gözlemlere göre, 50 ile 100 Km/s/ megaparsek arasında gidip gelirdi.

Hubble sabitinin verdiği bilgi, esas olarak, evrenin boyutu, genişliği hakkında ve evrenin yaşı hakkında; çünkü evren, sürekli açılıyorsa, bir ilk patlama noktasından geldiğini düşünüyoruz. O zamandan beri ne kadar vakit geçti? Bu yaş standart kozmolojik teoriler doğruysa Hubble sabitinin tersiyle veriliyor, yani şu ölçtüğünüz rakamı tersine çevirip, bizim birimlerimize dönüştürürseniz Hubble sabitinin tersi kere 2/3 formülü bize, evrenin yaşını 8 milyar yıl olarak veriyor. Hemen de bir problem getiriyor: başka metodlarla bilinen en eski yıldızların yaşları ölçülmüş: bu en eski yıldızların yaşları, 16 milyar yıl çıkıyor. Tabii, yıldızlar evrenin içindeler, yıldızların yaşları, evrenin tümünün yaşından daha fazla olamaz. Burada bir paradoks var. Demek ki, ya standart kozmoloji modellerinin Hubble sabitini kullanarak çıkardığı yaşta bir yanlışlık var, standart olmayan yeni kozmoloji modelleri gerekiyor, yani evren hakkında yeni bir şey öğrenmiş olacağız, yahut da bence daha büyük ihtimalle, o çok yaşlı yıldızların gayet zor ölçülen yaşlarında bir takım yanlışlıklar var.

Şimdi, bu örneği ele alarak, bilimsel düşünce tarzının bazı özellikleri üzerinde konuşmak istiyorum. Bir kere, burada bir yandan en uzaklara, evrende ulaşabildiğimiz en büyük mesafelere kadar ulaşabildik, bilimin en temel sorunlarına el atabildik: öte yandan da temel adımlarına baktığımız zaman, kullanılan yöntem gayet basit, yani her insanın günlük mantık ve sağduyuyla anlayabileceği bir argüman söz konusu. İşte bir şey yanıp söniyor, kaç günde yanıp söndüğü ile parlaklığı arasında bir ilişki olduğunu buluyorsunuz: bunu ölçerseniz mesafeyi buluyorsunuz. Bu basitlik bir bakıma aldatıcı: çünkü, bunun altında çok hassas bir sürü gözlemler, büyük bir işbirliği, yılların getirdiği bir birikim vs. var. Fakat, bu aldatıcı detayları bir tarafa bırakalım: özünde de çok ümit verici ve kuvvetli bir şey var: Demek ki, bilimin temelinde yatan şey, gereken sofistikasyonu, teknik terimleri bir kenara kaldırdığınız zaman, bütün insanların yaklaştığı akıl ve sağduyu.

Burada bir kaç nokta daha var: Hemen bir yeni şey öğrendik: başka konularda eksiklerimiz veya yanlış bildiğimiz şeyler olduğu gündeme geldi; ortaya bir paradoks çıktı; bu bir.

İnternet'te şube açan banka!

Garanti'nin İnternet şubelerinde; repo, EFT-Elektro-
nik Fon Transferi (başka bir bankadaki hesaba hava-
le), hesaplar arası ve üçüncü şahıslara havale, döviz
alım satım, fon alım satım, fatura ödemeleri, otoma-
tik ödemeler, hesaptan kredi kartı borcunun ödenme-
si, şifre değişikliği işlemlerini yapabilirsiniz. Ayrıca;
hesap bakiyenizi, hesap hareketleri ile karton bilgile-
rinizi, çek ve senet deponuzu, son dönem kre-

di kartı ekstrenizi, dönem içi kredi
kartı işlemlerini, kredi kartı
limitinizi ve kullanılabilir
kismını, yatırım portfö-
yünüzü görüntüleyebi-
lirsiniz.

Ücretsiz İnternet şifreniz
için, başvurunuzu İnternet ara-
cılığıyla ya da herhangi bir Garanti şubesine gelerek
yapabilirsiniz. Ayrıntılı bilgi için, (0-212) 656 94 00
numaralı telefonu arayın.

GARANTİ

Başka bir arzunuz?

PAMİR

Quality

World
Quality in
Gummy
Candies...

Pamir Gıda Sanayi A.Ş. Ailebahçesi Litrosyolu Sok.No:10, 34020 Maltepe, Topkapı-İstanbul/Turkey
Tel:90 212 612 50 00 (4 Hat/Lines).Fax:90 212 577 07 93

Bir de, gözlemleri tartışırken ve bunlardan çıkan teorik sonuçları tartışırken sürekli olarak, bir hata payından söz ettik. Yüzde 50 idi, yüzde 100 idi, şimdi yüzde 20'ye indi; yani, yanlış yapabiliyoruz. Yanlış yapmak işin bir parçası ve bunu kabul ediyoruz; kendi yaptığımız şeylere sonuna kadar inanmıyoruz: bunun neresi yanlış, neresi çelişik buna bakıyoruz. Burada, Sayın Bozkurt Güvenç'in "Mantık ve Metod" adlı kitabında çok güzel şekilde konmuş bir ibare var: dün arkadaşım Şahin Koçak dikkatimi çekti: "*yanlışlık yapmak, bilimin şanındadır*" diyor. Yani bilimin özünde var bu. Yanlışlarınızla öğreniyorsunuz, doğru olduğunuza, kesin olduğunuza, işin doğası gereği inanmıyorsunuz.

Şimdi daha da temel, öz bir özelliği var bilimin. Bilim bir içerikten söz ediyor ve bu içeriğe nasıl ulaşacağına, o içerikten nasıl söz edeceğini, nasıl sonuç çıkaracağını oldukça açık bir şekilde belirleyen bir yöntemi var. Ben burada model olarak, özellikle doğa bilimlerinden fiziği kullanıyorum; fakat söylemek istediğim şey, bu özelliğin bütün yararlı, üretken, entelektüel faaliyetlerde paylaşılan bir şey olması. Bir içerikten söz etmeniz lazım: bu içerik doğa bilimleri için tabii ki doğa ve evren. Bundan en son çözümden basit olan ve sağduyuya dayanan kurallarla, akılla söz ediyorsunuz ve bu akıl yürütme kişisel değil; yani, başka gözlemciler, başka deneyler, o deneyleri ve gözlemleri tekrar edebilirler. Bir matematikçi ve teorik fizikçi olarak bir hesap yapıyorsanız, o hesabı başkaları tekrarlayabilir. Yöntemler üzerinde herkes anlaşıyor ve aynı sonuçları bulacaklar; bu şekilde kişisel olmayan bir tarafı var. Söz konusu ettiğimiz içeriği atıfla ürettiğiniz bilgiyi paylaşıyorsunuz ve bu, sizin kişisel değerlerinizden bağımsız. Tabii bunun önemli bir parçası da yanılmanın, yanlışlığın kabulü ve hatta, bütün bu faaliyette önemli bir fonksiyon sahibi olması.

Bunun sonucu olarak, bilim gözüyle dünyaya baktığınız zaman, insanın doğal bir teslimiyeti oluyor; yani, $2+2=4$ ise, buna benim yapabileceğim bir şey yok, anlamaya çalışmaktan başka. Ama, bu teslimiyet, bir kölelik, bir bağımlılık değil; tam tersine insanı özgürleştirici bir şey; çünkü her türlü insan ilişkisinden, her türlü toplumsal kuraldan bağımsız olarak, belli bir içeriğe belli bir şekilde ulaşabiliyorum ve

oradan çıkardığım sonucu yine bağımsız olarak herkes aynı şekilde çıkarabiliyor. Bence, bilimin yaklaşımı değişen ölçülerde her türlü üretken, kültürel faaliyette de var. İnsanın maddi olarak veya kültürel olarak bir şey üretmesi için, aklını, sağduyusunu kullanması gerekli. En sistemli şekilde doğa bilimlerinde temsil edilen bu yöntemin, üretken bütün entelektüel faaliyetlerin de bir parçası, çok öz, merkezi bir parçası olması gerekir.

İçeriğe ulaşmak için, içeriği incelemek için ne yapıyoruz? Soru soruyoruz. Analitik bir yaklaşımla ele aldığımız konuyla parçaların arasındaki ilişkileri görmeyi, bunun nasıl çalıştığını anlamayı amaçlıyoruz. Neden, niçin, nasıl sorularını soruyoruz. Temelde akılla yapılan bir analiz var.

Bu noktada, akla dayanan her türlü kültür ürününün paylaşılması gereken bir özellik var; bir şeyden bahsedecek, bir içeriğe atıf yapacak ve bu içeriğe boş bir atıf yapmayacak, söylediği sözü içerikle ilişkilendirecek, doğrulamaya veya yanlışlamaya çalışacak. Bilim, kültürün bu yönünün bence kristalleşmiş bir özü.

Bu tür bir düşünce alışkanlığı, bir bakıma kısmi bir ahlak modeli de oluşturuyor. Tabii, kısmi; çünkü, değer yargılarından söz etmiyoruz. Fakat, bir yönüyle doğru denebilecek ve doğruluğu sınanabilecek şeylerin olması ve insanların bunlardan bahsetmeye alışması belli bir ahlaki bütünlük de getiriyor. Bunun karşı örneği, kuralların sorgulanmaya veya gerçekten öğrenilmeye, anlaşılmaya açık olmadığı sistemler, yani, otoriteye veya inanca dayanan, bir içerikten bağımsız yahut da içeriğiyle bağlantısının ne olduğunun sorgulanmasına müsaade etmeyen sistemler. Böyle kurallara uyma zorunluluğu insanları rüyaya, çeşitli kaçamak yollara sevkeder.

Şimdi, bilimde -demin söz ettiğim gibi- aynı içeriğe, her birey bağımsız olarak ulaşabileceği için, bilimi model olarak inşa edeceğimiz toplumsal faaliyetlerde, toplumsal planda akla öncelik veren, paylaşılabilir ve sorgulanabilir kurallar öne çıkacak. Bir anlamda bilim, günlük basit sağduyunun, aklın sistemleştirilmiş şekli. Bu yüzden, kanımca, eğitimle bilimin temel bir ilişkisi olmalı. Eğitim sistemi deyince kişilerin kendi başlarına öğrenmek istedikleri şeyleri değil,

Eğitim sistemi deyince kişilerin kendi başlarına öğrenmek istedikleri şeyleri değil, toplum açısından yararlı, toplumun maddi ve kültürel üretkenliğini toplumsal bir eğitim sistemini anlıyoruz.

toplum açısından yararlı, toplumun maddi ve kültürel üretkenliğini amaçlayan toplumsal bir eğitim sistemini anlıyoruz. Öyleyse, toplumun paylaşabileceği ve bir içeriğe dayanan bir üretime dönüşebilecek, hem maddi planda hem kültürel planda bir şeyler üretmeye yarayacak bir metod söz konusu olmalı. Yani, eğitimin modeli, düşünce modeli, bilim olmalı. Konuları

Akıl ve sağduyu, özel yetenekler, çeşitli konularda özel yeteneklere sahip kişilerin bir toplumda doğması, genetik olarak bu özelliklerin dağılımı, tabii ki, hiçbir toplumun tekelinde değil, hiçbir toplumun genetik olarak, insanların doğuştan kabiliyetleri açısından, başka toplumlardan bir ayrıcalığı, bir üstünlüğü yok.

da "bilim gibi" olmalı. Bununla ne kastediyorum? Tabii ki, eğitim yalnızca bilim öğretmekten ibaret olamaz. Ama başka kültür konularını ele aldığı zaman, bunların da analiz edebilir, tartışabilir konular olmaları ve bu şekilde yaklaşmanın öğretilmesi gerekir. Bu anlamda "bilim gibi" diyorum.

Bilimden farklı olan kültür unsurlarına değinmek istiyorum; mesela, din. Din, maddi ve kültürel üretimi amaçlamaz. Dinin öncelikli amacı, bu dün-

yayı öğrenmek, bu dünyayı anlamak, bu dünyada iyi yaşamak değil. Sonra, yöntem olarak, akla ve sağduyuya değil, inanca dayanır; sorgulanabilir, sınanabilir, başkalarıyla paylaşılabilir ve tekrarlanabilir deney ve gözlemlere dayanmaz. Yanlışları kabul etmez, kişisel boyutta inanca dayandığı için, inanç da objektif bir şekilde aktarılıp paylaşılamadığı için, toplumsal boyutta da din biçim ve ritüel ağırlıklıdır, bunlar öncelik kazanır. O zaman, bu özelliklerle din temelli bir eğitim, maddi ve entelektüel kaynaklarını kullanmayı topluma öğretmez.

Tabii ki, bu yaklaşım eğitim konusunda yalnızca din temelli eğitime özgü değil; bilimden söz eden, sözde konusu bilim olan bir derste yaklaşım, bilimin yönteminden çok uzak olabilir. İşte, "şu şeyleri, falanca kişi, filanca tarihte buldu; birinci madde, ikinci madde, bunları ezberleyelim" şeklinde sözde bilim eğitimi de olur, maalesef, hepimizin çok aşına olduğumuz gibi, kendi eğitim tecrübelerimizden bildiğimiz gibi. Bu, bilim değil; sahte bilim, kuralla-

ra, kitapta ne yazıyorsa ona inanmaya dayanan bir yaklaşım, kişiye kendi aklıyla öğrenmeyi, sorgulamayı, aklın üretken olmasını öğretmeyen bir yöntem söz konusu. Sonunda bu bir ritüel, yani birtakım şeyleri herkes birbirine öğretip tekrarlıyor; iyi tekrarlırsa pozitif bir puan alıyor; ama, bu işi yaparken herhangi bir kültürel veya maddi bir değer yaratılmamış oluyor.

Özetlersem, eğitimin hem düşünce modeli bilim olmalı hem de konusu genelleştirilmiş anlamda bilim olmalı, yani içeri kurcalayıp öğrenebileceğiniz konular olmalı. Mesela, sanat eğitimini, edebiyat eğitimini düşünelim; bir edebi metni bütünüyle okuyup, onu tahlil etmek, metni atıfla yorumlamak amaç olmalı. Sadece yazarları ve kısa pasajlarla edebiyat tarihini anlatmak, tabii o işin özüne varmayı, okuduğunu anlamayı insanlara öğretmiyor. Aynı şekilde, bütün sanat ürünlerinin, sanatı tamamen böyle açıklayamasak da mutlaka akla dayanan bir tarafı var. Akılsız, körü körüne bir yaklaşımla, tepeden gelen bir ilhamla derin sanat yapılamaz. Sanatı algılamak, bir resme bakmak, bir müziği dinlemek de bir yanıyla analitik olarak yorumlanabilecek ve yorumu öğretilebilecek bir şey. Demek ki, bunlar da, "bilim gibi" konular olarak, bilimin yöntemlerini kısmen kullanarak öğretilmesi gereken konular.

Şimdi toplumun entelektüel potansiyeli açısından birkaç şey söylemek istiyorum. Akıl ve sağduyu, özel yetenekler, çeşitli konularda özel yeteneklere sahip kişilerin bir toplumda doğması, genetik olarak bu özelliklerin dağılımı, tabii ki, hiçbir toplumun tekelinde değil, hiçbir toplumun genetik olarak, insanların doğuştan kabiliyetleri açısından, başka toplumlardan bir ayrıcalığı, bir üstünlüğü yok. Sonuçta ortaya çıkan kültürü, değişik toplumlardaki eğitim sistemlerinin, kültür yapılarının, bu genetik potansiyeli değerlendirmekte, üretkenliğe dönüştürmekteki farklılıkları belirliyor.

Burada, dine dayalı eğitimin, toplumun entelektüel potansiyelinin tam kullanılmaması açısından tehlikeli bir etkisi oluşmakta. Birkaç noktaya değinmek istiyorum.

Birincisi: toplumun yüzde 50'sini, yani kadınları, bir şekilde farklı bir konumda eğitmek söz konusu.

İkincisi: toplumun alt gelir gruplarından gelen insanların eğitim seçenekleri, meslek eğitiminden, teknik konulardan, giderek din eğitimine kayıyor. Burada, kişisel din eğitiminden söz etmiyorum, bir meslek eğitimi olarak din eğitiminden söz ediyorum. Bu in-

sanları, ellerinde kendi yeteneklerini kullanmak için meslek yolları, bilimle ilgili yollar, teknik yollar açık olmalı. Bunda ağırlığın, özellikle toplumun daha şanssız kesimleri için dine kayması, genetik potansiyelin belli bir şekilde sınırlandırılmasını, kısıtlanmasını getirecek.

Sonra, yetenekli gençlerin aldığı bilimsel ve teknik konulardaki eğitimin, dini örgütlenme içinde ve otorite temelinde verilmesi, onların teknik konularda kendi inisiyatiflerini geliştirmelerini, bağımsız düşünme ve araştırma yeteneklerini bir kalıba koyacak. Kişinin eğitiminin dinle ilgili kısmının kişisel olması lâzım, aileyle ilgili bir şey olması lâzım. Örgütlü olarak hele "sen bilim eğitimi yapacaksın, teknik eğitim yapacaksın; ama, bunu bir dinî örgüt besleyecek, onların kurallarıyla yaşayarak bunları yapacaksın" şeklinde dökülmemesi lâzım. Bu da yine, buradaki potansiyeli geliştirmekte bir engel getiriyor.

Meslekler ve mesleki eğitim, dini örgütlenme için, bir araç olarak kullanıldığı ölçüde, orada, insanların sonunda öğrendikleri şeyden verdikleri taviz, yapılan işin kalitesinin, bu örgütlenme amacından sonra gelmesi olacak. Bütün bunlar, çok ciddi bir şekilde, toplumun, eğer bilimi ve bilim yöntemini eğitim temel almazsa, kendi entellektüel potansiyelini israf etme yoluna gideceğini gösteren kaygı verici unsurlar. Bu bakımdan, bilimin, bilimsel düşüncenin eğitimi merkez alması, kanımca, çok önemli bir sorun.

Konuşmamı birkaç alıntı ile bitirmek istiyorum. Galile'nin "ne yapayım ki dönüyor" ("Eppur si muove") sözü. Rivayet odur ki, Galile, bunu mahkeme önünde bilimsel görüşlerini geri almak, pişmanlık belirtmek zorunda kalınca söylemiş. Söyleyip söylemediği açık değil, fakat bence bu söz çok daha derin bir şeyi ifade ediyor, mahkemeyle falan alâkası olmayan bir yorumu var: Biz baksak da, bakmasak da dünya

dönüyor, dünyanın bütün nimetleri, bütün imkânları orada. Bunun için, dünyaya bakmak gerekir ve eğitim denen şeyin dünyaya bakmayı öğretmesi gerekir. Yunus Emre'nin benim çok sevdiğim bir dörtlüğünü yazmak istiyorum:

"Bu dünya bir gelindir

Yeşil, kızıl donanmış.

İnsan, böyle geline

Bakar bakar doyamaz."

Son olarak da, Atatürk'ün sözünü söylemek istiyorum; adettir, Atatürk'ten bir söz söylemek lâzım, Atatürk'ü tekrar etmek lâzım diye söylemiyorum; çünkü, demin eleştirdiğim, ritüel bir davranış o. Bu söz, kelimesi kelimesine, gerçekten doğru ve çok

önemli bir söz; her kelimesinin ağırlığı olan bir söz; onun için söylüyorum:

"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir."

Teşekkür ederim.

¹ Bu yazı TÜBA tarafından yayınlanan "Bilim ve Eğitim" adlı kitaptan alınmıştır.

Eğitimin Metalaşması ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Eğitim

Fuat Ercan (*)

Eğitim sisteminde son zamanlarda yaşanan değişimler bir dizi tartışmaya neden oldu. Eğitim sisteminde olup bitenlere ilişkin analizlerde belirleyici olan eğilim, sorunu özelleştirme dolayında ele alan yaklaşımlar oldu. Bu çalışmada da göstereceğimiz gibi, eğitim sisteminde olup bitenleri sadece özelleştirme dolayında analiz etmek eğitimde olup bitenleri anlamayı güçlendiren bir yaklaşım biçimidir. Son dönem eğitimde yaşanan değişimler, sadece ekonomik bir dizi ilişkinin sonucu olmanın ötesinde bir bütün olarak kapitalist toplumsal ilişkilerin bu gün ulaştığı aşamaya bağlı olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Bir adım daha atarak, yaşanan sürecin bir yandan kapitalist ilişkilerin tümünde gözlemlenen değişimlerin ürünü iken, diğer yandan eğitim sisteminde gözlemlenen değişimlerin kendine özgü önemli bir dizi sonucu olduğunun vurgulanması gerekir. Eğitim sisteminde gözlemlenen değişimlerin kendine özgü dinamiklerini analize katmadan yaşanan süreci anlamamız yetersiz olacaktır. Eğitim sisteminin kendine özgü dinamiklerinin ne olduğu sorusuna verilecek en anlamlı cevap ise, eğitim sisteminin üstlendiği işlevleri, işaret edildiğinde anlamlı olacaktır. Burada hiç kuşkusuz eğitim sisteminin sahip olduğu işlevlerinde zamanla farklılaşarak değiştiğinin belirtilmesi gerekiyor.¹ Zaman içinde değişmekle birlikte genellik düzeyinde belirtilecek işlevleri dört başlık altında toplayabiliriz:

- Verili bir toplumsal ortama doğan insanların sosyalizasyonunu sağlamak ve

- Bu işleve bağlı olarak, toplumda varolan eşitsiz ilişkileri güçlendirerek yeniden üretmek gelir.²

- Her iki işleve paralel olarak eğitim sistemi verili toplumsal eşitsizliğin sürekliliğini sağlayacak anlamlandırma sistemlerini/anlam haritalarının (ideolojilerin) üretilmesine neden olur.

- Eğitimin üstlendiği bu üç işlevden farklı olarak ayrıca eğitim sistemi, kapitalist toplumda uzmanlaşma ve farklılaşmaya paralel olarak *beşeri sermaye* olarak tanımlanan ve gerek üretim süreci açısından önemli bir girdi, gerekse eğitim sürecinden geçen birey için gelecek için önemli getiri olan bir yatırım işlevini yüklenir. Son dönemde ilişkin çalışmalarda bu son işlevin özel bir öneme sahip olduğunu belirtmemiz gerekiyor.³

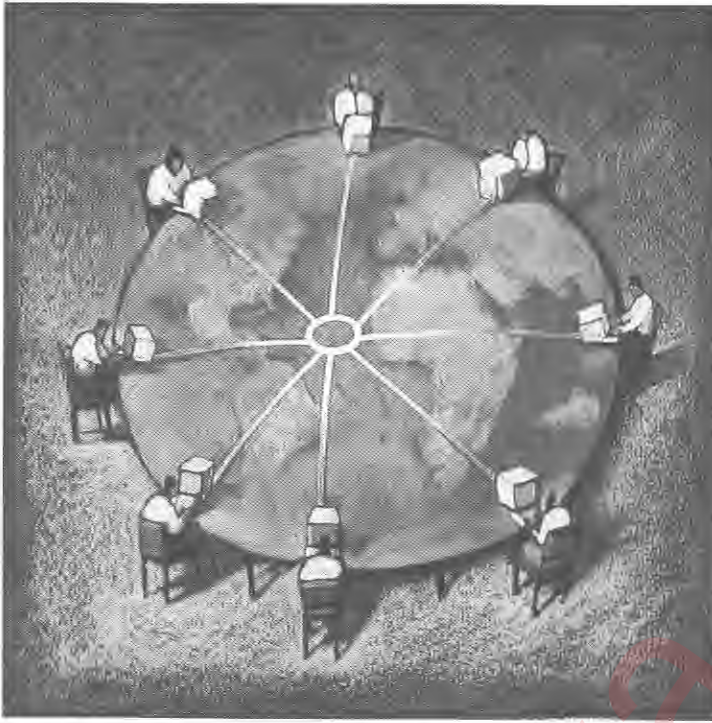
Böylece eğitim sistemi, genelde tüm toplumlarda geçerli olan sosyalizasyon aracı ve toplumun devam-

lılığı için ideolojik yapılar üretirken, özel de toplumların bu gün kapitalizmle birlikte ulaştığı aşamaya bağlı olarak, üretim süreci için artan ölçüde önem taşıyan bilgi üretimi ama çok daha önemlisi bizzat üretim açısından belirleyici olmaya başlamıştır.

Eğitimin birbiriyle ilgili bu dört işlevini sıraladıktan sonra, bir başka genelleme daha yapabiliriz. Eğitimin verili toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi ve anlam haritalarının yani ideolojilerin üretilmesi yönündeki sosyalizasyon işlevleri, tarihsel olarak genellikle etkinlik alanında olurken, son işlevi yani eğitimin üretim sürecine bir girdi olarak katılması görece yeni bir olgu olup daha çok sermayenin etkinlik alanı-

***Kapitalizmin tarihsel olarak sürekli
işaret ettiği piyasa sürecinin
mutlaklığına ilişkin elementler
ideoloji, bizzat eğitim sistemindeki
değişiklik dolayımında daha bir
yaşama geçmiştir.***

(*) Yrd.Doç.Dr., Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü

na ait bir değişkendir. Burada bir başka vurgunun daha yapılması gerekiyor; özellikle bu vurgu son dönem yaşanan gerçeklikler açısından özel önem taşıyor. Eğitimin son işlevi, yani sermayenin etkinlik alanına ilişkin bir değişken olma durumu, yine devletin tanımladığı olanaklar aracılığıyla gerçekleşir. Yoksa son zamanlarda kamusallaştırma/özelleştirme ayrımında yapıla gelen, özelleştirme sürecinin bir anlamda devletin varoluşuna ilişkin bir azalma anlamına gelmeyeceğini belirtmemiz gerekiyor. Bu çalışmanın öze ilişkin vurgusu, sermayenin derinleşen krizine bağlı olarak, bireysel sermayeler arası rekabet sürecinde eğitim;

- bir yandan sermaye için yeni bir yatırım alanı olurken,

- çok daha önemli bir diğer değişim, eğitim kanalı ile üretilen bilginin meta ve hizmet üretiminde rekabet için belirleyici olmaya başlamasıdır.

Her iki değişimde sermaye için öze ilişkin bir öneme sahipken, kapitalist ilişkiler içinde olan bireyler için ise, eğitimden elde edilecek donanımın ilerideki maddi getirileri önemli olmaya başlamıştır. 1970'lerle birlikte eğitimde başlayan dönüşüm, sadece sermayenin ekonomik olarak etkinliğini artırmamış daha da önemlisi bir bütün olarak toplumsal ilişkilerin kapitalizmin ulaştığı aşamaya uygun olarak dönüşümünü sağlayacak önemli bir işlev de üstlenmiştir.

Toplumsal olanın bütünsel dönüşümünün ileri aşamalarında üretim için girdi, kârlılık işlevlerinin ötesinde, eğitimin yeni toplumsal dönüşümün ideolojik altyapısını hazırlama yönünde çok önemli bir başka işlev yüklendiğini görüyoruz. Biraz daha açacak olursak, eğitimin artan ölçüde sermaye için yeni yatırım alanı ve yüksek değer içeren meta olması, aynı zamanda otomatik olarak eğitimin içeriğini de dönüştürdü. Piyasa mekanizmasının gizli eli, sadece piyasada pazarlanabilen bilgilere yol gösterirken, tarihsel ve eleştirel bilgi biçimleri eğitimden dışlanmaya başlamıştır. Kapitalizmin tarihsel olarak sürekli işaret ettiği piyasa sürecinin mutlaklığına ilişkin elementler ideoloji, bizzat eğitim sistemindeki değişiklik dolayımında daha bir yaşama geçmiştir. Bu yönleriyle birlikte ele alındığında, yaşamın diğer alanlarında gerçekleşen değişimlerden farklı olarak, eğitim sisteminde gözlemlenen son dönem değişimler; kapitalizmin içine girdiği yeniden yapılanmanın genel taşıyıcısı olması gibi özel bir işlev yüklenmiştir. Bu ne sadece eğitim hakkının ortadan kaldırılması anlamına gelir, ne de bununla ilişkili olarak eğitimin metalaşması anlamına gelir. Eğitim de son zamanlarda yaşanan değişim süreci, bu ikisini de içine alacak bir boyuttadır. Eğitim sisteminde varolan değişim bir anlamda kapitalizmin bu gün ulaştığı aşamaya uygun yaşam biçiminin/biçimlerinin eğitim kanalıyla bir yandan vatandaşlık formasyonu dolayında üretirken, aynı zamanda üretim süreci içinde sermayenin yeniden üretilmesi açısından da özel bir dizi işlev yüklenmiştir. Böylece eğitim, sermaye birikiminin üretim ve dolaşım alanında vardığı düzeye bağlı olarak, bireysel sermayeler arası rekabet için temel referans noktası haline gelmiştir.

Tüm bu vurgular, eğitimde yaşanan değişimleri yanlış olarak sadece "eğitimde özelleştirme" başlığı altında ele almanın ne kadar yetersiz olduğunu göstermesi açısından bence özel önem taşıyor.

Bu çalışmanın ilk bölümde eğitimde değişimin küreselleşme ile olan bağlantıları eğitimin sermayenin yeniden ama daha donanımlı üretilmesi ile ilişkili olan yönleriyle analiz edilecek. Bilineceği üzere bu yöndeki gelişme "bilgi toplumu" şeklinde kavramlaştırılmıştır. Bilgi toplumu kavramlaştırması, aslında sermayenin toplam döngüsünün artan hızına bağlı olarak, gerek üretim teknolojisinin, gerek bilgiyi iletme anlamında iletişim teknolojisinin gerekse gelişen yeni hiz-

metlerin zorunlu sonucudur. İkinci bölümde ise, eğitimin ticarileşmesi olgusunu, her iki değişken açısından Türkiye deneyiminden hareketle analiz etmeye çalışacağız.

Küreselleşme ve Bilgi Toplumunda Eğitimin Değişen İşlevleri

Küreselleşme olarak adlandırılan olgu, sermayenin, paranın ve metanın ulusal sınırlamaların ötesinde dünya ölçeğinde hareket yeteneğinin artmasıdır. Meta ve paranın gerek hacim, gerekse hızındaki artışın temelinde, 1970'lerden itibaren sermayenin ulaştığı aşamaya bağlı olarak

kriz ve krizden uzaklaşmak için sermayenin yeniden yapılanması yatmaktadır.

Son zamanlarda yoğun olarak gündeme getirilen küreselleşme olgusunun olup olmadığı yönündeki tartışmaların anlamsız olduğunu belirt-

Küreselleşme, sermayenin 1970'li yıllarda içine girdiği krizden çıkma adına yeni toplum / mekanlardaki potansiyelleri tüketme yönünde bir eğilimdir.

memiz gerekiyor. Küreselleşme sermayeye içkin tarihsel bir süreçtir. Küreselleşme kavramı, radikal yazının 1970'li yıllardan itibaren işaret ettiği uluslararasılaşma kavramının⁴ yükselen yeni-sağ tarafından içeriğinin boşaltılarak kullanılmasından başka bir şey değildir. İçerik boşaltılmıştır. Çünkü küreselleşme kavramı, belirli bir değerler sistemi olarak piyasa mekanizmasının etkinlik ve büyüme için ne kadar anlamlı olduğu vurgusu üzerine yükselmiştir.⁵ Burada sorun küreselleşmenin bir olgu olarak, var olup olmadığı değil, sorun küreselleşmenin yeni-sağ düşünürlerce işaret edilen herkes için yararlı olacağı yönündeki ideolojik vurgudur. Küreselleşme, sermayenin 1970'li yıllarda içine girdiği krizden çıkma adına yeni toplum/meکانlardaki potansiyelleri tüketme yönünde bir eğilimdir. Süreç eşitsiz donanuma sahip olan aktörleri karşı karşıya getirmekte. Tüketilecek olan potansiyeller ise temelde emek ve doğal kaynaklardır.

Burada konumuz açısından vurgulanması gereken temel değişken, küreselleşme sürecinin önemli sonuçlarından biri, bireysel sermayeler arası rekabetin önemli ölçüde artmasıdır. Rekabeti belirleyen önemli değişkenlerden biri ise, artan rekabete bağlı olarak, *hızla değişen üretim ve dolaşım süreci için gerekli bilgi donanuma sahip olmaktır.*

Sermayenin toplam sosyal döngüsü düşünüldüğünde, ilk etapta üretim sürecinde *verimliliği artırmak için teknolojik gelişme*, üretilen meta ve hizmetin etkin olarak dolaşıma sokulması için *etkin bir organizasyona* eskisinden çok daha fazla ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Diğer yandan artan rekabet ortamı, bireysel sermayeler için dünya ölçeğinde kaynak kullanma ve üretilen ürünler için pazar bulma zorunluluğu, bu alanlara ilişkin bilgilerin üretilmesine ve daha sonra bu bilgilere ulaşma yöntemleri anlamında iletişim teknolojilerinin gelişmesine yol açmıştır.

Uluslararasılaşma ve İnsan Sermayesi

Özellikle 1970'li yıllarla birlikte başlayan değişim süreci içinde, gerek ulusal gerekse uluslararası düzlemde katma değeri yüksek ürün bileşimine sahip olma -özellikle teknolojik üstünlüğü elinde tutma- sermayeler arası rekabette belirleyici olmuştur. Sermayenin ulaştığı aşamaya bağlı olarak:

a- haberleşmenin hızlanması ve bu hızın gerçekleşmesi için teknik donanım,

b- bizzat üretim sürecinde kullanılan teknolojinin hızla gelişmesi,

c- üretim ve hizmet sektöründe çalışanların yeteneklerini ve uzmanlıklarını geliştirilmesi rekabet halinde olan bireysel sermayeler için bilgiyi ve buna bağlı olarak sistematik bilgi üreten eğitim sistemini oldukça önemli hale getirmiştir (Lucas, 1994). Böylece daha önceleri, sadece bireylerin uzmanlaşması için düşünülen eğitim, sermayenin yeniden yapılanma sürecinin önemli bir değişkeni olmuştur. Böylece eğitim ile ekonomik dünya arasında daha önce dolaylı olarak kurulan ilişkiler, 1970'li yıllarla birlikte doğrudan kurulmaya başlanmıştır. Firmalar için AR-GE faaliyetleri, tekil devletler için ise eğitime ayrılan kaynaklar ve eğitim harcamaları belirleyici olmuştur. Sonuç olarak ekonomik ortamın değişen çehresi içinde, bireysel sermayeler, ulus devletler ve bireyler açısından eğitim önem kazanmıştır.

Tüm bu değişimler, eğitim açısından bir zorunluluğu açığa çıkarmıştır. Bu zorunluluk sermaye açısından sermaye-eğitim ilişkisine ilişkin teorik çerçevelerin gelişmesini gündeme getirmiştir. Diğer yandan eğitim hizmetini talep edenler açısından ise, eğitim hizmetinin bir yatırım olarak kavramlaştırılmasına dahası gelecekteki bireysel getirisini öne çıkaran '*insan sermayesi*' (human capital) kavramının geliştirilmesine yol açmıştır. Bu konuda insan sermayesinin kav-

ramlaştırmasında önemli bir isim olan Gary S.Becker, ekonomik büyümeyi açıklayan A.Smith ve T.Malthus gibi klasik iktisat ya da neo-klasik iktisadın eksikliğinin, insan sermayesine gereken önemi vermemeleri olduğunu işaret ederek teori inşası için gerekli ilk adımı atmıştır. G.S.Becker kalkınma ile insan sermayesine yatırım yapma arasında önemli bir ilişki olduğunu belirtmiştir.

Becker'e göre eğer insan sermayesi bilgi ve uzmanlığı içeriyorsa, ve eğer ekonomik gelişme de teknolojik ve bilimsel bilginin gelişmesi ise, kalkınmanın ancak insan sermayesinin gelişmesi ile mümkün olacaktır. Ayrıca bir takım verilerden sonra, insan sermayesine çok yatırım yapan ulusların aynı zamanda kalkınan uluslar olduğunu sayılarla göstermiştir (Becker, 1993, 324).⁶ Becker'in eğitim ile ekonomi arasında kurduğu ilişkiler daha sonra iktisatçılar arasında özel bir yer edinmiş ve ekonomik büyümeye ilişkin teorik analizlerde insan sermayesi ve dolayısıyla eğitim, temel değişkenlerden biri olmuştur. Özellikle 1970'lerle birlikte ekonomik açıdan büyük performans gösteren ve literatürde Asya Kaplanları olarak tanımlanan ülkelere ilişkin yapılan analizlerde, bu ülkelerin başarılarında eğitime verilen önemin belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Özellikle bu ülkeleri detaylı olarak ele alarak analiz eden son döneme ilişkin önemli çalışmalardan biri olan, The East Asian Miracle (Doğu Asya Mucizesi) adlı çalışmada bu daha net bir şekilde dile getirilmiştir. Çalışmada, 1970'lerden sonra biçimlenen dünya kapitalist ilişkiler sisteminde, ekonomik performans açısından büyük atılımlar yapan G.Kore, Tayvan ve Malezya gibi ülkeler işaret edilerek bu ülkelerde okullaşma oranlarının gelir düzeyi ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek düzeyde olduğu belirlenmiş (The East Asian Miracle;1993,4-46). Eğitim ile ekonomik gelişme arasında kurulan ve aslında bir gerçekliği de işaret eden bu durumun sermaye birikiminin gelişiminin doğal sonucu olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Son zamanlarda oldukça popüler olan P.Drucker'ın da işaret ettiği gibi eğitimin ve bilginin önemli olmasının temelinde "emek yoğun üretim biçimlerinden, daha çok bilgi yoğun sanayilere geçiş" yatmakta (Drucker, 1994, 141). Bu noktada üniversite-

teler önem kazanmaya başlamıştır. Firmalar yeni sabit yatırımlara gitmeden üniversitelerin sahip olduğu bilgi üretme kapasitesini ve verili donanımlarını kullanma yönünde bir eğilime girmişlerdir. Bu eğilimin kavramlaştırması ise "girişimci üniversite" ya da "bilgi fabrikası" olarak üniversite kavramlaştırmaları dolayında gerçekleştirilmiştir.⁷

III. Türkiye'nin Dünyayla Bütünleşmesi ve Eğitimin Ticarileşmesi

Türkiye eğitim sisteminde 1980'lerde meydana gelen dönüşümün anlaşılması için sorunun bir dizi başlık altında ele alınıp incelenmesi gerekir. Biz burada anlamlı olduğunu düşündüğümüz;

-neo-liberal politikalar,

-bu politikaların uygulayıcısı olarak devlet,

-ekonomik ilişkiler açısından ise sermayenin ulaştığı aşamaya bağlı olarak eğitimle olan ilişkilerinin değişmesi bağlamında sorunu ele alıp tartışmak istiyoruz.

Tanımlanan değişkenler birbirleri üzerinde etkide bulunmakla birlikte, gerek ulusal gerekse uluslararası sermayenin günümüzde ulaştığı aşamanın tüm toplumsal ilişkiler üzerinde etkili olduğu bir gerçektir. Bu anlamda neo-liberal politikalar ile bu politikaların yaşama geçiren aktör olarak yeniden tanımlanan devletin bir bütünsel süreç ve toplumsal bir varoluş olarak sermaye birikimiyle direkt ilgisi olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Böyle bir analiz ilk etapta haklı olarak çok indirgemeci bir analiz biçimi olarak algılsa bile, gerçekte indirgemeci bir tavır alış, sermayenin gelişim dinamikleri ile toplumsal ilişkileri arasında katı bir ayırım yapıldığında gerçekleşir. Oysa sermayenin gelişim dinamiklerinin kendisinin çoğul ve çok değişkenli olduğu gerçeği dikkate alındığında böyle mekanik indirgemeci bir tavrıdan kurtulmuş oluruz.

Sermaye birikimi açısından soruna bakıldığında Türkiye açısından 1980'li yılların önemli yıllar olduğu görülecektir. Özellikle para, üretken ve ticari sermaye üzerinde belirli bir egemenlik ilişkisi kuran ve buna bağlı olarak da uluslararası sermaye ile bütünleşme

çabalarına giren sermaye doğal olarak içinde yer aldığı toplumsal ortamı da dönüştürme eğilimine girecektir. Kısaca açıkladığımız bu gelişme sürecini N. Eczacıbaşı açıkça dile getirmiştir; "Türkiye'de sermaye artık belirli bir aşamaya ulaşmıştır ve devletin belirleyiciliğinden çıkmıştır". Yine son sayılarında The Economist dergisinin Sabancı Holding için vurguladığı, "Yabancı firmalar Sabancı'ya know-how sunuyorlar, Sabancı Grubu'nda onlara ülke hakkında gerekli bilgiyi sunuyor". Türkiye'de sermayenin bu gün ulaştığı aşamaya ilişkin bir dizi ipucu vermekte.⁸ Bu iki alıntıdan hareketle üç önemli tespit yapılabilir:

- Türkiye'de sermaye, bu gün eğitim hizmetini üretip/pazarlayacak bir seviyeye gelmiştir. Bu aşamada bilinen neo-liberal politikaların tanımladığı eğitim anlayışı devreye giriyor:

"Okulda, anne ve babalar ve çocuklar tüketici, öğretmen ve okul yöneticileri üreticilerdir. Okullaşmanın merkezileşmesi, birimlerin gittikçe genişlemesine yol açar ki, bu da tüketicilerin seçim yapma kapasitelerinin düşmesine neden olur" (Friedman; 1980, 191).

- Türk sermayesi ulaştığı aşamaya bağlı olarak, uluslararası rekabet sürecine daha donanımlı girmek istiyor. Bu anlamda sermayenin dünya ölçeğinde hareket ettiği bir dönemde, uluslararasılaşmak isteyen ya da uluslararası dinamiklerin baskısı altında bu süreçlerle eklemlenmek zorunda olan kesimler için, bilgi ve becerileri gelişmiş insan gücüne olan ihtiyaç artmıştır.

- Bu iki belirlemeden sonra, bir ölçüde bu iki değişkenin yaşama geçirilmesi için uygulamaya konulan "neo-liberal yapısal uyum programlarının" eğitim açısından özel öneme sahip olduğunu belirtmemiz gerekiyor.

Tablo 1

Konsolide Devlet Bütçesi ve Eğitim Sektörünün Payı (milyar TL)				
Yıllar	Konsolide Bütçe	MEB Bütçesi	Eğitim Bütçesi (MEB+YÖK+ Üniversiteler)	Yüzde (%)
1994	818840	93.068	121.842	14,9
1995	1.330.290	134.665	179.213	13,5
1996	3.510.989	254.979	345.293	9,8
1997	6.255.000	509.064	705.763	11,3

Kaynak: Türk-İş '97 Yılı

Eğitim sisteminde olup-bitenleri anlamak için, bu üç değişkenin ve bu değişkenler arası süregelen dinamik ilişkilerin analiz edilmesi gerekiyor. Karşımızda eğitim sistemini etkileyen tek bir değişken değil, fakat farklı sonuçlara yol açacak üç önemli değişken vardır. Örnek olarak verili eğitim sisteminin işlemediğine

ilişkin vurguları analiz ederken, bu vurguların niye referansla yapıldığını bilmemiz gerekir. Verili eğitim sisteminin etkin olmadığı, kaynakların israf edildiği, eğitime yapılan yatırımın bireysel getirisi-

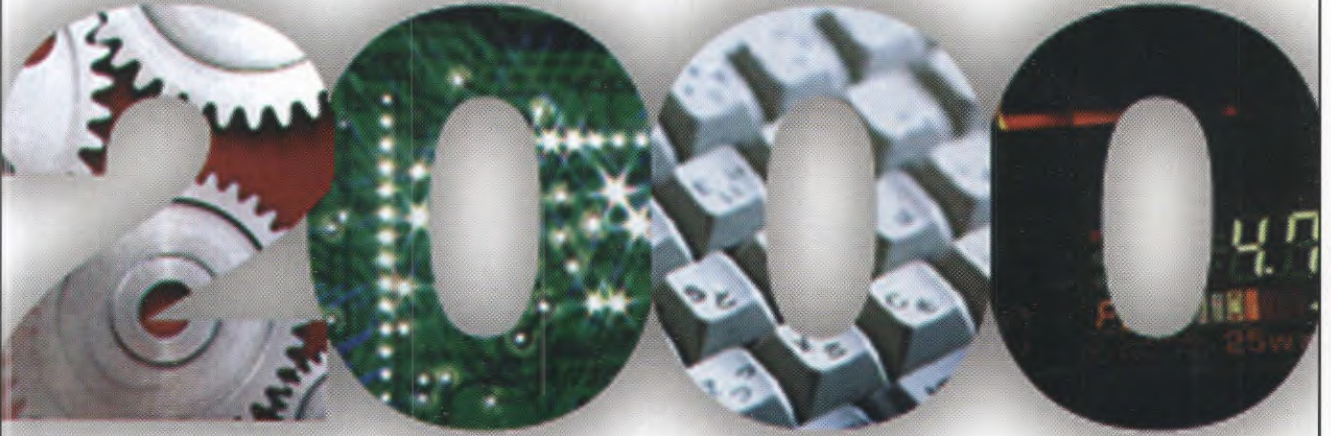
nin sosyal getirisinden fazla olduğu yönündeki vurgular büyük ihtimalle eğitimi bir metaa dönüştürecek, sermayenin etkinlik/kârlılık alanına dönüştürülmesi için ileri sürülmüş argümanlar olduğunu bilmemiz gerekiyor. Diğer yandan her ne zaman sanayi-üniversite işbirliğinden, üniversitelerin aslında birer girişimci olduğu yönünde vurgu yapılıyorsa, bu nokta da ise eğitimin getirisi olan uzmanlığa duyulan ihtiyaç işaret ediliyor demektir. Bu iki vurgu arasındaki en önemli farklılık, eğitimi kârlılık alanı olarak görme ile eğitimi uzmanlık/bilgi donanımını sağlayarak verili rekabet ortamında etkin olma gibi iki farklı alana ait meşrulaştırma ile karşı karşıya olduğumuzu bilmemiz gerekiyor. Eğitime ilişkin söyleme yansıyan bir diğer durum ise, yapısal uyum programları ile gündeme alınan, kamu harcamalarının kısıtlanmasına yönelik neo-liberal politikalarıdır.⁹ Kamu kaynaklarının kısma yönündeki uygulamalar beraberinde eğitime ayrılan kaynakların düşmesine yol açmıştır (bk: tablo 1). Diğer yandan neo-liberal politikaların yaşama geçirilmesi ile birlikte başlatılan yeni gelir dağılım politikaları, toplumsal açıdan eşitsizliği artırıcı bir dizi uygulamanın yaşama

Tablo 2

Özel İlkokul Sayısında Artış			
Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1984-1985	82	20.298	827
1985-1986	88	24.764	970
1986-1987	109	31.511	1.506
1988-1989	134	40.599	1.882
1990-1991	169	44.442	2.312
1991-1992	191	44.384	2.462
1993-1994	221	45.115	2.737
1994-1995	247	48.931	2.863
1995-1996	247	55.975	3.172
1996-1997	247	71.015	4.057

Kaynak: E.Üner (1997;294)

Türkiye'yi

'li yıllara
taşıyan
bütün
yatırımcılarımıza
teşekkürler!...

Halk Leasing

T.C. Halk Bankası ve OYAK'ın
ortaklığıyla kurulmuştur.

HALK LEASING
FİNANSAL KİRALAMA A.Ş.

İSTANBUL

19 Mayıs Cad. No:1
Golden Plaza Kat:2
80220 Şişli-İstanbul
Tel : (0212) 230 92 48 - 234 48 79
Fax:(0212) 230 46 69

ANKARA

Kuveyt Caddesi No:1/5
Kavaklıdere-Ankara
Tel:(0312) 428 05 26
Fax:(0312) 428 05 27

İZMİR

Hürriyet Bulvarı 4/1 Kavala
Plaza No:208 Konak-İzmir
Tel:(0232) 484 11 20
Fax:(0232) 484 12 49

ADANA

Turan Cemal Benker
Bul. Gizerler İş Merkezi
No:76 Kat:7 D:19 Adana
Tel:(0322) 458 65 01-459 19 02
Fax:(0322) 459 19 03

Yeni bir güç

Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren

MNG Grubu'nun yeni hizmet dalı,

bankacılık...

Güçlü özkaynakları, deneyimli kadrosu

ve çağdaş bankacılık anlayışıyla

MNG Bank ile yeni bir dönem başlıyor.

Aradığınız size özel, tam hizmet

bankacılığı ise... MNG Bank.

İstanbul Merkez (Taksim)

İstanbul Kozyatağı

İstanbul Bakırköy

İstanbul Mecidiyeköy

Ankara

İzmir

MNG BANK

Genel Müdürlük: Mete Cad. No. 40 80060 Taksim - İstanbul Telefon: (212) 251 36 22 Faks: (212) 251 31 03

geçirilmesini gündeme getirmiştir. Sermayeye kaynak aktarma adına başlatılan uygulamalar kitlelerin yaşam seviyesini düşürdüğü ölçüde kitlelerin eğitim harcamalarına kaynak ayırmalarını daha da güçleştirmiştir. Her iki uygulama sonuç olarak eğitimin miktar ve kalite olarak düşmesine neden olmuştur. Bu ise eğitimin son zamanlarda artan önemi ile çeliştiği ölçüde ekonomik durumları görece iyi olan kesimler için daha kaliteli bir eğitim ihtiyacını artırdığı oranda eğitimi kârlı bir alan haline getirme yönündeki eğilimi iyice güçlendirmiştir.

Eğitim Metalaşması/Özel Okullar

Yukarıda genel çerçevesini çizdiğim vurguyu Türkiye içinde de yapabiliriz: Türkiye'deki eğitimde yaşanan değişiklikleri özelleştirme başlığı altında genelleştirme yanlış olacaktır. Yukarıdaki vurgulardan da hareketle eğitimde olup bitenleri bir kaç başlık altında toplayabiliriz.

Tablo 3

Özel Lise Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayısındaki Artışlar			
Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1979-80	68	21.789	1.195
1980-81	68	21.882	1.162
1981-82	67	22.322	1.231
1982-83	68	24.660	1.331
1984-85	74	32.222	1.487
1985-86	77	38.529	2.771
1986-87	85	45.652	4.117
1988-89	108	63.846	5.568
1990-91	167	66.561	6.884
1991-92	202	64.493	6.625
1993-94	243	64.644	7.990
1994-95	285	46.606	6.619

Kaynak: F. Gök (1997; 439).

Eğitimin kârlı bir sektör olarak piyasa sürecinde sermayenin etkinlik alanına bırakılması 1980'lerden itibaren büyük bir hız kazanmıştır. Metinde verdiğimiz tablolara bakıldığında özel ilkökul, ortaokul ve özel liselerdeki artışın 1980'lerden itibaren gösterdiği artış ivmesinin ne kadar önemli olduğu görülecektir.

Özellikle ilkökul, ortaokul ve liselerin özel kesim yani sermaye tarafından arz edilmesi, yukarıda sıraladığımız, uzman insan ve donanımlı insan yetiştirme motifinden uzak daha çok kârlılık amacı içerdiği açıktır. Veriler, özel okulların kapitalist ilişkilerin çok da-

ha yoğunlaştığı kentlerde kurulduğunu gösteriyor. Özel okulların eğitim ücreti ile talep ettikleri miktarlara bakıldığında ise, rakamların oldukça yüksek olduğunu görüyoruz. (Örnek olarak 1988-1989 yılında, bir özel okulda okumanın (7 yıl) maliyetinin otuz milyar ile 90 milyar arasında değiştiği vurgulanmıştır. (Örnek olarak Üsküdar Amerikan Kolejinin yıllık ücreti 910 milyon TL).

Özel okulların gelişmesinde hiç kuşkusuz en büyük destek, devletten özel okulları teşvik edici bir dizi uygulamasından geldiği görülecektir. Türkiye'de bir taraftan kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki olumsuz ilişkiyi işaret kesimler, diğer yandan özel okulların teşviki için gerekli düzenlemeleri yapmışlardır (teşvik kredileri, yatırım indirimleri, vergi muafiyeti vb.) Sınıfsal farklılıkların iyice açığa çıktığı 1980'lerin eğitim sisteminde ilk uygulama aynı zamanda özel okullara gidişatı hızlandıran süper lise uygulaması olmuştur. Bilineceği gibi bu uygulamanın mimarı bizzat devlet olmuştur. F. Gök'ün haklı olarak belirttiği gibi, "Türkiye'de eğitimde krizin durumunun en çarpıcı göstergelerinden biri devletin kendi özel okullarını kurmasıdır denebilir. Ortaöğretimde devlet okulları içinde hiyerarşik bir yapı vardır. Bir yanda Süper Lise ve Anadolu Lisesi, diğer yanda ise gittikçe gettolaşan genel liseler vardır" (F. Gök, 1997, 436, vurgular bana ait). Gettolaşan liseler, donanımlı eğitim için gerekli kaynakları bulamazken, ekonomik açıdan büyük ödemelerin yapıldığı özel okullara devletin kaynak aktarması, sorunun toplumsal ve sınıfsal boyutunu açığa çıkarması açısından büyük önem taşıyor.

Tablo 4

Özel Ortaokulların Sayısındaki Artış			
Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1979-80	77	21.789	833
1980-81	80	21.882	821
1981-82	78	22.322	897
1982-83	79	24.660	988
1984-85	87	32.222	1.247
1985-86	101	38.529	451
1986-87	123	45.652	93
1988-89	151	63.846	58
1990-91	184	66.561	78
1991-92	205	64.493	68
1993-94	231	64.644	70
1994-95	289	60.905	57

Kaynak F. Gök (1997).

Bunun ötesinde 1990 yılı üniversiteler için de farklılaşmayı işaret eden bir gelişme olmuş ve ilk özel üniversite BİLKENT kurulmuştur. Verili üniversite sistemini muazzam ölçüde tahrip edildiği bilincinde olunsu gerek, bu tahribatı gerçekleştirenler arasında önemli bir yeri olan insan ilk özel üniversiteyi kurmuştur. 1997-1998 yılı özel üniversitelerin kuruluş sayısında büyük artışlar olmuştur. Öyle ki son zamanlarda özel üniversite sayısına ilişkin bir şeyler söylemek için, günü birlik bilgiler alma durumunda kaldık. Hiç bir denetimin olmadığı bu özel okullara, üniversite sınavında gerekli başarı gösteremeyen ama, özel üniversitenin belirlediği eğitim ücretini (örnek olarak 1997-1998 eğitim yılı için Işık Üniversitesi 6 bin 480 dolar belirlerken, Yeditepe

Üniversitesi Tıp ve Diş Hekimliği için 10 bin dolar, mühendislik ve güzel sanatlar için 7 bin 500 dolar belirlemiştir) ödemede başarılı olan öğrenciler, hızla özel üniversitelere kayıt olmaya başlamıştır. Kısa bir süre içinde özel üniversite sayısı 19'u bulmuştur. Özel üniversitelerin sadece ekonomik durumu iyi olanlara diploma pazarlaması, aynı zamanda diploma ile birlikte öğrenciye daha iyi bir geleceği pazarlaması, adalet ve eşitliğin sadece günümüzde değil gelecekte de ortadan kalkmasına neden olacak bir duruma yol açmıştır.

Burada özel okulların kurulmasına ilişkin iki belirlemenin yapılması gerekiyor:

-İlk olarak özel okulların kurulması kesinlikle özelleştirme değildir, çünkü özel okulların kurulmasıyla kamudan özele bir mülkiyet değişimi gerçekleşmiyor.

İkinci olarak ise Türkiye'de kurulmaya başlayan özel okulların temel amacının, piyasa süreci içinde eğitimden kâr elde etmek olduğunun belirtilmesi gerekiyor. Açılan okullar, özellikle de özel üniversitelerin dünya ekonomisinde süregelen araştırma ve geliştirme faaliyetlerini destekleme ve bilgi pazarlama yönündeki eğilime paralel olarak kurulduğunu söylemekten şimdilik çok çok uzağız. Ülkemizde özel okullar, piyasa sürecinde önemli bir meta haline dönüşen eğitimden kısa sürede kâr elde etme amacı için kuruluyor.

Burada bizim çalışmanın temel referans noktası

olan "girişimci üniversite" yani piyasanın talepleri doğrultusunda projeler üreten ve bilgi donanımı sağlayan üniversitelerin durumunu sorgulamamız gerekiyor. Türkiye sermayesinin tarihsel eğilimi burada bir defa daha açığa çıkmıştır. Uluslararası sermaye veya son dönem moda olan vurguyla küreselleşme eğilimlerine cevap verecek üniversite modeline genel olarak sermaye tarafından kurulan üniversitelerde pek fazla

prim verilmediği gözlemlenmekte. Belirli bir kurumsallaşmış düzeye ulaşan kamu üniversitelerinin bir kaçında proje yönelimli gelişme stratejileri oluşturulmaya başlanmıştır. Sermaye ya da devletin güncel taleplerine yönelik projeler üreten sınırlı sayıda üniversite, TÜSİAD ve çevresinin ilgisini çekmiş olsa gerek, bu üniversite-

leri diğer üniversitelerden ayırarak araştırma üniversitelerine dönüştürme yönünde bir dizi talep ileri sürülmeye başladı. Bu talep TÜBİTAK'ın düzenlediği 1. Bilim Şurası'nda açık bir şekilde dönemin Cumhurbaşkanı ağzıyla dile getirilmiştir.

"Araştırmacılarla, ekonomik çevreler, üniversiteler ve sanayi arasında zengin bir diyalogun bulunması, ülkemizin geleceği bakımından mutlak bir zarurettir. Bu itibarla, bu diyalogu araştırmacıyla sanayici arasındaki işbirliğinin, araştırmacıların hareket kabiliyetinin, yani yer değiştirmesini teşvik edici, artırıcı tedbirler almak zorundayız. Böylece araştırmacı, daha aktif olarak bilgilerin kullanıcılara transferine katılmış ve onların uygulamaya konmasına, iştirak etmiş olacaktır" (T. Özal, 1991, 13)

TÜBİTAK'ın 1. Bilim Şura'sında dile getirilen düşünceler, daha sonra TÜSİAD'ın hazırlattığı *Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji* adlı Raporda çok daha detaylandırılmış bir şekilde özellikle Amerika'da yaşanan deneyimlerin de belirleyiciliğinde Türkiye'nin gündemine alınmıştır. Bu raporda varolan eğitim sistemi ve üniversitelerin nasıl değişmesi gerektiği açıkça dile getirilmiştir:

"Bilgi ve bilgili insan gücünün, ekonominin en önemli girdileri haline gelerek sermayenin ve üretim faktörlerinden birini oluşturması, bilim ve teknoloji arasındaki ilişki ile birlikte **Bilgi Toplumu'nun ve Sanayi Sonrası Toplumu'nun** en belirgin niteliğidir. Bu nedenle bilgi ve bilgili insanların kaynağı olan üniver-

siteler ve araştırma merkezlerine ileri ve özellikli üretim faktörleri" adı verilmektedir. (TÜSİAD, 1994, 31, vurgular orjinaldir).¹⁰

Yukarıda tanımladığımız üretilen bilginin artan oranda sermayenin toplam döngüsünde belirleyici olduğu yönündeki düşüncemizi, Rapordan aldığımız bu parça daha açık bir şekilde ifade etmiştir. Üniversiteler ileri ve özellikli üretim faktörü olarak tanımlanmıştır. Bir üretim faktörü. İnsanı sermaye olarak tanımlayan insan sermayesi kavramlaştırılmasından sonra, üniversiteler ve ürettikleri bilgi de bir üretim faktörü olarak analiz edilmeye başlanmıştır. Bu bir anda KODAK'ın araştırma-geliştirme birimini kapatarak üniversiteyle ilişkiye geçmesi, Bill Gates'in yani Microsoft'un Cambridge Üniversitesiyle yaptığı büyük ölçekli anlaşma, ya da diğer bir dizi firmanın firma içi eğitim, uzmanlık faaliyetini üniversitelere aktarmasını akıllara getirmekte. TÜSİAD raporu ile gündeme alınan bu proje daha sonra YÖK tarafından hazırlanan bir yasa tasarısı ile karşımıza çıktı.

Ülkenin ekonomi-politik koşulları, şimdilik araştırma-üniversite ya da getto üniversite ayırımına dayalı bu tasarının kabulünü geciktirdi. Diğer yandan bu günlerde bakanlar kuruluna sunulan 2547 Sayılı Kanun ile 78 ve 124 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ile yükseköğretimde yapılmak istenen değişikliklerde üniversitenin bir firma, üniversitenin ürettiği ürün olarak bilgi ise piyasada değerlendirilmesi gereken bir meta olarak tanımlanmıştır. Kanun tasarısının ilk maddesinden itibaren vakıf yüksek okullarının meşruluğu sağlanmak istenirken, kamu üniversiteleri ise piyasa sürecine bağlanmak isteniyor. Projeleri temel alan bir dizi uygulamayla birlikte, üniversitenin idari yönetiminde akademik ünvanı olmayan serbest meslek sahibi insanların rektör yardımcısı olarak söz sahibi olmalarını dikkate değer bir diğer değişiklik. Diğer bir değişiklik ise araştırma profesörlüğü ile başlatılmak istenen uygulamadır. Maddeye göre "ilgili üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü senatosunun kabul etmesi halinde, herhangi bir kadroyla ilişki kurmaksızın, tüm giderlerinin sürekli olarak gerçek veya tüzel kişiler tarafından karşılanacağı taahhüd edilen profesörler görevlendirilebilir. Bu tür profesörlüklere verilecek isimler ile bunlara ilişkin diğer hususlar ilgili üniver-

site veya yüksek teknoloji enstitüsü ile giderleri sürekli olarak karşılamayı taahhüd eden gerçek veya tüzel kişiler arasında yapılacak sözleşmeyle" belirleneceği vurgulanmış. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise, üniversitelerin kaynak olanaksızlıkları içinde zaten belirli bir süredir piyasanın taleplerine göre hareket ettiği yönündeki gerçekliktir. Üniversite şirketleri ve bilim parklarının oluşması bu anlamda özel bir anlam taşıyor.

Burada olası bir yanlış anlamayı önlemek için, üniversitelerin yaşanan gerçeklikle ve üretimle ilişkisinin olması gerektiğini vurgulamamız gerekiyor. Üniversitelerde üretilen bilgiler hiç kuşkusuz bir dizi

ihtiyaçlara karşılık üzere, bir dizi riski azaltmak üzere üretilir. Burada sorun üretilen bilginin yararlılığı değil, sorunlu alan üniversiteyi tanımlayan yaşam ve özgürlük alanının tamamen piyasa güçlerine teslim edilmesidir.

Okullarda Taşeronlaşma

Eğitim sisteminde özelleştirme olarak adlandırılacak en önemli gelişme,

eğitim hizmetinin devanı için direkt ilişkisi olmayan bir dizi hizmetin ya da girdinin kamusal olarak üretilmesi yerine bu hizmet ya da girdilerin alt-sözleşme ilişkileriyle-taşeronlaşma- (ihaleler) özel kesime aktarılmasıdır. Özellikle ilk elden eğitim için gerçek anlamda girdi olarak DMO'nin sağladığı üretim maddelerinin dışarıdan tedariki bu anlamda ilk adımı oluşturmuştur. Personelin ya da öğrencinin okula gidiş-gelişinin özel şirketlere verilmesi, yemek ve temizlik işlerinin özel şirketlere aktarılması eğitimde özelleştirmeyi hak eden uygulamalardır.

Kullanılan Öder ve Harçlar

Neo-liberal analizlerin diğer yandan, "kullanılan öder" ilkesi ile dile getirdikleri temel ilke, eğitim sisteminde eğitim hizmetinden yararlanan öder ilkesi diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yaşama geçirilmiştir. Thatcher Hükümetinde İngiltere Bilim ve Eğitim Sekreteryası Kenneth Baker bunu açıkça dile getirmiştir:

"Eşitlikçi çağ sona erdi."

Eşitlikçi çağın sona ermesi yönündeki vurgu, eğitimin herkesin kullanacağı bir hak olarak tanımlanma-

Eğitim sisteminde özelleştirme olarak adlandırılacak en önemli gelişme, eğitim hizmetinin devanı için direkt ilişkisi olmayan bir dizi hizmetin ya da girdinin kamusal olarak üretilmesi yerine bu hizmet ya da girdilerin alt-sözleşme ilişkileriyle-taşeronlaşma- (ihaleler) özel kesime aktarılmasıdır.

sı yönündeki genel kanının hızla değişmesine yol açmıştır. Yukarıda da verdiğimiz gibi eğitim, aslında verili eşitsizlikleri yeniden üreten bir özelliği vardır. Fakat kullanan öder ilkesi yaşama geçirildiğinde, eğitimin yarattığı olanakları sadece ekonomik olarak

bu hizmetin maliyetini karşılayanların kullanabilmesini gündeme getirmiştir. Yani tarihsel süreç içinde kazanılan bir dizi hakkın kaybedilmesi durumu ile karşılaşyoruz. Burada birbirine paralel bir süreç yaşanıyor. Kapitalizme içkin olan potansiyeller açığa çıktıkça, yani ticarileşme eğilimi arttıkça her türlü sosyal aktivite yarar ilkesi doğrultusunda analiz edilmeye başlanıyor. Eğitimin sermayenin kârlılık alanı içinde tanımlanması süreci aynı zamanda emeğin meta olarak tanımlanmasını gündeme getirmiştir. Eğitimde metalaşma

Eğitimin sermayenin kârlılık alanı içinde tanımlanması süreci aynı zamanda emeğin meta olarak tanımlanmasını gündeme getirmiştir. Eğitimde metalaşma süreci eğitime bir meta olarak talep edenler ile bu metayı sunanlar arasında bir ilişkinin varlığına yol açtığı ölçüde, eğitim için yapılan harcamalar bir yatırım olarak henüz telaffuz edilmeye başlanmıştır

süreci eğitime bir meta olarak talep edenler ile bu metayı sunanlar arasında bir ilişkinin varlığına yol açtığı ölçüde, eğitim için yapılan harcamalar bir yatırım olarak henüz telaffuz edilmeye başlanmıştır. Buna göre eğitime yapılan yatırımların getirisi, belirli bir zaman dilimi sonrasında eğitimden elde edeceği faydalar tarafından belirlenmekte. Bu anlamda özellikle üniversite eğitiminin özel getirisinin, sosyal getiriden daha fazla olduğu yönünde ısrarlı vurgular yapılmaya başlamıştır. Özellikle Dünya Bankası ve OECD'nin desteklediği bu tür çalışmalarda, özellikle üniversite eğitiminden yararlananların bunun karşılığını ödemeleri gerektiği yönünde savunular yapılmıştır.

11 Nisan 1990 tarihli Resmi Gazete ile yürürlüğe giren Kanun Hükmünde Kararname ile Yüksek Öğretimde yararlanan öder ilkesi, yani paralı eğitim uygulamaya konuyordu. Daha sonraki uygulamalar da göz önüne alındığında, Türkiye'de eğitim harçları, "yüksek-

köğretim kurumlarının genel bütçesi temel alınarak Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmekte." Yeni-sağ politikalarının önemli vurgularından olan kullanan öder ilkesi ya da "eşitlik çağı" sona erdi vurgusu böylece ülkemizde eğitimde harçlar kanalı ile yaşama sokulmuştur. Harçlar hiç kuşkusuz eşitlikçi olan bir çağı sona erdirmeyi, ama eşitsiz olan yaşamın daha da eşitsiz olmasına yol açtı.

Kamusal Eğitim Kurumlarında Kısmi Ticarileşme

Eğitim sistemi açısından bir diğer gelişme ise, üniversite ve yüksek okulların ürettikleri bilgi ya da sağlık gibi hizmetleri artan ölçüde piyasanın şartları içinde değerlendirmesi yani ticarileştirmesidir. Özellikle Tıp Fakültelerinde yaşanan durum, yani özel vakıflar oluşturarak sağlık hizmetinin pazarlanması eğitimin ticarileşmesi açısından ilk etapta belirtilmesi gereken uygulamadır. Bu hiç kuşkusuz Tıp Fakültesi ile sınırlı bir olay değildir, yabancı dil dersleri, gümrük işleri, muhasebeye ilişkin sertifika veren üniversite içi uygulamalar ticarileşmenin gittikçe arttığını gösteriyor. Üniversitelerde ticarileşme eğiliminin iki önemli nedeni var, ilki üniversitelerin yukarıda da belirttiğimiz gerçekten ekonomik olarak ayakta kalma mücadelesine girmesi, ikinci olarak ise bizzat üniversiteyi ayakta tutan akademik personelin 1980'li yıllarla birlikte büyük ölçüde düşen ücretler karşısında yeterli bir yaşam düzeyi tutturma için bu yönde ki aslında akademik olmayan etkinliklere yoğun olarak girmesidir. Böylece ticarileşen ve piyasanın belirlemelerinden hareket eden kurumsal değişken olarak üniversiteler ve okulların yanısıra eğitimin temel aktörlerinin de metalaştığını görüyoruz.

Öğretim Elemanlarının Metalaşması

Öğretmen ve öğretim elemanlarının metalaşma sürecini başlatan uygulama dershanelerin açılması ile başladı. Daha sonra ise özel okulların açılması ile büyük sayılara varan öğretim kadrosu, esas eforunu özel okul ya da dershanelere aktarmaya başlamıştır. Getirisi daha fazla olduğu için ya tamamen kamusal görevinden vazgeçilmekte ya da kısmi olarak özel okullarda görevler alınıyor. Eğitim sistemi açısından burada iki önemli sonuç açığa çıkıyor, ilki piyasanın belirlediği bir çerçeve içinde piyasanın mantığında hareket eden bir eğitim kadrosu, ikinci olarak da, hâlâ büyük sayılarda olan kamuokullarında eğitimin niteliğinin düşmesi. Özellikle kamu üniversitelerinde son zamanlarda meydana gelen kan kaybı, bu okullarda yakın

dönemde ders verecek öğretim elemanı bulamama gibi bir sonuca yol açacaktır. Burada beşeri sermaye kavramlaştırmasına önem veren çevreler için yöneltilecek en önemli soru, hemen hemen donanımın tümünü kamu olanaklarından kazanan bu insanların kamuya hiç bir karşılık ödemediği özel sektöre geçmesi ile gerçekleşen kaynak aktarımı hangi mantık sınırları içinde açıklanacaktır. Kamu okullarında okuyan öğrencilerin kaybı nasıl karşılanacak? Özellikle de belirli bir sınav sonucu başarılı olan üniversite öğrencilerine, öğretim görevlilerine kaybetmeleri ya da iki farklı alanda çalışmanın getirdiği yorgunluktan kaynaklanan yeteri kadar etkin olamama durumlarından kaynaklanan eğitimin kalitesindeki düşüşleri nasıl açıklayacağız?

Sonuç Yerine

Eğitim sisteminde gözlemlenen tüm bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra, Türkiye'nin nüfusla-eğitim arası ilişkilerine bakıldığında durumun içler acısı olduğu açığa çıkıyor. Her şeyden önce, okur yazar olmayan (1990 verisi) nüfusun toplam nüfusun %19,5'ünü oluşturduğunu görmekteyiz. "Türkiye'nin genç bir nüfus yapısına sahip olduğu gerçeğinden hareketle, (15-24 yaş arası nüfusun toplam nüfusa oranı, %17,9) ve 25 yaş üstü olan nüfusun Türkiye'de ortalama eğitim görme süresi sadece 3,5 yıl, buna karşılık dünya ortalaması 5 yıl olduğu düşünülecek olunursa, çok daha önemlisi toplam işgücünün sadece % 5'inin yükseköğretim görmüş olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin eğitime olan ihtiyacının ne kadar önemli olduğu gerçeği açığa çıkar." (F. Ercan, 1997b.)

Yukarıda detaylı olarak değindiğimiz gibi, sermayenin uluslararası arenada artan rekabeti beraberinde eğitimin, eğitim ile elde edilen bilginin ve sevimsiz bir kavramlaştırma olan insan kaynaklarının öneminin artmasına neden olmuştur. Böyle bir dönemde, Türkiye'de eğitim sistemi, sermayenin kısa süreli kârlılık amaçlı etkinliklerine bırakılmıştır. Bu gelişmenin toplumun özellikle belirli kesimleri için olmazsa olmaz bir hak olan eğitim haklarının ortadan kalkması anlamına geldiği bir gerçektir. Ama belki daha da ilginç, uluslararasılaşan ve artan oranda uzmanlaşan bir ekonomide kendi bindiği dalı, bir anlamda geleceğini budağan bir sermaye ile karşı karşıya olduğumuzu göstermekte. Burada sorun, kısa süreli çıkarlar dolayında hareket eden bireysel sermayelerin genel olarak sermayenin tümü için olumsuz sonuçlar yaratması değil, sorun geniş kitlelerin en temel haklarının ellerinden alınmasıdır.

Kaynakça

Apple, M.W (1996) *Educating The "Right" Way: Schools and The Conservative Alliance*, Wisconsin Üniversitesi, Basılmamış çalışma.

Bennel, P. (1996) "Rates of Return to Education: Does the Conventional Pattern Prevail in Sub-Saharan Africa?", *World Development*, cilt 24, sayı 1

Bowles, S ve H. Gintis (1976) *Schooling in Capitalist America Educational Reform and The Contradictions of Economic Life*, Basic Books, Inc., Publishers, New York.

Bowles, S (1976) "Unequal Education and The Reproduction of the Social Division of Labour", *Schooling and Capitalism*, (ed: R. Dole, G. Esland ve M.MacDonalds), The Open University Press, London.

Carnoy, M. (1995) "Structural Adjustment and The Changing Face of Education", *International Labour Review*, cilt 134, sayı 6

Colclough, C. (1996) "Education and The Market: Which Parts of the Neoliberal Solution are Correct", *World Development*, cilt 24, sayı 4.

Drucker, P. (1994) *Yeni Gerçekler*, (Çev: B. Karanaki), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Ercan, F. (1996a) "Özgürleşme Süreci Olarak Bilim ve Özgürleşme Sürecinin Engeli Olarak Toplumsal İlişkiler", *ÖES Bülteni*, sayı 18.

Ercan, F (1996b) "Yükseköğretimde Yeniden Yapılanmanın Ekonomi Politikası", *İktisat Dergisi*, sayı 357.

Ercan F. (1997a) "Neo-liberalizm ve Yapısal Uyum Programlarının Eğitim Hakkı Üzerindeki Etkileri" *Türk-İş 1997 Yıllığı*, Türk-İş, Ankara.

Ercan, F (1997b) "Eğitim Ekonomisi ve Eğitim Sermayeleştirilmesi" *TMMOB Uluslararası Kamu Girişimciliğinin Geleceği*, TMMOB Yayınları, İstanbul.

Ercan, F (1997c) "Sermayenin Gelişi Açısından Eğitimin Piyasallaşması, Toplumun Gelişimi Açısından Eğitimin Toplumsallaşması", *III. Ulusal Makine Mühendisliği ve Eğitim Sempozyumu Rapor ve Bildiriler Kitabı*, TMMOB Makine Mühendisler Odası, İstanbul.

Ercan, F (1997d) "Neo-Liberal Küreselleşme Sürecinde Sermayenin Yeniden Yapılanması: Sermaye İçin Dinamikler Açısından Bir Çerçeve Denemesi", *TMMOB 1997 Sanayi Kongresi'ne Sunulan Tebliğ*, Tebliğler Yayıncılık.

Ercan, F (1997e) "Kalkınma(dan) Yapısal Uyuma, Küreselleşmeden Marjinalleşmeye: Afrika", *Özgür Üniversite Forumu*, cilt 1, sayı 1.

Friedman, M (1980) *Free to Choose*, Secker & Warburg, London.

Friedman, M (1988) *Kapitalizm ve Özgürlük*, (çev: D.Erberk ve N.Himmetoğlu), Altın Kitaplar, Ankara.

Ghai, D. (1995) "Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi", Stewart, F (1995) "Eğitim ve Uyum", R.Prendergast ve F.Stewart(ed) *Piyasa Güçleri ve Kalkınma*, (çev, İ.Eser), Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul.

Gök, F (1997) "Ortaöğretimde Özelleştirme", *Kamu Girişimciliğinin Geleceği*, TMMOB, İstanbul.

Green, D.G (1988) *The New Right The Counter-revolution in Political, Economic and Social Thought*, Harvester & Wheatsheaf, New York.

Hymer, S (1978) "International Politics and International Economics; A Radical Approach", *Monthly Review*, Vol.29/10i.

Kasnakoğlu, Z ve E.Erdil. (1994) "Trends in Education Expenditures in Turkey: 1975-91", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, cilt 21, sayı 4

Lucas, R.E.B (1994) "The Impact of Structural Adjustment on Training Needs", *International Labour Review*, cilt 13, sayı 5-6.

Mandel, E (1975a) "The Recession & The Prospects for The International Capitalist Economy", *Inprecor*, sayı 27/28.

Özal, T (1990), "Açılış Konuşması", *İ Bilim Teknoloji Şurası*, TÜBİTAK, Ankara.

Owetz, R. (1996) "Turning Resistance to Rebellion: Student Movements and the Entrepreneurialization of The Universities", *Capital & Class*, sayı 58.

Palloix, C, (1977) "The Self-Expansion of Capital on a World Scale", *Review of Radical Political Economy*, Cilt 11, sayı 2.

Psacharopoulos, G (1994) "Returns to Investment in Education: A Global Update", *World Development*, cilt 22, sayı 9.

Stewart, F (1991) "The Many Faces of Adjustmen", *World Development*, cilt 19, sayı 12.

Üner, E, (1997) "Temel Eğitim-İlköğretimde Özelleştirme", *Kamu Girişimciliğinin Geleceği*, TMMOB, İstanbul.

TÜBİTAK (1990), *İ Bilim Teknoloji Şurası*, TÜBİTAK, Ankara.

TÜRK-İŞ (1997) *TÜRK-İŞ'97 Yıllığı*, Ankara.

lardır. Bak: S.Bowles ve H.Gintis (1976) ve S.Bowles (1976).

³ Beşeri sermaye kavramının kendisi, tıpkı insan kaynakları kavramı gibi, kapitalist toplumun her şeyi meta ve kaynağa indirgeyen düşünce biçiminin uzantısı olduğu yönündeki analiz için bak: F. Ercan (1997a/1997c).

⁴ Sermayenin uluslararasılaşması yönündeki ilk ve öze ilişkin detaylı (bildiğim kadarıyla) çalışmalar C.Palloix, (1977), S.Hymer (1978) ve E.Mandel (1975) tarafından gerçekleştirilmiştir.

⁵ Küreselleşme kavramının detaylı analizi için bak; F. Ercan, (1997e).

⁶ İnsan sermayesi için temel başvuru için bakınız: Gary S.Becker (1993).

⁷ Girişimci üniversite kavramlaştırması için bak; F. Ercan, (1996b).

⁸ Türkiye'de sermayenin özellikle uluslararasılaşan sermayenin ekonomik ilişkilerde elde ettiği güce ilişkin detaylı bir analiz için bak; F. Ercan (1997d).

⁹ Yapısal uyum programları ile eğitim arasındaki ilişkilerin Türkiye'yi de içine alacak şekilde dünya ölçeğinde analizi için bak: F. Ercan (1997b).

¹⁰ Detaylı bilgi için bak: TÜSİAD (1994).

Dipnotlar

¹ Eğitimin işlevi için bak: F.Ercan (1996a).

² Genel olarak eğitim ile ilgili analizlerde, eğitimin kapitalist toplumda piyasada verili olan olası eşitsizlikleri azaltacağı yönünde vurgular vardır. Tüm verilere karşılık, Samuel Bowles ve Herbert Gintis, ısrarlı bir şekilde kapitalist toplumda eğitimin temel işlevinin verili eşitsiz ilişkilerin artarak yeniden üreten mekanizması olduğunu vurgulamış-

Üniversitelerde "Part-Time" ve Bazı Muhtemel Sonuçları Üzerine¹

Adnan Ekşigil (*)

Konuyla ilgili eleştiri ve yakınmaları çok duyuyoruz ama, gördüklerimiz yalnız Türkiye'ye özgü değil: en gelişmişleri de dahil olmak üzere, dünyanın çoğu ülkesinde, üniversitelere ayrılan kaynaklarda nispi bir azalma var. Tabii ülkeler arasında bazı önemli konjonktürel farklar yok değil. Örneğin Rusya'da üniversiteler bugün tam bir çöküş halindeyken, Amerika'da bazı üniversiteler belki de tarihlerinin en parlak döneminden geçmekteler. Ama sadece bazıları. Amerika'daki üniversitelerin büyük çoğunluğunda da, git-gide artan bir kaynak sıkıntısı yaşandığı açık.

Bu genel trendin doğurduğu başlıca sonuçlardan biri, daha çok kamu fonlarıyla beslenen üniversitelerin ayakta kalmak kaygısıyla, piyasanın çarklarına kapılıp özel şirketleri andıran nitelikler kazanmaları ve bazı durumlarda, bizzat şirketlerin yaptıkları işlere soyunmalarıdır. Kuşkusuz bu üniversitelerin "döner sermaye" benzeri kurumlar çerçevesinde piyasaya hizmet satmalarının ötesine geçen, doğrudan doğruya üniversitelerin asli işlevini etkileyen, bir tür "holdingleşme" olgusudur. Bu olgunun en son -ve belki de en çarpıcı- örneği Çin'in en muteber akademik kurumu olan Beijing Üniversitesi'nin, yakın zamanlarda bilgisayar şirketleri kurması ve diğer pekçok alana yatırım yapmasıdır. Görünürde o kadar da başarılıdır ki, Batıdaki birçok üniversitenin benzer girişimler için bu "Çin modeli"nden esinlendiğini duymaktayız.

Üniversitelerin evrimindeki bu son genel eğilimin fayda ve zararlarına ilişkin burada herhangi bir

karşılaştırmaya girecek değilim. Bu yazıda üzerinde durmak istediğim husus, sözkonusu genel eğilimin akademik meslekte görülen katmanlaşma üzerindeki bazı etkileri ile ilgili.

Bilindiği gibi, üniversitelerdeki eğitim kadroları genellikle üç gruptan oluşur. Birinci grup, kadrolu öğretim üyeleridir. Anglo-Sakson dünyadaki tabiriyle, "tenure" a karşılık olarak güzel bir sözcük düşünmüş: "gedik", "Tenure" sahipleri de "gedikli". İşte bu gedikliler, üniversitenin belkemiğidirler. Programları, müfredatı onlar düzenler; bölümlerindeki faaliyetleri onlar yönlendirir; bursları, dereceleri onlar bahşeder.

Emekliliğe dek, iş garantileri vardır. Üniversite bünyesinde en yüksek ücreti olurlar. En korunaklı ve imtiyazlı grup bunlardır.

İkinci grup, sözleşmeli tam-gün ("full-time") öğ-

retim üyeleridir. Kendilerinden, araştırma yapmaktan çok eğitim yapmaları beklenir. Bulundukları kurumun standart nimetlerinden kadrolularla eşit derecede yararlanırlar, fakat sözleşmeleri her yıl veya birkaç yılda bir yenilenmek durumunda olduğundan, diken üstünde otururlar. Sözleşmeliler, nispeten daha düşük ücret almalarına rağmen, üniversitelerdeki eğitim ordusunun en çilekeş ve güvenilir unsurunu meydana getirirler. Akademik topluluğun vazgeçilmez bir parçası olmakla beraber, üniversite işleri ve yönetim sürecindeki rolleri hayli sınırlıdır.

Üçüncü grup ise, "yarı-zamanlı" ("part-time") öğretim üyeleridir. Türkiye'de halen geçerli olan o acayip ayrımı hesaba katarsak, öğretim "üyeleri" de değil, "görevlileri". Bu görevlilerden beklenen, arada bir üniversiteye gelerek, bir veya birkaç belirli dersi ve-

Kadrolulara duyulan alerjinin tabi çok anlaşılır nedenleri var. Başlıca neden, kadro sisteminin belirli bir ağalık düzenine yol açması

(*) Araştırmacı - Yazar

rip, sessiz sedasız toz olmalarıdır. Odaları yoktur, yol-lukları yoktur, adresleri yoktur, aldıkları ücret de, ders başı hesaplandığı için, yok gibi birşeydir. Doğallıkla, çalıştıkları bölüm veya üniversiteye olan sadakat duy-guları da pek gelişmemiştir. Bu üniversite çalışanları bazen geleneksel Japonya'nın gezgin "şövalyeler"ine, ronin'lere benzetilir. Roninler, bir yerlere çırak olarak alınmak ve hizmet sunmak üzere dağ bayır demeden habire dolaşan sahipsiz samuraylardır. Bunlar aslında samurayların hemen hemen tüm beceri ve niteliklerine sahiptirler; tek eksikleri, sabit bir kapıları -sürekli iş-verenleri- bulunmayışıdır.

"Part-time"cılarının bir kısmı, üniversite dışında sürekli bir işlevi ve mes-lekleri olan kişilerdir. Üni-versiteye biraz "şan şeref olsun" diye, biraz "zehir atmak" için, biraz da ömürlerini gençlik aşısıyla uzatmak için giderler. Üni-versiteden aldıkları kadar, üniversiteye verdikleri de küçümsenecek gibi de-ğil-dir: kendi iş yaşamlarından dershaneye taşıdıkları "do-layım-sız" deneyim, çoğu kez etkili bir uyarıcı vazifesi görür.

Ama bütün "part-time"cılar bu rahat konumda değildir. Aslında çoğu "part-time"ı keyiflerinden de-ğil, üniversiteye kapılanamadıkları için sürdürürler. Üniversitelerdeki "part-time" öğretim elemanlarından bahsedildiği zaman, eğitim sosyologlarının ilk düşün-düğü kategori de bu kişilerdir. Sosyologlara göre, bu kişiler üniversite öğretim hiyerarşisinin en altında yer alan ve en çok sömürülen katmandır.² Kuşkusuz doğ-rudur bu. Kaldı ki, salt nesnel açıdan bakıldığında, "part-time"cılarının en talihli olanları içinde pekala doğ-rudur bu. Zira üniversiteden aldıkları tatmin veya üni-versite dışındaki maddi yahut mesleki durumları, orta-daki "sömürü" ilişkisini değiştirmez.

Sanırım bu üç ana gruptan oluşan katmanlaşma, dünyadaki çoğu üniversitede görülen bir durumdur. Tabii ülkeden ülkeye, üniversiteden üniversiteye bu gruplar arasındaki oranlar bazı farklılıklar gösterebilir. Örneğin Türkiye'de, yeni açılmakta olan özel üniver-siteleri saymazsak, kadrolu grubun diğer gruplara ağır bastığı açıktır. O kadar ki; Türkiye'deki devlet üniver-siteleri rahatlıkla birer "memurin üniversitesi" olarak nitelenebilir. Buna karşılık, tam zıt yönde bir örnek seçersek, Latin Amerika ülkelerini düşünebiliriz.

Özellikle Brezilya, Şili ve Arjantin'deki üniversitele-rin hemen hepsinde; "part-time"cılarının diğer gruplara oranı çok yüksektir. O kadar ki, bu ülkelerin akade-mik kültüründe üniversitedeki dersine yetişmek için işine kısa bir ara verip taksiye atlayan ve sonra aynı taksiyle işine dönen bir "taksi profesör" imgesi vardır. "Taksi profesör", bizdeki "işportada limon satan ilko-kul öğretmeni" imajından da yaygın ve yerleşik bir imgedir oralarda. (Kimbilir, bizde de yerleşmesi çok yakındır belki!).

Diğer taraftan, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversitelerde sözkonusu gruplar arasındaki oranın daha dengeli olduğu ve yukarıda işaret ettiğimiz iki uç

örnek arasında yer aldığı söylenebilir. Dahası, Amerikan üniversitelerinin oranlarının diğer pek-çok ülkedeki oranları da üç aşağı beş yukarı temsil ettiği ileri sürülebilir. Bu açıdan bakıldığında, dün-ya akademik düzenin anla-şılmasında Amerika örne-ği üzerinde durmanın ayrı bir önem taşıdığı ortada-dır.

Bununla beraber, Amerikan örneği kendi içinde de önemlidir, çünkü sonuçta Amerikan yüksek öğre-tim sistemi, yalnızca "full-time" bilimci ve eğitimcile-rinin yarım milyonu geçtiği muazzam akademik nü-fusuyla, dünyadaki emsallerinin en büyüğüdür. Bu sistem dünya biliminde suyun başını tutmuş olup, yeryüzünün en büyük araştırma ve yaygın üreticisidir. Bu niteliğiyle de, bazen ne kadar içe dönük, hatta "taşralı" görünürse görünsün, kaçınılmaz şekilde uluslararası bir sistemdir. Son rakamlara göre, Amerikan üniversitelerinde okuyan yabancı öğrenci sayısı 450 bini, ders veren yabancı hocaların sayısı ise 59 bini geçmektedir.³ Amerikan sistemi, diğer ülkeler-deki genel trendlerle her zaman bir koşutluk göster-mese dahi, şurası açıktır ki, bu trendleri belirleyen du-rumda. İngiltere'de "tenure"ın neredeyse kökünün ka-zındığını biliyoruz. Tabii bu Amerika'da mümkün değil. Ama Amerika'da da "tenure" verilirken artık çok daha ince eleniyor. Özellikle mali sarsıntı geçiren üniversitelerde, bazen pire için yorgan yakarcasına, "tenure"ları azaltmak için uğruna koca bölümleri lağ-vetme yoluna gidildiği bile oluyor. Çünkü ancak çalış-tıkları bölüm lağvedilirse gedikliler işten çıkarılabili-yor.

Kadrolulara duyulan alerjinin tabi çok anlaşılır nedenleri var. Başlıca neden, kadro sisteminin belirli

bir ağılık düzenine yol açması. Bizzat "tenure" sözcüğünün "feodal" çağrışımları da, bu ağılık konumuna yeterince işaret ediyor. Böyle bir konumun ise neredeyse "feodalite"ye özgü bir sorumsuzluk öngördüğü açık. Kısacası ve kabacası, kadroya kavuşan yan gelip yatıyor. Yatmasa bile, bu imkâna kavuşuyor. Kabul etmek gerekir ki, bu fevkalade insani bir durum. Böyle olduğu için de dünyanın her yerinde geçerli. Kadrosunun üzerine çöreklenme olgusunu, Türkiye'deki üniversitelerin "memurin" ortamında biz, kuşkusuz fazlasıyla görmekte, çok iyi bilmekteyiz. Fakat anlaşılan bu olgu, tüm rekabetçi ortamına rağmen Amerika'da varolabilen her kadrolu yaşantıda da başgösterebiliyor.

Şu halde sözkonusu trendi olumlu karşılayanların bir nedeni eğer kadrolu düzene özgü sakıncalarsa, bunu tamamlayan diğer bir nedende "part-time" çalışma düzeninin görünürdeki avantajları. Bunu savunanlara göre, "part-time" istihdam, üniversitelere hem müfredat bağlamında büyük bir esneklik kazandırıyor, hem de son zamanlarda azalan fonlar dolayısıyla zora düşen bu kurumlara bir çıkış yolu sağlıyor. Çok pahalılaştan yüksek öğrenimin nispeten daha makul ücretlerle sunulmasına imkan sağladığı için, eğitimin yaygınlaşmasına ve hatta demokratikleşmesine dahi dolaylı bir katkısı var. Tüketici mantığına aklı çok yatkın olan Amerikalıların pek yabana atamayacağı bir argüman bu. Nitekim epey taraftar topluyor. Fakat bu argümanı, gene Amerikalıların deyimiyle, "satın almayanlar"da mevcut. Bu kişilere göre, "part-time" istihdamın yaygınlaşmasının, üniversite öğretim kadroları içinde yarattığı tahribat, öğrencilere dönük hizmetlerde getirebileceği faydalardan çok daha fazla.

Piramidin başının iyice küçülüp gövdesinin sözleşmeli ve özellikle "part-time" istihdamla şişerek azmanlaşması, üniversite bünyesinde keskin kutuplaşmalara, neredeyse bir kastlaşmaya yol açıyor. Zira kadroluların sayısı nispi olarak azaldıkça, alınan tüm kararlardaki payları ve buna bağlı olarak diğer öğretim kadroları üzerindeki denetim ve tahakküm güçleri de o kadar artıyor. Gerçekten de, eskiden Amerikan üniversitelerindeki "bölüm" sistemi, bir "eşitler topluluğu" görüntüsüne daha çok sahipken son zamanlarda Avrupa'daki daha otoriter "kürsü" sistemine hayli yaklaşmış gibi durmakta.

Sözkonusu kastlaşmaya tepki gösterenlerin teşhisleri tabii değişebiliyor. Fakat genelde çözümü, kadroluların tamamen tasfiye edilmesinden çok, "part-time" furyasına son verilmesinde görüyorlar. Kendi-

leri kadrolu olmasalar da, hatta kadrolulara duyulan antipatiyi aynen paylaşırsalar da, kadro fikrine kökünden karşı çıkmamaları, anlaşılır bir nedene dayalı; üniversite de nihayetinde bir kurum olduğuna göre, bu kurumun belirli bir sürekliliği sağlayan araçlardan biri.

Kuşkusuz, piramiddeki değişikliğin en önemli sonucunu, bütün bu konuların ötesinde, bizzat üniversitelerdeki araştırma ve eğitim kalitesi üzerinde yarattığı etkilerde aramak gerekiyor. Bu açıdan bakıldığında, sonucun hayli olumsuz olduğu ortada. Çünkü ister kadrolu, ister sözleşmeli olsun üniversitede araştırma için gerekli zamanı, desteği ve mesleki mecburiyeti bulunanlar "full-time" elemanlardır. Özellikle araştırma-ağırlıklı üniversitelerde, araştırma yapmak çoğu akademisyenin asli vazifesi sayılır. Üniversitelerde yani oluşan hiyaraşide, araştırma işlevinin giderek "full-time" elemanların tekeline girdiğini, öğretimin ise "part-time"çıların üzerinde kaldığını görüyoruz. Bu iki işlevin böylesine ayrışmasının her ikisini de sonunda zaafa uğratması kesin gibidir. Zira, istisnalar bir yana, ne araştırmanın pratiği ve nimetlerinden kopuk bir öğretimden, ne de öğretim deneyiminden yoksun bir araştırma faaliyetinden fazla bir hayır gelmeyeceği sanırım yeterince aşikârdır.

Amerikan üniversitelerindeki bu meslek-içi gelişmelerin diğer birçok ülkedeki benzer gelişmelerin habercisi olabileceğini, yahut onları anlamlı bir ölçüde yansıtabileceğini yukarıda belirtmişim. Türkiye'nin de bu ülkelere dahil olduğu kanaatindeyim. Kanımca Türkiye'de de akademik kariyer benzer dönüşümlere gebe. Yanılıyorsam devlet üniversitelerinde sözleşmeli eleman sayısı daha şimdiden hatırısayılır bir rakama ulaşmış durumda. "Part-time"çıların artan sayısı da cabası. Özel üniversitelerin yaygınlaşmasıyla, bu trend daha da belirginleşecek.

Bu tür bir gelişmenin Türk üniversitelerinde gerçekleşen öğretim ve araştırma faaliyetlerini nasıl etkileyeceği, sanırım incelemeye fazlasıyla değecek bir konu. Tabii Türkiye'deki "kadrolu", "sözleşmeli" veya "part-time" cinsinden öğretim üyesi profilleri, Amerika'daki emsallerine hiç uymayabilir. Keza, devlet olsun, özel olsun, Türk üniversitelerinin oluşumu ve yapısı da Amerika'dakilerden çok farklı olabilir. "Araştırma-ağırlıklı" - "Öğretim-ağırlıklı" ayrımının da Türk yüksek öğretiminde namevcut bir kavram olduğunu biliyoruz. Bütün bu faktörler, yapılacak bir incelemeden Amerika'da gözlemlenenlerden epey değişik bir tablo çıkarsına yol açabilir. Ama konuyu daha da ilginç kılan bu zaten.

Doğrusu, bazen Türkiye'deki üniversite camiasının kendini ihmal ettiği hissine kapılmamak elde değil. Bu camianın üyeleri, "Toplum" ya da diğer öteki büyük şeyler yerine, biraz da kendilerini düşünseler iyi olacak. Tabii mutlaka yalnızca birer birey olarak değil, bir meslek grubu, bir camia olarak. Hatta icap ederse, biraz da bir "cemaat" olarak. Bunu kendi yaşantı ve görgü kurallarına göre yaptıkları takdirde, yani kendilerini masaya yatırıp "bilimsel açıdan" inceledikleri takdirde, bu incelemiden çıkacak sonuçların, hem kendilerine hem de daha genel planda topluma olacağı muhakkak. En azından, ülkenin yüksek öğretim ve bilim politikalarının oluşturulmasında karşılaşılan problemlere hiç değilse bir yönden ışık tutacağı açık.

Dipnotlar

¹ İktisat Dergisi'nin bu sayısına katkıda bulunmam istendiği zaman, çok uzun bir aradan sonra Kanada ve ABD'ye yaptığım yolculuktan yeni dönmüştüm. Bir aydan fazla süren bu yolculuk esnasında gerek Kanada'nın gerek ABD'nin bazı üniversitelerinde çeşitli bölümlerden Amerikalı ve yabancı öğretim üyeleriyle temaslarım oldu. Bu temaslar bende Amerika'daki üniversitelerin durumu hakkında tahminlerimin fevkinde izlenimler bıraktı. Bu arada konuyla ilgili bazı yayınları karıştırma imkanı buldum. Özellikle Dedalus dergisinin son sayısındaki ayrıntılı ve özenli analiz yazıları, izlenimlerimi iyice pekiştirdi. ("The Amerikan Academic Professim", Vol.126, No:4, 1997) Ayağımın tozuyla aktardığım için, herhalde yeterince belli; bu yazı, büyük ölçüde işte bu izlenimlerime dayanmaktadır.

² Yukarıda andığım dergi içinde; sf.322.

³ a.g.y., sf.318.

23. İKTİSATÇILAR HAFTASI TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ

23. İKTİSATÇILAR HAFTASI'nın tarihi 13-16 Mayıs 1998 olarak kesinleştirildi.

Bu yıl dört gün olarak yapılması hedeflenen hafta, 13 Mayıs 1998 Çarşamba günü İ.Ü. Merkez Bina'da başlayacak, sonraki üç gün ise THE MARMARA OTELİ'nde gerçekleştirilecektir.

Programın oluşturulması amacıyla Araştırma Organizasyon Komisyonu tarafından üyelerimiz, hocalarımız ve ilgili kurum ve kişilerle yapılan toplantılar sonucu aşağıdaki program taslağı benimsenmiştir.

TARİH	SAAT	YER	OTURUM KONUSU
13 Mayıs 1998 Çarşamba	10-17	İ.Ü. Merkez Bina	İKTİSAT ÖĞRETİSİNDE DEĞİŞİM Bildiriler: -Üniversitelerin Bilgi Üretme İşlevi ve Piyasa -İktisat Öğretisinde Değişim" Tartışma
14 Mayıs 1998 Perşembe	10-17	The Marmara Oteli	EKONOMİK DİNAMİKLER Bildiriler: -Sanayi, Tarım ve Hizmetler -Emek/Sermaye Tartışma
15 Mayıs 1998 Cuma	10-13 14-17	The Marmara Oteli	TÜRKİYE DÜNYA'NIN NERESİNDE? Panel SERMAYENİN SERBEST DOLAŞIMI VE SONUÇLARI Panel
16 Mayıs 1998 Cumartesi	10-17	The Marmara Oteli	TÜRKİYE'DE İNSAN Bildiriler: -Antropolojik boyut -Sosyolojik, Tarihsel boyut -Ekonomik boyut Tartışma

Not : Katılımcılardan kesin yanıtlar alınmadığı için katılımcı isimleri belirtilmemiştir.

Politik Yozlaşma ve Anayasal İktisat

Mehmet Hüseyin Bilgin (*)

Giriş

Zamanı ve coğrafyası olmayan yozlaşma, kamusal alanda "kamu aleyhine" "özel çıkar" sağlama sürecini ifade etmektedir. Günümüzde yozlaşma, az gelişmiş ülkelerde daha yaygın görülmele birlikte, tüm toplumların yaşadıkları/karşı karşıya kaldıkları bir politik, ekonomik ve sosyal hastalıktır. Kuşku yok ki, yozlaşmaların boyutları ülkeden ülkeye farklılık arz etmektedir. Politik yozlaşma politik istikrarsızlıklara, ekonomik dengesizliğe ve etkisizliğe ve toplumsal etik değerlerin tahribata uğramasına neden olmaktadır. Günümüzde politik yozlaşma, büyük ölçüde ülkelerin kendilerine özgü politik, ekonomik, bürokratik ve kültürel yapılanmalarından kaynaklanmakta, küreselleşme olgusu ve küresel boyut da bu süreci hızlandırmaktadır.

Buna karşın, yozlaşmaları önlemek için siyasal iktidarların ekonomik alandaki güç, yetki ve fonksiyonlarını anayasal normlarla sınırlandırmayı ve siyasal-kamusal alanı da yeniden düzenlemeyi öneren Anayasal İktisat yaklaşımı, politik ve ekonomik yozlaşmaların tek nedeni olarak devletin ekonomideki yerini görmektedir. Esas olarak gelişmiş batılı ülkeler için geliştirilen, fakat tüm ülkeler için önerilen Anayasal İktisat yaklaşımının "Anayasal Reform" önerisini uygulanabilirlik olanakları gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde sınırlıdır. O halde, politik yozlaşmaları önlemek/azaltmaya indirmek için yapılması gereken, mevcut demokratik sistemi iyileştirme/geliştirmeye çalışmak ve mevcut sistem içinde alternatif çözüm önerileri üzerinde durmaktır.

Çalışmamızda, genel olarak politik yozlaşmanın tanımı ve nedenleri üzerinde kısaca durulduktan sonra Anayasal İktisat yaklaşımının politik yozlaşmaya bakışı, "Anayasal Reform" önerisi ve "Anayasal Reform" önerisine yönelik eleştiriler özet olarak sunulmaktadır. Çalışmanın sonunda, bütün bu tartışmalar Türkiye bağlamında değerlendirmeye çalışılmaktadır.

I- POLİTİK YOZLAŞMA

A. Tanımı ve Nedenleri

Tüm dünya ülkelerinde hızla yayılmakta olan yozlaşma (Corruption), normatif değerlerin, yasal düzenlemelerin ve kurumsal formların ötesinde kuraldışı uygulamaların ön plana çıkmasını ifade etmektedir. Esas olarak kamu aleyhine özel çıkar sağlama faaliyetlerini içeren yozlaşma çok değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Örneğin, Siyaset Bilimci Prof. Toktamış Ateş, yozlaşmayı "bir toplumda genel düzeni sağlayan başarısı denenmiş ve kanıtlanmış ve genel çıkarı gözetme konusunda belli bir düzeye ulaşmış kurallar zinciri ve ahlaki değerlerin; dıştan empoze edilen ve özellikle toplumsal kurallar ve ahlaki değerleri altüst ve bireysel çıkarı toplum çıkarlarının önüne geçiren bir anlayışla değiştirilmesi" (Ateş, 1997: 83-84) olarak tanımlamaktadır. Politik yozlaşma ise, yozlaşmanın siyasal alanda görülmesidir. Bu durumda politik yozlaşma, "meşru olmayan bir özel çıkar uğruna kamu görevinin veya otoritesinin kötüye kullanılması, yani "kamu yararı" amacından saptırılması" (Erdoğan, 1997: 161) şeklinde tanımlanabilir. Geniş anlamda politik yozlaşma, politik ve bürokratik

Siyasetin ve toplumun olduğu her yerde ilk zamanlardan beri "farklı boyutlar"da da olsa politik yozlaşma ve yolsuzluklar hep varolmuştur. Bir başka ifadeyle, yozlaşmanın zamanı ve coğrafyası yoktur.

nel düzeni sağlayan başarısı denenmiş ve kanıtlanmış ve genel çıkarı gözetme konusunda belli bir düzeye ulaşmış kurallar zinciri ve ahlaki değerlerin; dıştan empoze edilen ve özellikle toplumsal kurallar ve ahlaki değerleri altüst ve bireysel çıkarı toplum çıkarlarının önüne geçiren bir anlayışla değiştirilmesi" (Ateş, 1997: 83-84) olarak tanımlamaktadır. Politik yozlaşma ise, yozlaşmanın siyasal alanda görülmesidir. Bu durumda politik yozlaşma, "meşru olmayan bir özel çıkar uğruna kamu görevinin veya otoritesinin kötüye kullanılması, yani "kamu yararı" amacından saptırılması" (Erdoğan, 1997: 161) şeklinde tanımlanabilir. Geniş anlamda politik yozlaşma, politik ve bürokratik

(*) Araştırma Görevlisi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

yapının yetersizliklerini ve bu yapının toplumun temel ihtiyaçlarına cevap verememesini ifade etmektedir (Yılmaz, 1997: 431).

Yozlaşmanın kaynağının ne olduğu, önce siyasal alanda mı, yoksa toplumsal alanda mı başladığını belirlemek olanaksızdır. Kimilerine göre, yozlaşma önce toplumsal alan ve diğer kurumlarda başlamış, sonra da siyasal alana yayılmıştır. Benzer şekilde, "kuraldışı"lığın nereden itibaren yozlaşmaya dönüştüğünü tesbite çalışmak da keyfi bir değerlendirmedir.

Siyasetin ve toplumun olduğu her yerde ilk zamanlardan beri "farklı boyutlar"da da olsa politik yozlaşma ve yolsuzluklar hep varolmuştur. Bir başka ifadeyle, yozlaşmanın zamanı ve coğrafyası yoktur. Politik yozlaşma ve yolsuzluklar en az devlet kadar eskidir. "Bundan 2300 yıl önce, Brahman Başbakanı'nın yolsuzluğun kırk yolunu saydığı, eski Çin'de ise rüşveti önlemek üzere memurların maaşlarına ilaveten "Yang-Lien" adı verilen bir takım ek ödemelerde bulunulduğu" (Sali-Ünal, 1997: 643) bilinmektedir.

Siyasal yapı ne olursa olsun, bugün politik yozlaşma ve yolsuzluklar dünyanın bir çok ülkesinde görülmektedir. Kamu görevlilerinin ve politikacıların pozisyonlarını, "özel" ve "politik" çıkar sağlama amacıyla kullanmaları giderek daha yaygın bir alana yayılmakta, yozlaşma ve yolsuzluklar adeta "küresel bir boyut" (global corruption) kazanmaktadır. Diğer bir deyişle, yozlaşma ve yolsuzluk belli ülkelere özgü kültürel bir olgu olmayıp küresel bir olgudur (Ergun, 1997). Hatta küreselleşme ile yolsuzluklardaki artış arasında doğrudan bir ilişki olduğu (Alkan, 1997) bile ileri sürülmektedir. Buna rağmen en çok yozlaşma ve yolsuzluk az gelişmiş ülkelerde vardır. Bunun nedeni politik yozlaşma ile ülkenin sosyo-ekonomik yapısındaki değişme ve gelişme arasındaki yakın ilişkidir. Aynı şekilde, adalet ve yargı sisteminin etkinliği ve yozlaşmanın boyutları arasında da yakın bir ilişki görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerdeki politik yozlaşmanın nedenleri arasında; demokrasi kültürünün yerleşmemiş olması, siyasal partilerin kurumsallaşmamış olması ve seçmen kitlelerinin gerekli bilinç ve bilgiden

yoksun oluşları, toplumun eğitim düzeyinin düşüklüğü, hukuk sistemindeki belirsizlik ve boşluklar, adaletsiz servet ve gelir dağılımı ve kamu görevlilerinin maaşlarının düşüklüğü gibi birçok neden gösterilmektedir.

Politik yozlaşmanın yaygınlık kazandığı bir toplumda iktisadi etkinliği sağlamak olanaksızdır. Politik

yozlaşma, "her şeyden önce ekonomik kaynakların israf edilmesi, kamu kaynaklarının kötü kullanımı ve dağılımı demektir. Ekonomide etkinsizliğe yol açan politik yozlaşmayı bütünüyle bir sosyal maliyet olarak görmek mümkündür" (Aktan, 1992: 59). Politik yozlaşmayla, siyasal sistemde ve idari yapıda hukuk devleti yerine kişisel ve keyfi bir yönetim kurulmaktadır. "Bazen hukuk kuralları dışında davranmak hizmetin daha iyi sunulmasını sağ-

lasa bile uzun dönemde - giderilmesi kolay olmayan - olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır" (Yılmaz, 1997: 435).

B. "Anayasal İktisat" Yaklaşımına Göre Politik Yozlaşmanın Nedenleri ve Politik Yozlaşmanın Ekonomik Etkileri

Çağımızda ulusal ekonomi içinde, kamu kesimi payının artmış olması ve bu bağlamda kamu ekonomisinin önemi ve üstlendiği fonksiyonların giderek genişlemesinin, bir çok ülkede önemli boyutlarda politik ve ekonomik yozlaşmalara/sorunlara yol açtığı ileri sürülmektedir. Bunun yanında, Batılı demokratik ülkelerin hemen hepsinde "demokrasinin işleyişinden kaynaklanan" çok ciddi sorunların ortaya çıktığını savunan Anayasal İktisat yaklaşımı, bu şekilde ortaya çıkan ekonomik ve politik yozlaşmaların/sorunların temel kaynağı olarak, politik karar alma sürecinde geçerli olan "maximand ilkesi" ve Keynesçi İktisatın "müdahaleci devlet" anlayışını görmektedir.

"Maximand İlkesi"ne göre, özel tercihlerde olduğu gibi toplumsal tercihlerde de "özel çıkar" aksiyomu geçerlidir. Bir başka ifadeyle, politik karar alma sürecinde rol alan aktörler özel çıkarlarını "maksimize" etmeye çalışmaktadırlar. Bu yaklaşım, politikacıların

"oy maksimizasyonu", seçmenlerin "fayda maksimizasyonu", bürokratların "bütçe maksimizasyonu" ve baskı ve çıkar gruplarının da "rant maksimizasyonu" peşinde koştuklarını varsaymaktadır. Bu ilkenin sonucu olarak, politik karar alma sürecinde "politikacı" ile "seçmen" arasındaki ilişkinin "Ver oyunu al istediğini" şekline dönüştüğü, seçmenin kendi çıkarına hizmet edene oy verdiği ve politikacının da oy kazanabilmek için seçmenlerin çıkarına uygun davranmayı tercih ettiği belirtilmektedir. Bu durumun, "oy çoğunluğu" ilkesinin demokrasi ile eşanlamlı sayılması ve parlamentoda uygulanan "sayısal fetişizm" yöntemi ile birlikte, demokrasiyi yozlaştırdığı ve ülkenin politik ve ekonomik dengelerini tehdit ettiği ve bu haliyle demokrasiyi "devlet kaynaklarının paylaşılması mücadelesi"ne dönüştürdüğü iddia edilmektedir. Üstelik demokrasinin bu yeni biçimi anayasal sınırlar içinde ortaya çıkmakta ve siyasal iktidarlar bu durumu meşru gösterme çabası içinde olmaktadır (Savaş, 1989: 11).

Anayasal İktisat yaklaşımına göre, devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonlarının sürekli genişlemesinin tek sonucu politik yozlaşma değildir. Devletin ekonomideki yeri politik yozlaşma ile birlikte ekonomik yozlaşmaların da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yaklaşıma göre, ekonomik yozlaşmanın (ve bu arada politik yozlaşmanın) tek nedeni Keynesçi İktisat Teorisidir. Diğer bir deyişle, Keynesçilerin "denk bütçe" ilkesi yerine "telafi edici bütçe" görüşünü savunmaları, devletin büyümesine ve böylece politik ve ekonomik yozlaşmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Anayasal İktisat Teorisinin önde gelenlerinden Prof. Buchanan, Keynesçiliğin önemli bir politik hastalık olduğunu belirterek, bunun uzun dönemde demokrasinin devamı için bir tehlike olduğunu ifade etmiştir (Aktan, 1991: 14). Buna rağmen ortaya çıkan politik ve ekonomik yozlaşmaların temel nedeninin Keynesçilik olmadığı, asıl nedenin "ahlaki değer yargılarında meydana gelen bir erozyon" olduğunu bazı Anayasal İktisat Teorisi taraftarları dahi kabul etmektedirler (Savaş, 1989: 24).

Bu yaklaşıma göre, politikacıların "oy maksimizasyonu" amacından dolayı, siyasal iktidarların oluşturdıkları iktisat politikaları kısa vadeli politik çıkar hesaplarına dayandırılmakta ve devlet bütçesi her türlü ahlak ve basiret kuralları dışındaki yöntemlerle kullanılmaktadır. Devlet bütçesinin bu şekilde "seçim ekonomisi" stratejisine dayalı olarak kullanılması, kronik kamu açıklanına, kronik enflasyona ve borç yükünün sürekli artmasına neden olmaktadır. Bir başka ifadeyle, hükümetlerin "seçim ekonomisi" uygulama-

ları ve "bu şekilde ekonomiyi manipüle etmeleri enflasyon, işsizlik, bütçe ve ödemeler dengesi açıkları, aşırı borçlanma gibi istenmeyen ekonomik sonuçlara yol açmaktadır" (Eser, 1990: 38).

Politik yozlaşmanın olduğu bir toplumda iktisadi etkinliği sağlamak mümkün değildir. Zira politik yozlaşma (aşağı yukarı tüm türleri) kamu ekonomisinde optimum karar alınmasına engel teşkil etmektedir. Nitekim Dünya Bankası Başkanı James D. Wolfensohn, Ekim ayında yapılan "On beşinci Dünya Muhasebe Kongresi"nde 6000 delegeye seslenirken, dünyanın fakir halklarının hızlı kalkınmalarının önündeki en önemli engellerin; yolsuzluklar, rüşvet ve yozlaşmalar olduğunu belirtmiştir (Aysan, 1997).

***Politik yozlaşmanın
olduğu bir toplumda
iktisadi etkinliği
sağlamak mümkün
değildir. Zira politik
yozlaşma kamu
ekonomisinde optimum
karar alınmasına engel
teşkil etmektedir.***

II- POLİTİK YOZLAŞMAYA ÇÖZÜM: VIRGINIA POLİTİK İKTİSAT OKULU

A. "Anayasal Reform" Önerisi

Politik ve ekonomik yozlaşmaların temel nedeni olarak devletin ekonomideki yerini gören Anayasal İktisat yaklaşımının "Anayasal Reform" Önerisine göre, politik ve ekonomik yozlaşmaları önlemenin yolu, politik karar alma sürecinde bir "anayasal reform" yapmaktır. Diğer bir deyişle, "ver oyunu-al istediğini" alış verişine dönüşen demokrasiyi yozlaşmaktan kurtaracak yeni "oyun kuralları"nın belirlenmesi gerekmektedir.

Bu yaklaşıma göre, sadece seçim sistemlerini geliştirmek yoluyla siyasal iktidarın sınırlanabileceğine inanmak yanılıdır (Savaş, 1997b: 31). Yani, bu önlemler alınmadığı takdirde, ekonomik-teknik önlemlerin tek başına yeterli olmayacağı düşüncesi egemendir. Nitekim Hayek çağdaş demokrasilerin yozlaştığını belirterek, bu yozlaşmanın önüne ancak "siyasal iktidarın anayasal kurallarla sınırlanması" suretiyle geçilebileceğini ısrarla savunmuştur (Savaş, 1997a: 101). Aynı şekilde Prof. Buchanan'da devletin güç ve yetkilerinin seçim kısıtlamaları ile değil

anayasal kısıtlamalar ile disiplin altına alınabileceğini savunmaktadır. Prof. Buchanan'a göre, "politik ve ekonomik yozlaşmaların ortadan kaldırılması için politik karar alma mekanizmasının işleyişinde anayasal kısıtlamalar önem arz etmektedir" (Aktan 1992: 15).

"Anayasal Reform" önerisi politik karar alma sürecinin anayasal-yasal-kurumsal çerçevesinin yeniden düzenlenmesi ve siyasal iktidarların ekonomik alan-

larla ilgili karar alma yetkisinin anayasal normlarla sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Anayasal İktisatçılar, siyasal iktidarların yetkilerinin anayasal düzeyde sınırlanmaması halinde, kamu ekonomisi payının giderek artacağını ve bunun sonucunda "ekonomik ve politik yapının giderek yozlaşacağını ve demokra-

sinin tahribe uğrayacağını" (Aktan, 1991: 20) savunmaktadırlar. Bu nedenle Anayasal İktisatçılar, "Anayasal Reform" önerisini devletin piyasaya keyfi müdahalelerini önleyici bir "güvenceler sistemi" olarak görmektedirler (Akalin, 1997: 289-290).

Anayasaların temel olarak "Politik Anayasa" niteliğinde olduğunu belirten Anayasal İktisat yaklaşımı, anayasaların "Ekonomik Anayasa" niteliğinin de olması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, "Ekonomik Anayasa" ile hükümetlerin kamu harcamaları, vergileme, para arzı, borçlanma, gelir dağılımı ve benzeri ekonomik konularda keyfi müdahalelerini önlemek gerekir. Diğer bir deyişle, hem makroekonomik istikrar, hem de demokratik rejimin geleceği için bir ihtiyaç olarak görülen "Ekonomik Anayasa"nın amacı; hükümetlerin politik amaçlarla ekonomiye müdahalesini ve dolayısıyla politik yozlaşmayı mümkün olduğunca engellemektir (Yereli, 1997: 298-299). Böylece, bir yandan gelecek ile ilgili belirsizlik ve risk unsurlarının azaltılacağı, diğer yandan da bireyin ekonomik özgürlüğünün güvence altına alınacağı savunulmaktadır. Siyasal iktidarların mali ve parasal yetkilerinin bu şekilde anayasal normlarla sınırlandırılması, toplumda ortaya çıkan politik ve ekonomik yozlaşmaları ortadan kaldıracaktır.

En iyi çare olarak "devletin küçültülmesi"ni ve hükümetlerin ekonomik faaliyetlerinin ve müdahalesinin anayasa ile sınırlandırılmasını gören bu yaklaşıma göre, devletin ekonomik sınırları anayasa ile belirlenmediği zaman "baskı gruplarının sapıtırıcı etkilerine çok açık olan politikacılar ve bürokratlar, oylarını arttırmak için baskı gruplarının etkisi altında kaldıklarından devletin yarısını gözetemezler; kendi bireysel çıkarlarını ön planda düşünen ve rüşvet alma eğilimin de olan bürokratlar da yetkilerini kötüye kullanırlar" (Çağan, 1997: 125) ve böylece politik yozlaşmanın (ve bu arada ekonomik yozlaşmanın) boyutlarında büyük artışlar olur.

B. "Anayasal Reform" Önerisine Yönelik Eleştiriler

Politik karar alma sürecinde rol alan aktörlerin sahip oldukları güç ve yetkileri mutlaka kötüye kullanacakları iddiasında olan "Anayasal İktisat" yaklaşımı tüm ülkeler için önerdiği bu "reform"un gerçekleştirilmesi durumunda mevcut ekonomik ve politik yozlaşmaların ortadan kalkacağını savunmaktadır. Ultra liberal ve muhafazakâr bir toplum modeli öneren bu reçete, sadece bir "öneri" niteliğindedir ve sert eleştirilere de maruz kalmaktadır (Bilgin, 1997).

Yapılan eleştirilerden biri, iktisat politikalarının genel çerçevesinin katı anayasa kuralları ile belirlenmesinin siyasal partilere büyük ölçüde tek tip bir iktisat politikası empoze edeceği, dolayısıyla "Ekonomik Anayasa" ile liberal olmayan hükümetlere de liberal iktisat politikalarının dayatılacağı, bunun da demokrasiye aykırı otoriter bir yaklaşım olduğudur. Ayrıca "yeni sağın ekonomik görüşlerini devletin resmi ideolojisi haline getirmeyi temel amaç edinen" (Çağan, 1997: 129) bu reçetenin uygulanması, siyasal katılımı engelleyen, seçkin ve tepeden inmeci bir yaklaşım olacaktır.

"Ekonomik Anayasa" ile hükümetlerin ekonomik karar alma ile ilgili yetkileri sınırlandırıldığında, ekonominin konjonktür değişimlerinde mevcut anayasanın yetersiz kalacağı açıktır. Bu nedenle, "Ekonomik Anayasa" ideolojik bütünlüğü içinde henüz hiçbir ülkede uygulama alanı bulmamıştır. "Devleti küçültmek" politik ve ekonomik yozlaşmaları engellemek mümkün değildir. Kaldı ki, devletin küçültülmesinin önemli bir aracı konumunda olan özelleştirme uygulamaları, önemli bir yolsuzluk kaynağını da oluşturmaktadır (Ergun, 1997). Ayrıca mevcut parlamentolardan, hükümetlerin ekonomik alandaki yetkilerini sınırlayan bir "Ekonomik Anayasa"nın çıkmasının kolay olma-

yacağı da açıktır. "Ekonomik Anayasa önerilerine en başta hükümetlerin karşı olabileceğini gözardı etmemek gerekir" (Arın, 1997: 66).

Siyasal alanı sınırlandırarak toplumu depolitize eden Anayasal İktisat, yaşanan politik ve ekonomik yozlaşmaların/sorunların nedenlerini devletin ekonomideki yerine ve "demokrasinin işleyişi"ne bağlamaktadır. Ancak soruna böyle yaklaşmak ve çözümü de "siyasal-kamusal alanı sınırlandırmakda görmek büyük yanılgıdır. Anayasal İktisat bu yönüyle anti-sosyal olmanın yanında, anti-demokratik bir toplum projesidir" (Eser, 1997: 143).

Yirmibirinci yüzyıla doğru, sermayenin karşılaştığı tıkanıklık ve onu aşma tarihsel misyonu ile yüklü bir politik tercihin somut uygulama aracı olan "Anayasal Reform" önerisi, gelişmekte olan ülkelerde kamu kesiminin rolünü ihmal etmektedir. Bu öneri, "kamu hizmetleri dışına itilmiş olan ihtiyaç alanları ile, özel kesime yeni kâr alanlarının açılmasını ve vergi yükünün hafifletilmesi"ni (Önder, 1997: 118) amaçlamaktadır. Bir başka ifadeyle, Anayasal İktisat; "Liberalizm uygulamalarının düş kırıklığı yarattığı ülkelerde, liberal politikaların yeniden inşasına yönelik bir girişim" (Konukman, 1994: 29) olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki, kazanç maksimizasyonunu ön plana çıkaran yeni liberalizm anlayışı ve küreselleşme olgusu yeni yolsuzluk fırsatları yaratmaktadır. (Ergun, 1997).

Politik ve ekonomik yozlaşmaların/sorunların nedenlerini devletin ekonomideki yerine ve demokrasinin işleyişine bağlamak ve çözümü politik alanı sınırlandırmakta görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bunun yerine, halkın katılımına açık ve "işlerliği" olan bir demokratik rejimin yerleştirilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, "politik gücü bireylerin doğrudan sahiplenip kullanabildikleri, onlara politik yaşama doğrudan ve aktif bir biçimde katılabilme olanağı tanıyan, çoğulcu, katılımcı bir topluma ve demokrasi düşüncesini yerleştirmek gerekiyor" (Eser, 1990: 46).

C- Türkiye'de Durum

Türkiye'de politik yozlaşma, günümüzde ileri boyutlara ulaşmış, toplumsal, ekonomik ve hatta kültürel alanın tüm yönlerini sarmış, herkesi içine alan bir tartışma boyutuyla Türkiye'nin gündemine girmiştir. 1980 liberalizasyon sürecinde artış trendine giren politik yozlaşma son yıllarda yaygınlık kazanmış, rüşvet, rant kollama, nepotizm, kronizm, partililik ve yağmacılık gibi politik yozlaşma türleri "olağan" görülmeye başlanmış, politik ve bürokratik etik değerler erozyo-

na uğramıştır. Yozlaşma ve yolsuzlukların 1990'lı yılların başında yaygınlık kazanması, rüşvet ve yolsuzluk iddialarını araştırarak bir Devlet Bakanlığının oluşturulmasına bile neden olmuştur.

Türkiye'de politik yozlaşmanın yapısal nedenleri; parti-içi demokrasinin yokluğu, parti disiplini, lider egemenliği, parti örgütlerinin toplumdan koparılışı, toplumun örgütlenememesi, siyasal katılımın engellenmesi, siyasetin pahalı bir "uğraş" haline gelmesi, siyasal yapılanmadaki aksaklıklar ve seçim sistemindeki yanlışlıklardır. Bununla birlikte, merkezîyetçi-bürokratik yapının her türlü yolsuzluk, usulsüzlük ve rüşvet uygulamasının ana güvencesi durumunda olduğunu, Türkiye'nin mevcut politik ve ekonomik yapılanmasının politik yozlaşma açısından son derece elverişli olduğunu ve böyle bir yapı içinde yozlaşmanın olması değil, olmamasının şaşırtıcı olması gerektiğini belirtenler de var (Yayla, 1993: 20).

Ülkemizde "Anayasal İktisat" taraftarları, Türkiye'de çok partili siyasal rejime geçildiğinden bu yana, hükümetlerin kamu kaynakları kullanımını oy maksimizasyonu amacıyla yoğunlaştırmalarının çeşitli türde politik yozlaşmaların ortaya çıkmasına ve yaygınlık kazanmasına neden olduğunu, dolayısıyla bir "Ekonomik Anayasa" yapılmasının kaçınılmaz olduğunu savunmaktadırlar (Yereli, 1997: 295). Ancak gelişmiş ülkeler için geliştirilen, "devletin küçültülmesi"ni içeren bu reçeteyi, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde uygulamaya kalkışmak, bu ülkelerde devletin rolünü ihmal etmek demektir. Halbuki "bugün Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi yeterli olmadığından, uzun dönemli ağır ve temel sanayi ve alt yapı yatırımlarının devlet eliyle yapılması hâlâ zorunludur" (Bilgin, 1995: 56). Ayrıca, Türkiye'de zaten içi boşaltılmış (eritilmiş) bütçeyi "anayasal iktisat" gibi Yeni Sağın en tutucu ideolojileriyle daha da sınırlamaya çalışmak, "bütçenin sosyal özünden arta kalan

21. yüzyıla doğru, sermayenin karşılaştığı tıkanıklık ve onu aşma tarihsel misyonu ile yüklü bir politik tercihin somut uygulama aracı olan "Anayasal Reform" önerisi, gelişmekte olan ülkelerde kamu kesiminin rolünü ihmal etmektedir.

ne varsa hepsini tasfiye etmek anlamında olacaktır" (Oyan, 1997a: 25). Kaldı ki, 1980'den sonra, "devletin eritilmesi Türkiye'de ekonomik istikrarsızlığın, gelir dağılımı bozukluğunun ve siyasal istikrarsızlığın çözümü önündeki en büyük engeli de oluşturmaktadır" (Oyan, 1997b:19-20). Ayrıca, devletin küçültülmesi sonucunda yeni özel tekeller kurulduğunda, bunlar yalnız ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmakla kalmayacak, "çoğu zaman demokratik rejimin işleyişini de kendi çıkarları doğrultusunda etkileyen bir siyasal güç de kazanacaklardır" (Bilgin, 1995:56).

Anayasal düzeyde de olsa, herhangi bir toplumun ekonomik ve politik yapısı bilinmeden anayasal kurallar önermek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bir başka ifadeyle, Türkiye'de (ve Türkiye gibi gelişmekte olan -hatta gelişmiş- ülkelerde) "Anayasal Reform" önerisinin uygulanabilirliği sınırlıdır. Dolayısıyla yapılması gereken, demokratik sistem içinde mevcut katılım ve denetim mekanizmalarını güçlendirmektir. Zira, Türkiye'nin ekonomik ve politik sorunlarının çözümü, politik yapının örgütlenme biçiminde ve yönetimindedir.

Sonuç

Esas olarak, kamusal alanda "kamu zararına" "özel fayda" sağlama faaliyetlerini ifade eden yozlaşma, ülkemizde 1980'den sonra artış trendine girmiş ve son yıllarda politik, ekonomik ve sosyal alanları ve tüm toplum kesimlerini içine alan bir boyuta ulaşmıştır. Türkiye'de politik yozlaşmanın nedeni olarak, devletin ekonomideki yerini görmek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bugün Türkiye'de devletin ekonomideki yeri, (kamu harcamaları/GSMH) gelişmiş Batılı ülkeler düzeyinin çok altındadır. Kaldı ki, Türkiye'de "devleti küçülterek" politik yozlaşmalar önlenemeyeceği gibi, "amprik" gelişmelerden görülebildiği kadarıyla, böyle bir süreç çoğu zaman yozlaşmaların boyutlarını daha da arttırmaktadır.

Türkiye'deki politik yozlaşmaların asıl nedeni, toplumsal etik değerlerdeki erozyon ve mevcut demokratik sistemin "katılımcı" bir biçimde işletilememesi ve demokratik sistem içinde "denetim" mekanizmalarının geliştirilememiş olmasıdır. Çözüm siyasetin örgütlenme, biçiminde ve yönetimindedir. O itibarla,

katılımcı bir demokrasi yönünde, siyasetin yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Siyasal iktidarların ekonomik yetkilerinin anayasal normlarla sınırlandırılması, kamu ekonomisinin büyümesinin temelinde "kamu çıkarı"nın olduğu ve ekonomik koşulların "değişkenliği" gerçekleriyle çeliştiği için, böyle bir reçetenin bırakınız Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş demokratik ülkelerde dahi uygulanabilmesi "kolay" gibi görünmemektedir.

Tüm bunlara rağmen, politik ve ekonomik yozlaşmalara neden olmayan, uygulanabilirlik olanakları yüksek daha "iyi" bir demokrasi ve/veya temsil ile ilgili arayış ve tartışmaların 2000'li yıllarda da akademik ve politik çevrelerde devam edeceği rahatlıkla söylenebilir.

Kaynakça

- Akalın, Güneri (1977), "Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş, Anayasamız ve Anayasal İktisat", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 13, Ocak-Şubat 1997, s. 288-297.
- Aktan, Coşkun Can (1991), "Virginia Politik İktisat Okulunun Öğreticisi: Kamu Tercih ve Anayasal İktisat", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Kasım 1991, s. 5-27
- (1992), *Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi*, Afa Yayınları, İstanbul.
- Alkan, Türker (1997), "Yolsuzluğu Yol Eylemek", *Radikal Gazetesi*, 18 Ekim 1997.
- Arın, Tülay (1997), "Anayasal İktisat ve Refah Devleti: TİSK ve TÜSİAD'ın Asgari Devlet Raporlarının Eleştirisi", EKONOMİDE Durum Dergisi, Bahar-Yaz/1997, s. 41-105.
- Ateş, Toktamış (1997), "Siyasette Yozlaşma", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 13, Ocak-Şubat 1997, s. 83-89.
- Aysan, Mustafa (1997), "Yolsuzlukların Önlenmesi ve Muhasebe Mesleği", *Radikal Gazetesi*, 13 Kasım 1997.
- Bilgin, M. Hüseyin (1995), "KİT'ler ve Özelleştirme", *İktisat Dergisi*, Sayı 355, Ocak 1995, s. 54-56.
- (1997), "Demokrasi İçin Anayasal İktisat", *Liberal Bakış Gazetesi*, 16 Temmuz 1997.
- Buchanan, M. James (1987), "The Constitution of Economic Policy" *American Economic Review*, June 1987, Vol: 77, No. 3, pp. 243-250.

(1987), "Constitutional Economics", The New Palgrave. A Dictionary of Economics, Macmillan, Londra.

; (1986), "The Public Choice Perspective", in; Liberty, Market and State, New York University Press, pp. 19-27.

; (1991), *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat*, (Yayına Hazırlayanlar; Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan), İzmir.

Çağan, Nami (1997), "Yeni Sağın" Ekonomik Anayasa, Yaklaşım", *Ekonomide Durum Dergisi*, Bahar-Yaz/1997, s. 124-130.

Erdoğan, Mustafa (1997), "Siyasal Yozlaşma ve Türkiye Örneği", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 13, Ocak-Şubat 1997, s. 160-165.

Ergun, Turgay (1997), "Siyasal ve Yönetmel Yolsuzluklar", *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Kasım 1997.

Eser, Uğur (1990-1991), "İktisat Politikası Anayasası ve Bir Anayasal Reform Önerisi Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, Güz 1990-Kış 1991.

; (1997), "Anayasal İktisat ya da Yeni Liberal Siyasal İktisadın, Ekonomik Anayasa Önerisi Üzerine", *Ekonomide Durum Dergisi*, Bahar-Yaz/1997, s. 131-144.

Konukman, Aziz (1994), "Yeni Liberalizmin Arayışları Ne Kadar Yeni?", *İktisat Dergisi*, Sayı 352, Eylül 1994, s. 28-29.

Oyan, Oğuz (1997a), "Bütçelerin Değişen Yapısı", *İkti-*

sat Dergisi, Sayı 363, Ocak 1997, s. 23-27.

; (1997b), "Değişen Dünyada Değişmeyen Devlet mi?", *Ekonomide Durum Dergisi*, Bahar-Yaz/1997, s. 10-25.

Önder, İzzettin, (1997), "Anayasal İktisat", *Ekonomide Durum Dergisi*, Bahar Yaz/1997, s. 107-122.

Sali, A. Osman - Ünal, Muttalip (1997), "Yolsuzluk Analizi ve Yolsuzluklarla Mücadelede Alınması Gerekli Önlemler", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ocak-Şubat 1997, s. 643-654.

Savaş, Vural F. (1989), "İktisat Politikası Anayasası", *Maliye Yazıları Dergisi*, Ocak-Şubat 1989, s. 7-28.

; (1997a), *Anayasal İktisat*, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul.

; (1997b), "Anayasal Ekonomi", *Ekonomide Durum Dergisi*, Bahar-Yaz/1997, s. 26-39.

Yayla, Atilla (1993), "Yolsuzluklar Nereye Kadar", *Hak-İş Dergisi*, Sayı 25, Ekim 1993, s. 20-23.

Yereli, A. Burçin (1997), "Türkiye'de Demokrasinin Siyasal İktisadi ve Ekonomik Anayasa" *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 13, Ocak-Şubat 1997, s. 298-301.

Yılmaz, Aytekin (1997), "Siyasal ve Bürokratik Yozlaşma", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 13, Ocak-Şubat 1997, s. 418-438.

LÜTFEN NOT EDİNİZİ..

CEMİYETİMİZİN ÜYELERİYLE ARASINDAKİ KÖPRÜYÜ DAHA SAĞLAM KURABİLMESİ İÇİN ÇEVRENİZDEKİ ÜYE VE MEZUNLARIMIZLA İLGİLİ HER TÜR HABERİ VE ADRES DEĞİŞİKLİKLERİNİZİ LÜTFEN BİZE İLETİNİZ. İKTİSAT DERGİSİ ABONE ÜCRETİNİZİ, ÜYE AİDATLARINIZI VE BAĞIŞLARINIZI, AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR VEYA SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ (İ.F.M.C.)
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 TAKSİM / İST.
Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 Faks: (0212) 235 73 43

YAŞARBANK Eminönü Şb. Hes. No: 6200416-6, AKBANK Taksim Şb. Hsp. No: 7102
VAKIFBANK Taksim Şb. Hes. No: 200630 8, İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. Hsp. No: 46783
SÜMERBANK Beyoğlu Şb. Hes. No: 0342 0039 0992 0012 053

KATKILARINIZLA ZENGİNLEŞECEK DAHA GÜZEL BİR İKTİSAT DERGİSİNDE BULUŞMAK DİLEĞİYLE

Kapitalist Ev Sanayiinin Yeniden Dirilişı

Yasemin Güngör ^(*)

Kapitalist Ev Sanayii

Kapitalizmin ilk aşamasında daha çok kırsal iş-gücünden yararlanmak amacıyla yaygınlaşan ev sanayii, sınai üretime geçişin önemli bir aşamasını simgeler. Kapitalist ev sanayii, ticaret sermayenin güçlü olduğu, sanayi sermayesinin ise henüz emekleme dönemini yaşadığı dönemlerde ortaya çıkmış ve ticari sermayenin sınai sermayeye dönüşümü sürecinde önemli rol oynamış bir üretim örgütlenme şeklidir.

Atölye veya fabrika inşa etmeksizin, yani sabit sermaye yatırıma yönelmeksizin, birbirinden kopuk mekânlara (evlere) üretim araçlarını ve hammadeleri dağıtmak ve bunlar arasında organizasyon sağlamak suretiyle kapitalist bir girişimci tarafından oluşturulan üretim örgütlenmesi biçimine, kapitalist ev sanayii denmektedir.

Bir sanayi dalında kapitalist ev sanayiinin gelişmesi için sahip olması gerekli özellikler, Coleman tarafından şöyle belirlenmiştir:

a) Kapitalist ev sanayiinde kullanılan üretim aletleri ve hammaddeler basit ve ucuz aletlerdir. Dolayısıyla girişimci, bu aletleri işçinin evinde bırakmakta sakınca görmez.

b) Kullanılacak teknik beceri kolay elde edilebilir olmalıdır. Yani işçiye beceri öğretmek için zaman ve masraf gerekmemelidir.

c) Ürün büyük ölçüde standart olmalıdır. Biçimi

çok sık değişen mallarda, üretim sürecinin denetlenmesi zorlaşır.

d) Malın üretimdeki işlemler kolayca bölünebilir olmalıdır. Üretim zincirini oluşturan halkalar, tekstil sanayiinde olduğu gibi (dokumaya hazırlama, dokuma, boyama) birbirinden bağımsız olarak örgütlenen ve ancak kapitalist girişimcinin yanyana getirmesiyle nihai malı ortaya çıktığı bir yapıda olmalıdır.¹

Kapitalist ev sanayii, sermaye birikimi ve büyüme olanakları açısından kapitalist girişimciye son derece elverişli bir ortam sağlar. Girişimci sabit sermaye yatırıma gitme zorunluluğu duymadan, daha fazla hammadde almak için sermaye birikimine gidebilir.² Diğer taraftan kapitalist ev sanayii daima bir ucuz emek kullanma biçimi olmuştur. Ucuz emek, kuşkusuz, sermaye birikimini hızlandıran önemli bir etkidir.

Kapitalist ev sanayii, sermaye birikimi ve büyüme olanakları açısından kapitalist girişimciye son derece elverişli bir ortam sağlar. Girişimci sabit sermaye yatırıma gitme zorunluluğu duymadan, daha fazla hammadde almak için sermaye birikimine gidebilir.

Günümüzde Kapitalist Ev Sanayiini Canlandıran Koşullar

Sanayii devriminin ilk dönemlerinde yukarıda belirtilen avantajları nedeniyle ortaya çıkan ve yaygınlık kazanan "kapitalist ev sanayii", bir üretim biçimi olarak, İkinci Sanayi Devrimi olarak adlandırılan bilimsel-teknolojik devrim sonrası, Post-fordist üretim süreçlerindeki gelişmelere paralel olarak yeniden canlanmış gözükmektedir.

Kapitalist ev sanayinin, post fordist üretim süreçleriyle eklemlenmesine yol açan gelişmeler ise şöyle özetlenebilir: 1980'lerin başlarında gelişmiş ülkelerde yoğun olarak görülen kitle üretiminin girdiği krizden

(*) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Müf. Yrd.

çıkarmak için, ürün talebindeki dalgalanmalara ayak uydurmak üzere üretimde esnekliği esas alan esnek uzmanlaşma sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Üretimin belirli aşamalarında uzmanlaşma, üretim sürecinin parçalanarak değişik birimlerde yapılması ve merkezde birleştirilmesi imkânını tanıyan teknolojik gelişmeler, bu tür üretim süreci içine eve iş verme sisteminin dahil olmasının yolunu açmıştır. Esnek uzmanlaşma sistemi içinde, emek süreci örgütlenmesinin tasarımı, nitelikli işgücü ve niteliksiz işgücü olarak ayrılması, bu üç farklı işbölümü düzeyinin ağırlık taşıdığı bazı üretim dallarında, ilk iki düzey merkezde kalırken, üçüncü düzey başka bölgelere taşınabilir; uygulama düzeyinde ucuz işgücü kullanılabilir olmasını mümkün kılmaktadır.³ Dolayısıyla üretim sürecinin farklı mekanlara dağılarak tamamlanması, bazı sanayi dallarında niteliksiz işgücünün yapabileceği bazı parçaların evlere dağıtılarak yaptırılmasına ve merkezde birleştirilerek nihai ürüne dönüştürülmesine imkân vermiştir. Merkezde nitelik gerektiren işlerde düzenli istihdam aracılığıyla çalıştırılan işçiler "merkez işçiler"i oluştururken, nitelik gerektirmeyen işlerde düzensiz ve geçici istihdam aracılığıyla çalıştırılanlar "çevre işçiler"i oluşturmakta ve bu çevre işçiler, değişen ekonomik ve teknolojik şartlara, piyasadaki talep değişikliklerine göre işletmelerin esnek işgücü talebine cevap vermektedirler.

Böylelikle, özellikle sanayii devrimini ilk yıllarında yaygınlık kazanan kapitalist ev sanayii, esnek uzmanlaşma sistemi içerisinde yeni bir dinamik kazanmaktadır. Kapitalist ev sanayii önceleri geleneksel üretim biçimlerine dayanan, basit üretim araçlarının kullanıldığı ve emeğin işbölümü içerisinde örgütlenmesini gerektirmeyen dokuma, tekstil, halıcılık gibi sanayi dallarında gözüktürken, günümüzde mikro-elektronik kullanımını, işin küçük parçalara ayrılarak, sonradan merkezde bütünleştirilebilmesi gibi teknolojik olanaklar sonucunda, kapitalist ev-sanayiinin çok farklı sanayi dallarına da açıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin, ileri teknolojilerin kullanıldığı bilgisayarların yapımında ufak ve basit bazı parçaların küçük atölyelere ve evlere iş vererek yaptırılmasına rastlanılmaktadır.

Kapitalist ev sanayiini kapitalizmin her aşama-

sında canlı tutan en önemli dinamiği, ekonomik krizlerin aşılmasında işgücü maliyetlerini aşağıya çekici özelliği olmuştur.

Eve iş verme sisteminin canlanmasında etkili olan bir neden de, yüksek düzeyde zanaatkarlık gerektiren mallara karşı iç ve dış talebin artmasıdır.⁴ Örneğin, elde dokuma giysi, halı vb.

Kapitalist ev sanayiinin arz yönlü canlanma sebeplerine yani işgücünü arz edenler açısından katılımı artıran sebeplere gelince, işsizlik ve hanehalkı gelir düşüklüğü bu sebeplerin başında gelmektedir.

Üretimin belirli aşamalarında uzmanlaşma, üretim sürecinin parçalanarak değişik birimlerde yapılması ve merkezde birleştirilmesi imkânını tanıyan teknolojik gelişmeler, bu tür üretim süreci içine eve iş verme sisteminin dahil olmasının yolunu açmıştır.

Kapitalist ev sanayiine işgücü arzının önemli bir bölümünü oluşturan kadın işgücü, işsizliğin arttığı, hanehalkı gelirinin reel olarak azaldığı dönemlerde işgücü piyasasına girmekte ve bir taraftan modern sektörde iş bulmanın zorlukları diğer taraftan evde çalışmanın kadına

sağlayacağı avantajlar nedeniyle "evde çalışma"yı nerdeyse alternatifsiz bir çalışma biçimi olarak kabul etmektedir. Kadının çalışması, bozulan ekonomik durumu karşısında yaşam düzeyini yükseltme amacıyla ailenin kendi bulduğu bir geçim stratejisi'nin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.⁵ Kadın işgücünün piyasaya girmesi, genellikle bozulan ekonomik durum düzelinceye kadar süreceğinden, evde çalışma, kadına böyle dönemler için, ihtiyaca cevap verecek kısa süreli, düzensiz ve aynı zamanda kadının evdeki sorumluluklarını engellemeden çalışma imkânı sunmaktadır. Kadınların işgücü piyasasının sürekli üyeleri olmamaları, daha çok ailesel ihtiyaçlara göre iş piyasasına girip çıkan düzensiz bir işgücü arzı sunmaları, kapitalist ev sanayiinin "düzensiz işgücü talebi"yle uyum göstermektedir.

Kadını eve hapseden cinsiyetçi ideoloji ve diğer taraftan kadının dışarıda iş bulmasının zorlukları nedeniyle, kadının istihdam açısından bir nevi alternatifsizlik içinde bulunması, sermaye tarafından "pazarlık gücü olmayan" ve dolayısıyla ucuz işgücü olarak kullanılmasına yol açmaktadır.

Kadının eve iş verme sistemi içerisinde ucuz emek olarak görülmesinin bir diğer nedeni, kadının üretimde kullandığı becerilerin, kurumsal yollarla elde edilen nitelikte olmayıp, bizzat kadınlığının bir gereği

ve geleneksel ev uğraşlarının bir parçası olarak algılanması ve bu nedenle "piyasa değeri"nin olmamasıdır.

Bir İstihdam Biçimi Olarak Eve İş Verme Sistemi

Günümüzde esnek uzmanlaşma sisteminin bir uzantısı olarak tekrar canlanan kapitalist ev sanayii, çalışanlar ve çalıştıranlar arasında tipik olmayan bir istihdam biçimiyle de eşleşmektedir. Bu istihdam biçimi, genel olarak "eve iş verme sistemi" veya "evde çalışma" olarak adlandırılmaktadır.

Evde çalışmanın bir ücretli istihdam biçimi olarak kabulü için, "bağımlı çalışma"nın sözkonusu olması gerekir.

Eve iş verme sistemi, yalnızca sanayi üretimde sözkonusu bir istihdam biçimi olarak değil, son yıllarda hizmet sek-

töründe özellikle elektronik teknolojisindeki gelişmelerin sağladığı imkânlar sonucu yaygınlaşan bir istihdam biçimi olarak da ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bilgisayar ve haberleşme teknolojisindeki gelişmeler sonucunda, işin işçinin evinde, işyeri ile elektronik iletişim araçlarıyla kurulan bağla, önceden belirlenmiş bir program dahilinde çalıştığı evde çalışma biçimleri, "uzaktan çalışma", "tele-çalışma" gibi adlar almaktadır. Bu tarz çalışma biçimi, genellikle nitelikli işler için söz konusu olmaktadır. Bu tarz evde çalışma biçimini, kapitalist ev sanayiindeki geleneksel evde çalışma biçiminden ayırmak gerekir.

Evde çalışma, atipik bir istihdam biçimi olup, tanımlanmasında bazı zorluklar mevcuttur. Evde çalışmanın bir ücretli istihdam biçimi olarak kabulü için, "bağımlı çalışma"nın sözkonusu olması gerekir. Eve iş verme sistemi içerisinde çalışanlar açısından "bağımlılık" şu unsurları içermektedir.

- Üretim araçları kısmen veya tamamen kapitalist girişimci tarafından sağlanır.
- Ürünün tasarımı, kapitalist girişimci tarafından üreticiye sunulur.
- Ürünün miktarı ve fiyatı kapitalist girişimci tarafından belirlenir.

Üreticinin özerk olduğu alan ise, üretimin kapitalist girişimcinin işyerinde değil, kendi evinde olması ve üretim sürecinin işverenin gözetimi ve denetimi di-

şında gerçekleşmesidir. Ancak bu durum, üreticinin kapitalist girişimci ile olan istihdam ilişkisinin "bağımlılık ilişkisi" dışında görülmesi için yeterli değildir. Hukuki anlamda bağımlılık ilişkisi giderek, "işverenin gözetim ve denetimi altında çalışma" biçimindeki dar tanımından çıkarak, "işverenin otoritesi (yönetimi) altında çalışma" şeklinde tanımlanmaya başlanmıştır. İşverenin gözetiminden uzak kalma işçiyi, onun yönetiminden ve dolayısıyla ona bağımlı olmaktan kurtarmaz. Yapılan işin niteliği ve işin yürütüm koşulları da hukuki bağımlılığı ortadan kaldırııcı faktörler değildir.⁶ Bu nedenlerle, hukuki olarak evde çalışma bir hizmet ilişkisi şeklinde kabul edilmektedir.

Bununla birlikte evde çalışma biçimi, bir çok ülkede yasal olarak hizmet akdine dayalı bir çalışma ilişkisi olarak tanımlanmamıştır. Bunun sonucu olarak bu tür çalışma, iş yasalarının kapsamı dışında, asgari yasal güvencelerden ve denetimden uzat bir çalışma biçimi olarak ortaya çıkmakta ve enformel sektörün bir parçası olarak varolmaktadır. Enformel sektöre özgü kuralızsızlık ve kayıtdışılık bu tür çalışma ilişkilerinde egemen olmaktadır. Bu ilişkiler içinde çalışanlar da, yine enformel sektörün güvencesiz ve korunmasız işgücü kesimi içinde yer almaktadırlar. Bu şekilde hukuktan tanınmayan bir bağımlılık ilişkisi içinde çalışanlar, "gizli işçi" olarak da adlandırılmaktadır.⁷

Evde çalışanların, iş yasalarının kapsamı dışında kalması, onları diğer işçilere nazaran başta ücret olmak üzere sahip oldukları haklar açısından geride bırakmaktadır. Ücretin dışında başlıca sorunlar, sosyal güvenlikten yoksun olma, örgütlenme hakkından yoksun olma, uzun süre çalışma ve sağlıksız, kötü şartlarda çalışmadır.

Evde çalışma nerdeyse "kadına özgü" bir çalışma biçimidir. Bu tarz çalışma içerisinde onlanların çoğunluğunu oluşturan kadınların diğer işçilerin yararlardıkları haklardan yararlanamamaları, kadın-erkek eşitliği ve cinsiyet ayrımı yapılmaması kuralına da aykırı düşmektedir.

Evde çalışanların bir çok ülkede sayısal ve oransal olarak hızla artması ve önemli bir korunmasız kesimi oluşturması, son yıllarda dikkatleri çekmekte olup, ILO ve uluslararası sendikal kuruluşların gündemine girmiştir. 1996 yılı ILO Genel Konferansında, Evde Çalışma Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşmeye göre, "evde çalışma" deyimi, evde çalışan bir kişi tarafından,

- kendi evinde veya işverene ait işyeri dışında kendi seçtiği bir başka yerde,

- ücret karşılığında,

- kullanılan ekipman, malzeme veya diğer girdilerin kimin tarafından sağlandığına bakılmaksızın işveren tarafından tarif edilen bir hizmet veya ürünle sonuçlanan,

bu işin yürütülmesini ifade eder.

Sözleşme, diğer ücretliler ile evde çalışanlar arasında eşit muameleyi sağlamayı amaçlamaktadır.

Aynı Konferansta kabul edilen Evde Çalışma Tavsiye Kararı, evde çalışanlar için, "asgari yaş", "teşkilatlanma ve toplu pazarlık hakkı", "asgari ücret", "mesleki sağlık ve güvenlik", "çalışma ve dinlenme süreleri", "sosyal güvenlik ve analık halinde korunma", "iş akdinin feshi halinde korunma" konularında koruyucu düzenlemeler öngörmektedir.

Diğer yandan, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün diğer bazı sözleşmeleri kimi alanlarda evde çalışanları kapsamaktadır. 26 sayılı Asgari Ücret Tespit Mekanizması Sözleşmesi, eve iş verme kapsamında çalışanlar için de asgari ücretin belirlenmesini gerekli kılmaktadır.⁸ Ancak Türkiye, onaylamış olduğu Sözleşmenin bu hükmünü sürekli olarak ihlal ettiği gibi, eve iş verme kapsamındaki çalışmayı, hizmet akdi kapsamında değerlendirmemektedir.

Ülkemizde Evde Çalışma

Ülkemizde de 1980'lerin sonunda imalat sanayiinde görülen gerileme ve krizin başlamasıyla, iş pazarı satış yapamayan, dış pazarda başarılı olabilmek için de maliyetleri düşürmeye çalışan bazı sanayi kuruluşları, işçilerine sanayi tipi ev makineleri vererek onları fabrika yerine evde üretim yapmaya teşvik etmektedirler.⁹

Krizin fazla etkilemediği ihracaata yönelik üretim yapan bazı sanayi dallarında da tekstil de olduğu gibi, yine aynı maliyetleri düşürme politikası gereği, parça başına çok düşük ücretler vererek evlere iş dağıtılmaktadır.¹⁰ Özellikle el ile yapılan kazak, seramik, cam eşya, halı ve kilim gibi mallara karşı dış pazarlardan gelen artan talep, firmaların bu gibi ev sanayii ürünlerine yönelik üretim örgütlenmesine girmelerine yol açmaktadır.

Hazır giyim sektöründe 1980'lerde hızla artan ihracaatla birlikte esnek üretim organizasyonunun benimsenmesi, işgücünün ve özellikle kadın emeğini modern fabrikalardan, çalışma koşullarının oldukça ilkelleşebileceği kayıtdışı çalışma biçimlerine yöneltmiştir.

Eve iş verme sistemi içinde çalışan kadınların işletmeler tarafından bulunması ve onlara işin teklif edilmesinde iki farklı yöntem izlenmektedir. İşletme şayet yeni kurulmuş ve henüz piyasaya girmeye çalışıyorsa ilan, afiş, ve benzeri duyurularını alış-veriş merkezlerindeki işyerlerine asmaktadır. Şayet işletme yeni değilse, işletme için evde iş yapan kadınlar, oturdukları yörelerde çalışma isteği duyabilecek kadınlara teklif götürmektedir. Bazı işletmeler, evde çalışan kadınlarla ayrı ayrı muhattap olmak yerine, evlere işleri dağıtan ve hazırlanınca işletmeye getiren "ekipbaşı" adı verilen aracı elemanlar kullanmaktadırlar.¹¹

Eve iş verme sistemi ile kadınların istihdama dahil edilmesi, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki istihdam ve gelir düşüklüğü sorununa çözüm bulmak için, devlet politikaları arasında da yer almış ve uygulanmıştır.

Ülkemizde evde çalışma biçimine uzun yıllardır rastlanmaktadır. Ancak geçmiş yıllara ilişkin sayısal veriler yoktur.

1988 yılı Hanehalkı İşgücü Anketine göre evde çalışanların sayısı 145 bin iken, 1994 yılında 2.3 kat artarak 339.784 bin olmuştur. Bunun 285.503'ü imalat sanayiinde çalışmaktadır. Yine bunların 110 816'sı ücretli, 32 688'i yevmiyeli, 165 967'si kendi hesabına, 28.712'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Evde çalışanların % 87'si imalat sanayiinde çalışmaktadır. İşkolları itibarıyla dokuma, giyim gibi emek yoğun işkolları, ayıklama, paketleme gibi emek yoğun işler ağırlıklıdır.

Evde çalışan işçilerin toplam sayısı içinde kadınların oranı % 96.5'tur. Bu oran, ev işçiliğinin hemen tümüyle kadın işgücüne yönelik olduğunu göstermektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerdeki kadına geleneksel bakış açısına göre, kadının yeri evi olup, dışarıda çalışması gelenek ve göreneklere aykırı bulunduğundan, kadının eve iş verme sisteminin vazgeçilmez öznesi olması doğal olarak ortaya çıkmaktadır.

1991 anketlerine göre, evde çalışan ücretli kadın işçilerin sayısı 32.784'tür. Bu rakam, toplam ücretli

***Krizin fazla etkilemediği
ihracaata yönelik üretim
yapan bazı sanayi
dallarında da tekstil de
olduğu gibi, yine aynı
maliyetleri düşürme
politikası gereği, parça
başına çok düşük ücretler
vererek evlere iş
dağıtılmaktadır.***

kadın işçi sayısının % 2.8'idir. 1994 yılında evde çalışan kadın işçi sayısı 4.2 kat artarak 138.555 olmuş ve toplam ücretli kadın işçilerin % 10'una ulaşmıştır.

Ülkemizde evde çalışanlar, iş ve sosyal güvenlik yasalarının sağladığı güvencelerden yararlanamazlar.

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununda açıkça ifade edilmemekle birlikte, sigortalı sayılmak koşulu olarak, "hizmet akdine dayalı olarak çalışma" yanında, "işin işverene ait bir işyerinde yürütülmesi" koşulunun da getirildiği kabul edilmektedir. (bkn.Y.9 HD 9.1.1970, 10268/91)

1475 sayılı İş Yasasında işçi tanımı içinde, işin işverene ait bir işyerinde yapılması hususu aranmaktadır. Bununla birlikte, Yargıtay kararları hizmet akdinin tanımında bu unsura yer vererek, işçi tanımını daraltmaktadırlar.

Günümüzde işçi- işveren ilişkilerinin değişen, esnekleşen yapısını dikkate almadan, dar anlamda işçi tanımını esas alarak yeni ortaya çıkan standart-dışı çalışma biçimlerini işçi tanımı dışında bırakan yaklaşımlar, yeni sömürü biçimlerinin ortaya çıkmasına hizmet etmektedir. Bu ise herşeyden önce, iş hukukunun temel prensibi olan işçiyi koruma amacına ters düşmektedir. Dinamik bir yapı gösteren işçi-işveren ilişkilerinin yeniden tanımlanarak, sayıları her geçen gün artan ve artması beklenen evde çalışanların korunmasız durumdan kurtarılması gereği bugün artık açıkça görülen bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Dipnotlar

¹ AYATA, Sencer, *Kapitalizm ve Küçük Üreticilik-Türkiye'de Halı Dokumacılığı*-, Yurt Yay., 1987, s.36-37

² Ayata, 1987, s.49

³ ARIN, Tülay, *"Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz: Gelişmiş Kapitalizm"* 11. Tez Kitap Dizisi, Sayı:1 İstanbul, Kasım 1985, s.137, s.137

⁴ AYATA, s.36

⁵ DEMİR Erol, *"İşgücü Piyasaları ve Kent Emekçi Sınıfının Yeniden Kavramlaştırılması"* *Birikim*, Sayı:53 Eylül 1993 İstanbul, s.39.

⁶ GÜZEL, Ali, *"Fabrikadan İnternet'e İşçi Kavramı..."* *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Haziran 1997, sayı:2, s.111

⁷ Enformel kesimde çalışanlar üzerine bir sınıflandırma yapan Bromley ve Gerry'nin "gizli işçilik" olarak adlandırdığı çalışma biçimi, eve iş verme sisteminde çalışmayı içermektedir.

⁸ KOÇ, Yıldırım, *Türkiye'de İşgücünün Yapısı ve Ücretliler*, Mercek, MESS, Nisan 1997, s.51

⁹ ECEVİT, Yıldız, *"Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emekçinin Konumu ve Değişen Biçimleri"*, Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Der. Ş.Tekeli, 1993, s.123

¹⁰ ÖZBAY, Ferhunde, *"Kadınların Ev-İçi ve Ev-Dışı Uğraşlarındaki Değişme"*, Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Der. Ş.Tekeli, 1993, s.135

¹¹ LORDOĞLU, Kuvvet, *Eve İş Verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması*, Friedrich Ebert Vakfı Yay., İstanbul, 1990

İKTİSAT RAPORU 3. SAYISINA GİDİYOR...

İktisatının temel görevlerinden biri de içinde yaşadığımız iktisadi ve siyasi ortamı temel veriler çerçevesinde değerlendirmek, yorumlamak ve önerilerde bulunmaktadır. Bu amaçla geçen Ağustos ayında yayınına başladığımız ve abone sistemiyle çalışan İktisat Raporu'nun üçüncü sayısının hazırlıkları sürüyor. İktisadi Değerlendirme Komisyonu'nun hazırladığı raporun ikinci sayısında Milli Gelir ve Büyüme, Sektörel Gelişmeler, Dış Ekonomik İlişkiler, İstihdamda Muhtemel Gelişmeler, 500 Büyük Firma Çerçevesinde Türkiye Sanayiine Bakış ile Para ve Kredi Piyasaları konularındaki gelişmelere yer verildi. Bu sayıya Prof. Dr. Zafer Tunca, Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu, Prof. Dr. Nihat Falay, Dr. Öztin Akgüç, Erhan Bilgin ve Emin Server Çatana yazı ve yorumları ile katkıda bulundular.

Piyasa dağıtımı yapılmayacak ve üç ayda bir yayınlanacak Raporun yıllık abone ücreti 4.000.000 TL'dir. Abone olmak istiyorsanız lütfen bizi arayın...

Tel.: 250 50 34 / 235 61 55

Üniversitelerimiz ve Araştırma Görevlileri

Cem Kirazoğlu (*)

Üniversitelerimiz ciddi yapısal sorunlar yaşıyor. Üniversitenin her kademesinde görev yapanlar ve öğrenciler sürekli bir sorunlar yumağı ile boğuşuyorlar. Bu sorunlardan araştırma görevlileri de paylarına düşeni alıyorlar. Kuşkusuz üniversitelerimizin içinde bulunduğu sorunlardan kurtulması köklü dönüşümlerle mümkün. Ancak ne şu anda mecliste bulunan Yüksek Öğretim Yasa taslağı ne de çeşitli üniversiteler tarafından hazırlanan alternatif taslaklar (örneğin, İstanbul Üniversitesi senatosunun hazırladığı taslak) böyle bir dönüşümü öngörmektedirler. Aksine bu taslaklar var olan sorunları daha da ağırlaştırarak üniversitelerimizi şimdiki yasadan daha geri noktalara çekecek gibi görmektedirler. Bu kısa yazıda yüksek öğretim yasa taslaklarının ayrıntılı bir eleştirisini yapmak niyetinde değiliz. Biz soruna sadece araştırma görevlile-

ri açısından bakıp şu anki yürürlükte bulunan kanunun kısa bir değerlendirmesini yapacağız ve yeni yasada araştırma görevliliği statüsünde yer alması gereken en temel unsurlar açısından önerilerimizi sunacağız.

Bilindiği gibi araştırma görevlisi statüsü eski Yüksek Öğretim yasasında yer alan Asistan statüsü yerine ikame edilmiş bir statüdür. Üniversiteyi ve bilim ortamını zaptırap altına almaya çalışan bir mantığın doğrudan uzantısı olarak kaleme alınan yeni Yüksek

Öğretim Kanunu, araştırma görevliliği statüsünü de yeniden atamalı sisteme bağlayarak ve varolan statüyü muğlaklaştırarak genç bilim insanlarının tepesinde sürekli sallanan bir Demokles Kılıcı'nı ortaya koyuyordu. Bu yasayla birlikte bir yandan kimi üniversite ve fakültelerde babadan oğula geçen "hanedanlıklar" oluşurken, bir yandan da mevcut statünün muğlaklığından yararlanan bazı yöneticilerin, kimi araştırma görevlilerinin, üniversiteden üniversiteye, fakülteden fakülteye, hatta aynı fakülte içinde farklı bölümlere göre değişen düzeylerde istismarına da yol açıyor. Son bir

sene içinde basına da yansıyan ODTÜ, Mersin Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nde haksız yere (çoğu kişisel nedenlerle) işlerine son verilen araştırma görevlileri örneklerinde de görüleceği üzere, yasanın uygulanmasında geniş bir keyfiyet göze çarpmaktadır. Oysa araştırma görevliliği üniversite öğretim üyeliğinin ilk basamağıdır. Araştırma görevliliğine başvuran ve araştırma görevlisi olarak

çalışmaya başlayan bir insanın akademik kariyer yapmayı amaçladığı, başka bir deyişle geleceğin bilim insanı olarak hazırlanmaya başladığı düşünülmelidir. Kanunda yer almasa da öğretim üyeliğinin en önemli kaynağı da araştırma görevlileridir. Bugünkü araştırma görevlileri kısa bir gelecekte üniversitelerimizin temelini oluşturacaktır. Dar siyasi amaçlarla hazırlanan yasa taslaklarında bu gerçeklerin gözönünde tutulmaması geleceğin üniversitelerini ve bilimsel gelişimini ipotek altına almaktadır.

Üniversiteyi ve bilim ortamını zaptırap altına almaya çalışan bir mantığın doğrudan uzantısı olarak kaleme alınan yeni Yüksek Öğretim Kanunu, araştırma görevliliği statüsünü de yeniden atamalı sisteme bağlayarak ve varolan statüyü muğlaklaştırarak genç bilim insanlarının tepesinde sürekli sallanan bir Demokles Kılıcı'nı ortaya koyuyordu

(*) Boğaziçi Üniversitesi, "eski" araştırma görevlisi

Araştırma Görevlilerinin Görev Tanımı

Üniversitelerde öğretim yardımcılığı kadrosunda çalışan araştırma görevlilerinin görev tanımlarının yetersiz olduğuna, yetki ve sorumluluklarının açık olmadığına ilişkin bir genel görüş vardır. Bu, hem doğrudur, hem de yanlıştır. Yanlıştır, çünkü 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'nun, araştırma görevlilerinin görev tanımlarının da yapıldığı değişik 33. maddesi aslında araştırma yardımcılığı yapmak üzere üniversitelerde istihdam edilecek kişiler için açık bir şekilde ifade edilmiştir:

Araştırma görevlileri, yükseköğretim kurumlarında yapılan araştırma, inceleme ve deneylerde yardımcı olan ve yetkili organlarca verilen ilgili diğer görevleri yapan öğretim yardımcılığıdır...

Üniversitelerde öğretim yardımcılığı kadrosunda çalışan araştırma görevlilerinin görev tanımlarının yetersiz olduğuna, yetki ve sorumluluklarının açık olmadığına ilişkin bir genel görüş vardır.

Ancak bu maddeye dayanarak ataması yapılan kişilerin öğretim yardımcılığı da yapması bu maddeyle mevcut uygulamalar arasında tutarsızlık yaratmakta

ve bu yazının ilk cümlesinde sözü edilen genel görüşe yol açmaktadır. Bu noktada araştırma yardımcılığı-öğretim yardımcılığı ayrımının gerekli olup olmadığına ilişkin bir sorun da ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu sorun üstünde odaklanılması yerine, kaynak sorunları ve bu ayrım nedeniyle ileride ortaya çıkabilecek öğretim üyeliği-arştırma üyeliği tartışmasının başka platformlarda tartışılması gerekliliği de dikkate alınarak, mevcut kanun maddesinin hazırlanış biçimi üzerinde yoğunlaşılması daha uygun olacaktır. Bu bağlamda, araştırma görevlilerinin görev tanımının da yapıldığı 33. maddenin, bir gelenek göz önünde bulundurulmadan hazırlanmış olması sorunu karşımızda durmaktadır. Bu gelenek ise, daha önce asistan adıyla anılan şimdi de araştırma görevlisi olarak adlandırılan bu kişilerin, yıllardan beri araştırma, inceleme ve deney dışında eğitim ve öğretime de yardımcı olmalarıdır. İleri de öğretim üyesi olacak bir genç araştırma görevlisinin eğitim ve öğretim işlerinde yardımcı olması doğaldır; araştırma görevlilerinin eğitim ve öğretim işle-

rine de zaten yardımcı olması gerektiği düşünülmekte ve bu bağlamda araştırma görevlilerinin mevcut mddedeki tanımının dışında kullanılması bir sorun olarak algılanmamalıdır. Mevcut kanun maddesinin hazırlanış biçimi üzerinde yoğunlaştığımıza göre, bu maddeye "eğitim ve öğretim işlerinde yardımcı olur" ibaresinin eklenmesi doğru olacaktır. Bu durumda "araştırma görevlisi" olarak adı geçen statünün "asistanlık ya da yardımcılık" olarak değiştirilmesi de gerekli olacaktır.

Mevcut maddenin önerdiğimiz şekilde değiştirilmesi görev ve sorumluluklarla ilgili olarak aşağıdaki sorunların da çözülmesine katkıda bulunacaktır.

1. Araştırma görevlilerinin araştırma, inceleme, deneyler, eğitim ve öğretim dışında sekreterlik işlerinde ve telefon faturası yatırma, gazeteden kupon kesme, banka işlemlerini takip etme gibi özel işlerde istismar edilerek kullanılması...

2. Araştırma görevlilerinin araştırma, inceleme, deneyler, eğitim ve öğretim işlerinde kullanılırken bile bazı öğretim üyeleri tarafından istismar edilmesi. Örneğin: (a) öğretim üyesinin, vermekte olduğu dersin bütün sınavlarını ve ödevlerini, onunla paylaşmak yerine, araştırma görevlisine okutması, (b) araştırma görevlilerinin araştırma ve incelemelerde daha çok veri toplama, verileri bilgisayara girme ve üzerinde fazla düşünülmenden yapılacak rutin işlerde görevlendirilmeleri, (c) öğretim üyesinin, derslere araştırma görevlileriyle birlikte girerek bir usta çırağı ilişkisi içinde öğreten konumunu taşıması yerine, onun, dışarıdaki işleri (!) ya da araştırmaları (!) nedeniyle, derslerinin büyük bir kısmına araştırma görevlilerini sokması ve o dersin ücretini kendisinin alması (d) öğretim üyelerinin yazdıkları makaleler ve bildirilerde, birlikte çalıştıkları araştırma görevlilerinin isimlerinden ikinci yazar olarak bile söz etmemeleri.

Araştırma görevlilerinin görev tanımlarının yetersiz olduğuna, yetki ve sorumluluklarının açık olmadığına ilişkin genel görüşün oluşmasına neden olan en önemli sorunlardan biri de, 2547 sayılı kanunun 50. maddesinin d bendinin varlığı nedeniyle bazı üniversitelerde (özellikle de Boğaziçi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde) araştırma görevlilerinin burslu öğrenci gibi kabul edilmeleri ve bu kişilere geleceğin öğretim üyesi ve araştırmacısı gözüyle bakılmamasıdır. Oysa ki, Üniversitelerarası Kurul Genel Sekreter-

liği'nin de belirttiği üzere "bugün yasada belirtilmemesine rağmen, öğretim üyeliğinin yegane kaynağı araştırma görevlileri"dir. Buna rağmen hakim olmaya başlayan araştırma görevlilerinin burslu öğrenci olduğuna ilişkin bakışın nedeni ise, adı geçen 50/d maddesindeki şu ifadedir: "Lisansüstü öğretim yapan öğrenciler, kendilerine tahsis edilebilecek burslardan yararlanabilecekleri gibi, her defasında bir yıl için olmak üzere öğretim yardımcılığı kadrolarından birine de atanabilirler." Bu maddeyi eline alan bazı bilim insanı yöneticiler, araştırma görevlilerinin aslında burslu öğrenci olduğunu iddia etmektedirler. Oysa ki, Türkçe okumasını bilen herhangi birinin de anlayabileceği gibi bu maddeye burs ve bir kadroya atama kavramları, altı çizili olan "gibi" bağlacı ve "de" eki sayesinde ayrı olarak ele alınmıştır. Birçok üniversite zaten yeni aldığı araştırma görevlilerinin lisansüstü eğitim yapıyor olmasını tercih etmektedir ve dolayısıyla yeni araştırma görevlilerinin atamasını 50. maddenin d bendinden yapmaktadır. Araştırma görevlilerinin lisansüstü eğitim yapan ve yapacak olan kişilerden seçilmesi çok doğaldır. Geleceğin öğretim üyesi ve araştırmacısı lisansüstü eğitim içinde pişecek ve yetişecektir. Üniversiteler araştırma görevlilerinin atamasını 50. maddenin d bendinden yapıyorlarsa, 33. madde kimler içindir? 33. Madde henüz lisansüstü öğretime başlamayan araştırma görevlileri içinse, o zaman lisansüstü öğretim yapan ve aynı işlerle yükümlü olan, bir de üstelik akademik olarak lisansüstü öğretime başlamamış kişilerden daha ileri bir düzeyde olan araştırma görevlilerinin böylesi bir dezavantajlı duruma sokulmasının nedeni nedir? Ya da 33. madde lisansüstü tamamlanmış (doktorasını da bitirmiş) araştırma görevlileri içinse, o zaman lisansüstü öğretimini tamamlamış birisinin henüz lisansüstü öğretimini tamamlamamış araştırma görevlileriyle aynı kefiye konması haksızlık değil midir? Böyle bir kişinin hemen öğretim görevliliği ya da yardımcı doçentlik kadrosuna atanması eğitim ve öğretim açısından daha verimli olmaz mı?

Yukarıdaki paragraftaki sorular ışığında soruna bakıldığında yapılabilecek olan şudur:

● Kanunda araştırma görevlisi olarak geçen statü, asistan olarak değiştirilmelidir;

● Asistanlar için lisansüstü öğretim yapıyor ya da yapacak olması şartı aranmalı;

● Burslu öğrenci ve kadrolu araştırma görevlisi kavramları hakkında, bazı yöneticilerin kafasında bulanıklığa yol açan 50. maddenin d bendi kaldırılmalı; dolayısıyla araştırma görevlilerinin ataması yalnızca 33. maddeden yapılmalı;

● Asistanlar, lisansüstü öğretimlerinin sonuna

kadar iş güvencesine sahip olmalı; bazı kimselere göre bu durum istismara yol açabilmektedir. Ancak araştırma görevlilerini potansiyel istismar edici olarak gören zihniyetin, öğretim üyelerinin de kendi sürekli statülerini istismar ettiğini unutmaması gere-

kir. Kişiler ancak ve ancak akademik yeterlilik ve iş yeterliliği bağlamında değerlendirmeye tabi tutulduğunda istismardan korkmamak gerekir. Bu bağlamda bütün sürekli statülü öğretim elemanlarının akademik yeterlilik ve iş yeterliliği bağlamında tarafsız ve kişisel hesaplaşmaların baskın olmadığı türden bir değerlendirmeye tabi tutulmaları ve ancak böylesi bir değerlendirmenin olumsuz çıkması sonucunda (ve tabii ki yüz kızartıcı suç ilkesi de korunmak koşuluyla) görevlerinden alınmaları söz konusu olmalıdır.

● Asistanlar akademik yeterlilik ve iş yeterliliği bağlamında değerlendirilmeli;

● Asistanlar lisansüstü öğretimlerinin (yalnızca yüksek lisans da olabilir ve bu durumda yardımcı doçentliğe yükseltilmezler) bitmesinin ardından öğretim görevlisi kadrosuna geçmelidirler. Bu kişiler, akademik olarak bir değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra da yardımcı doçentlik kadrosuna atanmalıdırlar.

"Lisansüstü öğretim yapan öğrenciler, kendilerine tahsis edilebilecek burslardan yararlanabilecekleri gibi, her defasında bir yıl için olmak üzere öğretim yardımcılığı kadrolarından birine de atanabilirler."

Buhur Kokan Kitaplar: Amin MAALOUF

Adil Baktıaya (*)

Amin Maalouf adı her yerde dolaşıyor. Kimle karşılaşsam en az bir kitabını okumuş durumda. Ne zaman bir yazar ya da bir film böylesi bir popülerlik kazansa şüphelenmeye başlarım. Yoksa başarılı bir pazarlama kampanyasıyla mı karşı karşıyayız, derim. Bu aynı zamanda kandırılma, enayi yerine konulma korkusu olarak da adlandırılabilir. Bu korku nedeniyle bazı filmlere ya da bazı kitaplara haksızlık ettiğim de olmuştur. Neyse ki Maalouf konusunda böyle bir şey söz konusu olmadı. Bunun nedeni sanırım O'nu okumaya bu ününden önce başlamış olmamdır.

Maalouf'un *Beatrice'ten Önce Birinci Yüzyıl* adlı kitabı dışındaki tüm kitapları Türkçeye çevrildi. Bunların hepsini okudum. Ama bu okuduklarımla ilgili düşüncelerime geçmeden önce Amin Maalouf'un kendisini tanıtmak üzere Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan kitaplarında yer alan tanıtım yazısını aynen aktarmak istiyorum.

"Amin Maalouf, 1949'da Lübnan'da doğdu. Ekonomi ve toplum bilim okuduktan sonra gazeteciliğe başladı. 1976'dan beri Paris'te yaşıyor. Çeşitli yayın organlarında yöneticilik ve köşe yazarlığı yapmış olan Maalouf, bugün vaktinin çoğunu kitaplarını yazmaya ayırmaktadır.

Yapıtlarında çok iyi bildiği Asya ve Akdeniz çevresi kültürlerinin söylencelerini başarıyla işleyen Maalouf, ilk kitabı *Les Croisades vues par les Arabes* (1983, Arapların Gözüyle Haçlılar) ile tanındı ve bu kitabın çevrildiği dillerde de büyük bir başarı kazandı. 1986'da yayımlanan ve aynı yıl Fransız-Arap Dostluk Ödülü'nü kazanan ikinci kitabı (İlk romanı) *Léon l'Africain* (Afrikalı Leo) ise bugün bir "klasik" kabul edilmektedir.

Maalouf'un 1988'da yayımlanan ikinci romanı *Samarcande* (Semerkant) da coşkuyla karşılandı

ve pek çok dile çevrildi. Maalouf'un sonraki kitapları yine romandı: *Les Jardins de lumière* (1991, Işık Bahçeleri) ve *Le Premier Siècle après Béatrice'den Sonra Birinci Yüzyıl*.

Amin Maalouf'un dört romanı yayınevimizce Türkçeye kazandırılmıştır: Afrikalı Leo (1993), Semerkant (1993), Tanios Kayası (1995), Doğunun limanları (1996)".¹

Maalouf'un Işık Bahçeleri ve Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri adlı kitapları ise Telos Yayıncılık tarafından yayınlandı.

Maalouf'un anlatımı son derece akıcı. Kitabını elinize aldığınızda bitirmeden bırakmanız çok zor. Karmaşık ya da çok uzun cümleler yok. Genellikle yüzyıllar öncesini konu ediyor. Işık Bahçeleri'nde M.S. 2.yüzyıl civarında dolaşırken, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri* ve *Semerkant* 11 ve 13. yüzyıllar arasında, *Afrikalı Leo* 15 ve 16. yüzyıllarda geçiyor. *Semerkant* kitabının ortalama, birden yüzyılları atlayarak 20. yüzyılın başındaki İran Devrimi'ne kadar, *Doğunun Limanları*'nda ise 1970'lere kadar geliyor... ama hep çekinerek. Maalouf yakın tarihlere geldiğinde hep misafir, hep tedirgin. Eskiilere gittikçe rahatlıyor. *Semerkant*'ta Kerbelâ'yı ananlarla ilgili olarak bir Batılıya şunları söylüyor.

"Bu ülkeye (İran-A.B.) geldiğim zaman koca koca sakallıların, bin iki yüzyıl önce işlenmiş bir cinayete ağlayıp sızlanmalarını anıyamıyordum... Şimdi ise anlıyorum. İranlılar geçmişte yaşıyorlarsa, o geçmiş vatanları olduğu içindir. Bugün buraları yabancı bir diyar olduğu ve bu diyarda onlara ait hiçbir şey bulunmadığı içindir."

Sanırım bu dahice saptama Maalouf'un kendisi için de geçerli. O çağımızda ve bu dünyanın her yerinde misafir. Ancak eskiilere gittiğinde kendine geliyor, serpiliyor. Bu yanılla Maalouf modern bir kentin caddelerinde devesiyle dolaşıp dilini bilmediği insanlara adres soran bir Arabî hatırlatıyor. Ama ilginçtir, bu

(*) Araş. Gör., İ.Ü. Uluslararası İlişkiler Bölümü

şaşkınlığına rağmen sanki adresini en iyi bilen kişi o. Hatta şöyle bile diyebiliriz. O'nun elinde bir adres var. Bu, çağımızda az şey değildir. Hele hele "koca koca sakallılar" gibi ağlayıp sızlamaktan başka bir işe de yarıyorsa.

Anlatımının çok akıcı olduğunu söylemiştim. Bunun nedeni anlatım tarzının bize son derece yakın olmasındandır. Anlatımı bize bir şeyi hatırlatıyor... unuttuğumuz bir şeyi. Belki de geçmişimizde dedemizin, babamızın ya da herhangi yaşlı bir adamın bize bir hikaye anlatışını ya da benzeri bir şeyi. Ama kesinlikle yabancı olmamız, daha önce bir yerlerden duyduğumuz, aşına olduğumuz ve vaktinde hayran olduğumuz bir anlatım.

Bir kitabı okuduktan sonra "kanımca bu yazar şu yazardan etkilenmiş" diyebilecek kadar yakından takip etmiyorum edebiyatı. Ama yine de Maaloufta bir yazarın belirgin bir etkisini görebiliyorum. Hem de dünyanın en çok okunan yazarından etkilenmiş. Tanrıdan söz ediyorum. Gerçekten de bazen Maaloufun kutsal kitaplardaki anlatım tarzına fazlaca yaklaştığını görebiliyoruz. Eski yüzyılları yazıyorsanız anlatımınızın bir tanrının anlatımına benzeri doğaldır. Mesela "bundan yüzyıl sonra X şehri, yaptığına pişman olacaktı" dediğinizde geçmişine ve geleceğine vakıf olduğunuz bir varlıktan söz etmektesiniz. Üstelik tek tek insanlarla da uğraşmayıp onları şehir şehir gruplayarak söz ediyorsunuz. Dolayısıyla sözleriniz ister istemez bir tanrının sözlerine benziyor. Ama bunun dışında Maaloufta olayların kurgusunda da tanrısal denebilecek mucizelere, talihli olaylara ve cezalara sık sık rastlanıyor. Mesela *Afrikalı Leo*'nun başına gelenler *Hazreti Yusuf*'un başına gelenlerle ilgili olarak Kur'an'da anlatılanları hatırlatıyor. Yalnızca anlatılanlar değil, anlatılmayanlar da aynı amaca hizmet ediyor. Anlatılmayanlarla ilgili bir şey daha söylemek istiyorum. Bunun için bir paragraflık bir ara vereceğim ve sonra yeniden bu noktaya döneceğim.

Şimdilerde geçmiş yüzyılları konu eden sanat eserlerinin çok revaçta olduğu kesin. Bu, sanırım insanlığın bir şeyleri kaybettiği duygusunu taşımasından ve her ne kaybettiyse arayabilecek tek yer olarak geçmişini görmesinden kaynaklanıyor. İyimserlik uzun süreden beri terkedilmiş durumda. Herkes şu an dışında herhangi bir zamanda ve burası herhangi bir yerde olmayı tercih ediyor. Zamana ve mekana küskünlüğünün bu hadde varıldığı pek az dönem vardır. Hobsbawm insanların ruh hallerini incelemeye daha çok ağırlık vermiş olsaydı herhalde son eserinde incelediği

20. yüzyılın adını farklı verirdi: Devasa Küskünlükler Çağı.

Küskünlük ya da mutluluk, iyimserlik ya da kötümserlik. Çağı niteleyen şey ne olursa olsun bu, pazarlanabilir, yararlanılabilir bir şeydir. Ama sistemin mantığını yakından bilenler, bir sanat eseri ne kadar ustaca ambalajlanırsa toplumsal ruh halinin istismar edilip edilmediğini hisseder. Bazı eserlerde ise bu istismar neredeyse sırtır. Mesela revaçta geçmiş yaşantılar mı var, geçmiş yaşantıları anlatın bir kitabı açtığınızda geçmişe dair ne varsa sizi boğacak kadar büyük bir yığın halinde üstünüze dökülür. Geçmişte kullanılmış ama şimdi kullanılmayan garip eşyalar, eski mekan adları, ayrıntılı kostümler, garip yiyecekler, unutulmuş adetler... vs. vs. Kararında olduğu zaman haz veren şeyin sizi bunaltmaya başladığını hisseder-siniz. Sanki sizin bundan haz duyduğunuzu duymuş olan biri size tuzak kurmuş. Elinde kurutulmuş patlıcanlar, cins cins baharatlar, söylenceler, garip gelenekler ve daha bir sürü köşede sizi bekliyor ve üstünüze çullanıyor. Ve sanki bunları üstümüze atmak dışında bir isteği, anlatmak istediği bir sözü yok. Sıkılır-sınız...

İşte Maalouf'un "anlatmadıkları" derken kastettiğim bu konuda göstermiş olduğu dürüstlüğüdür. O bizi boğmuyor, bize saldırmıyor, sempatilerimiz, özlemlerimizi, umutlarımızı istismar etmiyor. Onun bir derdi, bir meramı var. Bir edebiyatçının ustalığını bir tarihçinin sorumluluğuyla birleştirmeyi bilmiş. Bunun söylemek için Maalouf'un yazdıklarının tarihsel olgularla örtüşmesi gerekmiyor. Çünkü tarihsel olgular kullanılarak "çok daha az doğru" olan şeylerin yazılabildiğini biliyoruz. Bununla beraber tarih yazımıyla uğraşanların Maalouftan çok şey öğrenebileceklerini de düşünüyorum.

Maalouf'a dönelim. Maalouf'un kitapları bilgelir veriyor, huzur veriyor ve sayfaları buhur kokuyor. Bilgelik veriyor ama *simyacılığın* sırlarını vermiyor. Buhur kokuyor, ama burnumuzun direğini kırmıyor. Ne güzel değil mi? İnsanların "garipsemek"le yetinmeyip "şok oldukları", "beğenmek"le yetinmeyip "bayıldıkları", "gülümsemek"le yetinmeyip "gül gül öldükleri" şu tarihlerde en çok arzuladığımız şey de kararında olan bir şeye rastlamak değil mi?

Dipnotlar

1 Amin Maalouf, *Afrikalı Leo*, 5.baskı, çev. Sevim Raşa, YKY, İstanbul, 1997. (Tanıtım yazısı)

Kitap Tanıtımı:

Catherine Baker / Zorunlu Eğitime Hayır

Çev. Ayşegül Sönmezay Erol, Ayrıntı Yay. 1991

Eti de Senin Kemiği de Senin

Kuvvet Lordoğlu

Catherine Baker'ın 80'li yıllarda yazdığı kitabı yaklaşık on yıl sonra dilimize kazandırıldı. "Zorunlu Eğitime Hayır" adlı kitabı dilimize kazandırılmasına rağmen ne tam olarak tanıtıldı ne de tartışıldı.

Baker'ın kitabı o dönemde on dört yaşında olan kızı ile kendisi arasında bir ciddi hesaplaşması. Bir annenin kendi iç mücadelesinin ve anaşist yapısının bütün niteliklerini kitabında bulmamıza rağmen bunları asla kızına dayatmak istemiyor. En çok tekrarladığı gibi "seçimi sana bıraktım Marie" diyerek ona seçim yapmasını sağlayacak olanakları önüne koyuyor. Bu bağlamda çevremizde çok sık rastladığımız ebeveynlerden ayrılmak. Kuşkusuz çocuklarımıza en basit seçim imkanı tanıtmıyor olmamız ve onlara müdahalede bulunmamızı aile içi ve aile dışı iktidar mücadelesinin de bir parçası olarak düşünülebilir.

Zorunlu ilk eğitimi reddeden ve yazdıkları ile geçen bir annenin çocuğuna anlatmak istediği bazı gerçekleri bulunacaktır. Baker bu gerçekleri anlatırken, sadece okula ve eğitim sistemine karşı tutarlı düşünceleri anlatmakla kalmıyor. Aynı zamanda çocuklar üzerinde korku, adaletsizlik, cinsel baskı, ve yaşama sevincine ilişkin yapılan tüm baskıları da ciddi anlamda sorguluyor. Şöyle etrafa bir göz attığımız zaman bir çok çocuğun şu veya bu nedenle okuldan ve aileden uzaklaşmak zorunda kaldığını görmek mümkün...

Baker'ın sorgulaması salt bir çocuk-yetişkin ayrımını yapmadan gerçekleştiği için kitap biçimsel açıdan bir eğitim kılavuzu haline dönüşmemiş. Baker kendilerine yetişkin payesi verenlerin fiziksel ve zihinsel olarak ulaştıkları doruk noktasının niçin onuç ile onsekiz yaş arasında olmayacağını da araştırılmasını istiyor. Belki de Türkçe'de çok sık kullanıldığı gibi "Akıl Yaşta Değil Başta" özdeyişi Baker'ın açıklamak istediğimin tam üstüne gelmektedir. Ancak herşeye rağmen bizde çocuk çocuktur, yetişkinlerden her zaman daha aşağılarda bir yerlere yerleştirilir.. Sanki herkesin kabul ettiği çocukluk geçicidir, esas olan ye-

tişkin olmak düşüncesiyle onların her aşamada karşılaştığı baskıları hafifletmemektedir. "Ufaklık" fikriyatı biz yetişkinlere itaat ve izin alınma gibi olguları okulda evde kışlada ve tabi ki işyerlerinde birer ön kabul olarak sunmakta ve bunları tartışmasız kabul etmekteyiz. Çünkü "bizler de o sıralardan geçtik" itaat ettik, izin aldık, hatta şiddete maruz kaldık..

İlk Eğitimin bir aldatmacadan ibaret olduğu ve bu hali ile okulun insanı canından bezdirdiği çeşitli ilginç örneklerle açıklayan Baker'a birçok çocuğun yürekten katılacağına inanıyorum.. Gerçekten bir okuldan beklenen korkutucu, cezalandırıcı ve hatta tehditkar olması ise bugünkü ilk eğitimin bunu yaklaşık olarak sağladığı söylenebilir. En ufak bir zevk örneğinden yoksun masa ve sandalyeler solgun karpuz lambalarla aydınlatılan sınıflar, kasvetli koridorlar, ve yangın kovaları birçok küçük çocuk gibi benimde ilkokulumun fiziki koşulları idi. Bu mekanlara uygun düşük ücretli öğretmenleri bulmak Baker'a göre hiç zor değil. (Buradaki düşük ücret vurgusu bana ait.) Ona göre sistem bir bütünlük taşımakta, Hele dilinde "Eti Senin Kemiği Benim" özdeyişini barındıran bir toplum içinde bu eğitime uygun eğitmen aramaya gerek olmadığını düşünüyorum.

Öte yandan eğitimin ve eğitim anlayışının ilk eğitimden yüksek eğitime kadar sadece aktarılanların tekrarına dayalı ve ne kadar iyi tekrar ederse o kadar başarılı sayılacağı temeline oturmasını sorgulayan küçük beyinleri umutsuzluğa itmektedir. Nedeni ise sistemin temelindeki yıkılma kaygısıdır. İtaat eden, asla sorgulamayan ve statükoyu savunan yetişkinlerden mevcut sisteme bir zarar gelemeyeceği bilinmektedir.

İşte C. Baker'ın kitabı gerçekten her satırının altı çizilecek ölçülerde ciddi eleştirilerini eğitim sistemine yoneltiyor. Kızı için dayatılan zorunlulukların tümünü reddederken ve karşı çıkışının nasıl örgütlenmesi gerektiği konusunda yanıtları Baker'ın kitabında bulamıyoruz. Ancak kitabı bitirince, annesinden doyasıya beslenen, ağılatılmayan, ve on dört yaşına kadar okula gitmeyen artık nerede ise kendisinin anne olacağı Marie'yi meraklanmamak elde değil... Nasılsın Marie...???

Spectrum'da çok daha fazlası var!

Beklediğiniz çeşitten çok daha fazlası Spectrum'da... Yerli ve yabancı en iyi markalardan 20.000'e ulaşan ürün çeşitliliği sizi Spectrum'da bekliyor. Kaleminden bilgisayara, masadan silgiye, telefondan kağıda kadar ihtiyacınız olan her şey... Üstelik bulabileceğiniz en iyi fiyatlarla...

Alıştığınızdan çok daha farklı hizmet de Spectrum'da... Haftanın 7 günü alışveriş olanağı, SpectrumDirect ile büyük alışveriş kolaylığı, iade ve değiştirmeye olanak tanıyan alışveriş anlayışı...

Türkiye'nin ilk ve en yaygın Office Superstore'u Spectrum'a mutlaka gelin.

Spectrum'un size yaşatacağı ayrıcalıklar burada okuduklarınızdan çok daha fazla!

Spectrum

OFFICE SUPERSTORE

www.isbank.com.tr

Bu şubede repo yapabilirsiniz.

İnteraktif Bilgisayar; repodan hisse senedi alım-satımına, kredi kartı ödemelerinden yatırım hesabı işlemlerine, havaleden hesap açmaya dek bütün bireysel bankacılık işlemleri için hizmetinizde.

İnteraktif Bilgisayar'ın kolaylıklarından yararlanmak için hesabınızın olduğu İş Bankası şubesine bir **İnteraktif Bankacılık** talimatı vermeniz yeterli.

*(Bu talimat size **İnteraktif Telefon**'u kullanma olanağı da sunuyor. Bankacılık işlemlerinizi bilgisayarla değil de, telefonla yapmayı tercih ederseniz, **İnteraktif Telefon**larımız hemen yanda...)*

Kendinize ait bir bilgisayarınız olmasa bile; hatta Türkiye'de değil, yurtdışında olsanız bile **İnteraktif Bilgisayar**'ı kullanabilirsiniz.

İş Bankası'nın gelişmiş güvenlik önlemleriyle ve tabii hiçbir ücret ödmeden.

İNTERAKTİF

BANKACILIK

TÜRKİYE İŞ BANKASI

İnteraktif Telefonlarımız

Adana	: (0322) 359 02 02
Ankara	: (0312) 287 02 02
Antakya	: (0326) 214 78 55
Antalya	: (0242) 248 02 02
Balıkesir	: (0266) 249 02 02
Bursa	: (0224) 224 02 02
Denizli	: (0258) 242 53 66
Eskişehir	: (0222) 220 19 19
Gaziantep	: (0342) 231 02 02
İstanbul	: (0212) 512 02 02
	(0216) 345 02 02
İzmir	: (0232) 441 02 02
İzmit	: (0262) 331 13 51
Kayseri	: (0352) 222 11 88
Konya	: (0332) 353 02 02
Manisa	: (0236) 239 04 00
Mersin	: (0324) 238 45 35
Mugla	: (0252) 214 02 02
Samsun	: (0362) 432 02 72
Tekirdağ	: (0282) 263 32 33
Trabzon	: (0462) 326 79 00
Zonguldak	: (0372) 252 32 00

İnteraktif Bilgisayar işlemlerinizi

İnternet'e bağlanmadan

yapmak isterseniz telefonlarımız

Ankara : (0312) 289 82 02

İstanbul : (0212) 520 85 90

(0216) 449 40 10

İzmir : (0232) 441 04 90